Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie

MARS *et* HISTORIA

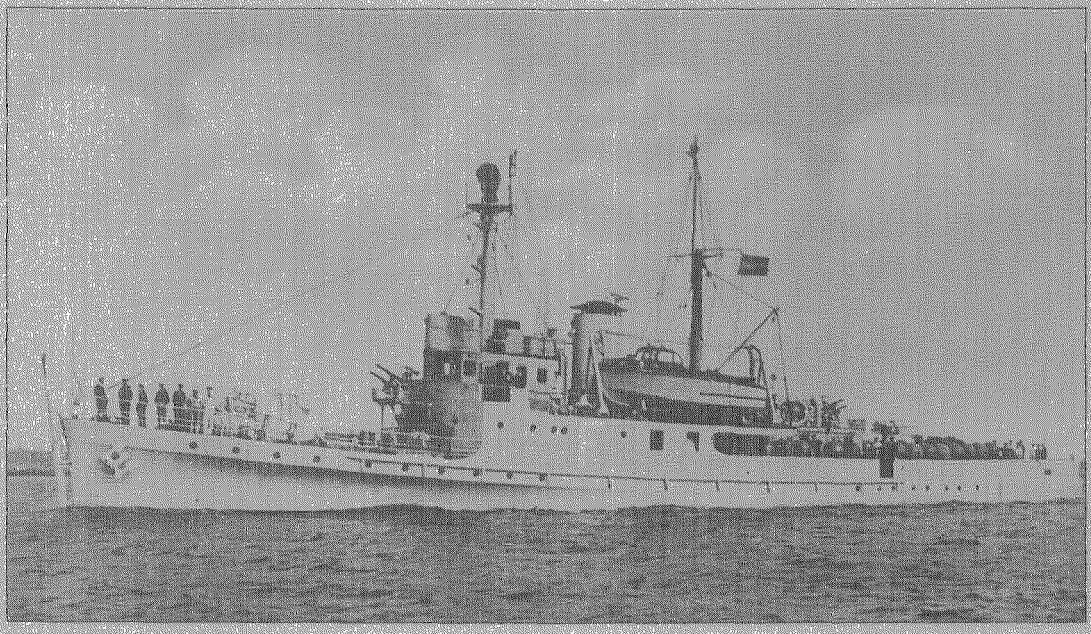

29e Jaargang nummer 4 - oktober/december 1995 - Verschijnt 4 x per jaar

BESCHERMHEER:
Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden.

ERELEDEN:
drs B.G.J. Elias, F.J. van Lier, H. Muller.

SAMENSTELLING VAN HET BESTUUR:
Voorzitter: drs J. Nuis. Vice-voorzitter: drs. R. de Winter. Secretaris: W.L. Plink. Penningmeester: mr W.J. Zaagman. Leden: J. van den Berg, B.C. Cats, J.A.H. Engelman, H.F. Fabri, drs J.P.C.M. van Hoof, C.B. Nicolas, Adviseur: F.J. van Lier.

ADRESSEN:
Voorzitter: Graaf Willem de Oudelaan 187, 1412 AS Naarden 035-6946037
Vice-voorzitter: Koolwitjehof 29, 3124 BH Schiedam 010-4709516 (thuis), 070-3188632 (kantoor)
Secretaris: Midachten 53, 8162 CK Epe, 0578-612138
Penningmeester: Julianaplein 16, 2771 EE Boskoop 0172-212897

AFDELINGSCORRESPONDENTSCHAPPEN:
(1) a. 'Krijgsgeschiedenis, korpsgeschiedenis' olv drs J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage 070-3251955
b. 'Middeleeuwen' olv drs R.P. de Graaf, Poortjesgoed 14, 3901 LC Veenendaal 0318-527780
(2) 'Tradities en ceremonieel' olv P. van der Burg, Hoofdstraat 94, 3972 LC Driebergen 0343-517588
(3) 'Uniformkunde' olv F.A.Th. Smits jr., Wilgendreef 289, 2272 ET Voorburg 070-3873961
M. Talens, Salomonszegel 115, 7322 ET Apeldoorn 055-3661706
(4) 'Ridderorden en onderscheidingen', olv H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray 0478-582992
B.W. Wagenaar, Händelstraat 18, 1901 VA Castricum 0251-653084
(5) 'Militaire emblemen' olv B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum 035-6913563
C. van Ekeris, Anslostraat 183, 2533 KD 's-Gravenhage 070-3886566
(6) 'Wapens en munitie' olv G.D. Klein Baltink, Klooster 6, 7232 BB Warnsveld 0575-529156
(7) 'Militaire muziek' olv mr R.A. Schimmel, De Mildestraat 57, 2596 SW 's-Gravenhage 070-3246568
(8) a. 'Versterkingswerken algemeen' olv drs J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage 070-3251955
b.'Overzeese versterkingswerken met Nederlandse historie' olv drs J.R. Verbeek, Postbus 53554, 2505 AH 's-Gravenhage
(9) 'Maritieme geschiedenis' olv dr S.J. de Groot, Brederoodseweg 49, 2082 BS Santpoort-Z 023-5370769
(10) 'Napoleontica' olv J.L. van den Berk, Schippersgracht 16-R, 1011 TS Amsterdam 020-6228354
(11) 'Tweede Wereldoorlog' olv E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade (gem. Nuth) 045-5242962
(12) 'Militaire en civiele miniatuurfiguren'
(13) 'Vaandels en standaarden' olv W.L. Plink, Midachten 53, 8162 CK Epe 0592-357174
(14) 'Eerste Wereldoorlog' olv dr F. Snapper, Burg. Patijnlaan 136, 2585 BM 's-Gravenhage
(15) 'Koninklijke Marine' olv T.L.D. Postma, Kalfjeslaan 123, 2623 AD Delft 015-2612663
(16) 'Militaire genealogie' olv G. van Zuijdam, Dennenlaan 12, 7313 AM Apeldoorn 055-3553839
(17) 'Militaire folklore' olv F.W. van Steen, Lion Cachetstraat 2, 3851 ZE Ermelo 0341-551983
(18) 'Militaire voertuigen en tanks' olv M.C. van der Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK 's-Gravenhage 070-3634391
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede 023-5291324
W. den Dunnen, Laurens Reaelstraat 32, 2595 XM 's-Gravenhage 070-3814892
(19) 'Koninklijke Luchtmacht' olv J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda 0182--534283
dr P.C. Boer, Waterklaver 2, 2804 PN Gouda 0182--535332
(20) 'KNIL' olv C.A. Heshusius, Van Alkemadelaan 350, Flat 316, 2597 AS 's-Gravenhage 070-3248495
(21) 'Militaire bibliografie en tijdschriften' olv drs M.J. Lohnstein, Arnhemsestraatweg 46, 6881 NH Velp 026-3615484
(22) 'Militaire gedenktekens en monumenten' olv drs J.A. Bom, Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar 070-5118624
J. Albarda, Lindenheuvel 12A, 1217 JX Hilversum 035-6246815
(23) 'Korps Mariniers' olv B.E. Stuit, Hoenderhoeve 31, 3992 XK Houten (U)
(24) 'Gewapende burgers' olv A. Kok, Balistraat 86C, 2585 XW 's-Gravenhage 070-3466135

Mars et Historia
Orgaan van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie.
Verschijnt 4 x per jaar.

REDACTIE:
J. van den Berg
J.A.H. Engelman
H.F. Fabri
H. Muller

Redactieadres:
Cronestein 85
2804 EL Gouda

Ledenadministratie:
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede, tel.: 023-5291324.

Tekstverwerking:
Mw. M.C. van Goethem-van Tol

Druk:
Drukkerij W. van der Louw
Berkel en Rodenrijs

Lidmaatschap:
De contributie bedraagt per jaar min. f 55,-, (voor leden in het buitenland f 70,-) te storten op rek. nr. 65.82.12.125 van de ING-Bank te Waddinxveen, t.n.v. de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie of op giro 29 40 790 van de N.V.M.H. te Boskoop.

Reeds verschenen nummers
kunt U, zolang de voorraad strekt bestellen bij J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda, tel.: 0182-534283, tegen onderstaande prijzen:
Losse nummers t/m jaargang 1991 f 7,50 (inclusief portokosten).
Vanaf jaargang 1992 f 12,50 (inclusief portokosten). Themanummer Ned.-Indië 41/42 f 15,00 (inclusief portokosten).
Verschuldigde bedrag overmaken op postgironr. 46 65 23 tnv J. van den Berg, Gouda.

Enveloppen Nederlandse schilders van militaire taferelen f 8,00 per stuk (inclusief portokosten) overmaken op postgiro 31 41 628 t.n.v. H. Muller te Breda. Verkrijgbaar zijn de nrs: 2 (W.C. Staring), 3 (J.W. van Oorschot), 4 (A.M. Luyt), 5 (H.M. Krabbé) en 6 (W.P. van Geldorp).

MARS *et* HISTORIA

De 'NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE', opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremonieel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

29e Jaargang nummer 4 - oktober/december 1995

INHOUD

Dr. F. Snapper: De strijd om de Zeeuwse eilanden in mei 1940, deel III

G.A. Geerts: 180 Jaar na Waterloo; alsnog een nabeschouwing

Dr. S.J. de Groot: Krayenhoff-Lobry-Pasteur. Het Korps Ingenieurs en de bouwschandalen rond de grensvestingen van het zuidelijk frontier (1816- 30)

Th.L.D. Postma: Een raakpunt tussen mijn hobby, zeilende Nederlandse binnenvaartschepen, en de Vereniging Mars et Historia

Bestuursmededelingen: Jaarrede van de Voorzitter bij de 29ste Algemene ledenvergadering, gehouden op 25 november 1995 te Soesterberg; 4e opgave van wijziging en aanvulling op de ledenlijst november 1994

BELANGRIJK

In dit nummer treft U de acceptgirokaart aan voor de contributie over 1996.
De contributie bedraagt met ingang van 1 januari 1996 f 55,-, zie jaarrede voorzitter elders in dit blad.

Op de voorkant:
Hr.Ms. Mijnenlegger Pieter Florisz werd op 14 mei 1940 nabij Medemblik door de eigen bemanning tot zinken gebracht.

DR F. SNAPPER

De strijd om de Zeeuwse eilanden in mei 1940,

deel III

DE GEBEURTENISSEN OP 12 MEI 1940

Nadat de Pavon om 1.30 u de haven van Vlissingen had bereikt, vertrokken omstreeks 3.15 u ' ... de Fougueux, Frondeur en Adroit weer naar Duinkerken, terwijl de Rouen en de Newhaven, geëscorteerd door de Chasseur 6, Vlissingen omstreeks 10.50 u verlieten. Kort na hun vertrek begonnen hevige Duitse luchtaanvallen op de Vlissingse haven, waartegen Franse en Engelse jachtvliegtuigen en de luchtafweermiddelen, waar onder die van de Britse schepen, werden ingezet. Stad en haven kregen veel schade.

De Diligente ontkwam aan een voltreffer, doch een vrachtauto, die op de kade stond, werd door een bominslag in de lucht geslingerd en op de brug van de Diligente geworpen. Zij vertrok om 13.20 u beschadigd naar Duinkerken, waarheen ook de Chasseur 9 terugkeerde.

De Nederlandse vrachtboot Stella, de olieprauw Ulfer, het hospitaalschip Luctor et Emergo en de oude kanonneerboot Bulgia gingen ten onder, waarbij 20 man het leven verloren. Op de Provinciale boot Koningin Wilhelmina ontstond brand en de Prins Hendrik werd beschadigd.

Een meerpont zonk en de brug naar de zogenaamde 'vuik' werd zwaar beschadigd, evenals de kantoorgebouwen van de Provinciale Stoombootdienst en de Stoomvaartmaatschappij Zeeland. Het station werd licht beschadigd.

Wonder boven wonder ging geen enkel Frans schip verloren, maar het ontladen van de Pavon en van de Côte d'Argent, welke 's avonds weer moest vertrekken, ondervond belangrijke vertraging, aangezien al het havenpersoneel en de bediening van de kranen gevlucht waren. Door bemiddeling van Commandant Zeeland werd tenslotte laatstbedoeld personeel gedwongen het werk te hervatten en werd ook Nederlands marinepersoneel voor het lossen ingeschakeld. Herhaaldelijk moest het werk door de luchtaanvallen worden onderbroken, zodat eerst in de avond van 13 mei alle schepen gelost waren[1].

Op Zuid-Beveland was III-40 Regiment Infanterie op 12 mei om 3.15 u in Wemeldinge aangekomen en daar in alarmkwartieren gelegerd. De troep was toen zeer vermoeid door het jagen op vermeende parachutisten en het werken aan de opstellingen in de Zanddijkstelling en de nachtelijke mars. De rust duurde slechts kort. Voor een goed inzicht in de toestand langs die dijk volgt nu een deel van het verslag van de reeds genoemde kapitein Hagers, de Commandant 2-III-40 Regiment Infanterie.

'Op de soldaten had het verlaten van de stelling een slechte morele uitwerking. Ook de vredesopleiding speelde hier weer parten, alles was immers op de verdediging ingericht, zowel de bewapening, de oefeningen als het moreel. En was het vechten in de stelling niet het enigste, waar de mannen nog ietwat vertrouwen in hadden?

Het bataljon kreeg de lijn Wemeldinge-Kattendijke te verdedigen; 2-III-40 Regiment Infanterie vormde de rechterflank, en moest het bataljon naar het oosten beveiligen, dus oost van het kanaal. In de orders stond echter, dat de oostelijke vakgrens van ons bataljon het kanaal Wemeldinge-Hansweert was. De bataljonscommandant zei, dat dit niet klopte, en de flankbeveiliging ten oosten van het kanaal moest zijn, waarmee ik geheel instemde. Toen het allang dag was ging ik van de bataljonscommandant naar mijn compagnie terug, die aan het kanaal rustte, en gooide mij halfdood van vermoeidheid ergens neer om tenminste een paar uur te slapen, waarna ik mij weer naar de bataljonscommandant begaf om te horen, of hij het met mijn ontwerp flankbeveiliging eens was. Een sectie van mitrailleurcompagnie III werd

bij 2-III ingedeeld, 2 zeesleepboten voor bewaking op de Oosterschelde met marinebemanning en elk een antiek kanon van 5 cm zouden meehelpen, en daarmee was samenwerking nodig. De boten hadden niet eens een mitrailleur tegen luchtdoelen! Verder was er aan de haven 11/2 sectie van 38 Regiment Infanterie voor brug en havenbewaking, die onder mijn bevelen kwamen.
Er bestond groot gevaar, dat voor er een vijandelijke boot in zicht was, de hele troep allang door vliegtuigen was weggebombardeerd, dus de gewenste uitwerking van vuur op bootjes niet zou bestaan. Verder was er tussen de oostelijke flank van de compagnie en Yerseke een gat van circa 4 km, waarin geen man aanwezig was (Op de kaart staat er voor de kust een bank getekend, maar in werkelijkheid voeren er vrij grote boten op 50 m uit de kust).
Zogenaamde inlagen lagen vlak achter de dijk, welke volgens de bevolking vanuit Yerseke direct onder water gezet konden worden. Hiermee was een uitstekende hindernis te verkrijgen, want men kan boten niet zomaar over de dijk brengen. Ik meldde dit aan de bataljonscommandant, om die onderwaterzetting te doen bewerkstelligen, hetgeen niet lukte, omdat hij geen contact kreeg met de betreffende autoriteiten. Luchtdoelgeschut was er niet, geen eigen of geallieerd vliegtuig vertoonde zich.
Terwijl de troep reeds in stelling lag, stond ik nog enige orders te geven bij mijn commandopost. Een escadrille viel ineens aan, en wierp van geringe hoogte een rij bommen. Een vliegtuig kwam recht op ons aan, de twee eerste inslagen maakten het zeker dat de derde bom precies op ons kwam. Deze was echter zo vriendelijk in een moddersloot te smoren, de volgende bommen waren te ver weg. Daar kwamen ze weer terug; duiken, mitrailleurvuur. Van een paar soldaten die zaten te eten, werd een bord doorboord. Niemand geraakt. Ons mitrailleurvuur haalde niets uit. De vliegtuigen waren niet van de lucht, toen de stelling al aardig vorderde (eerst eenmansputten). Toen besloten ze, er maar ineens een eind aan te maken en vielen opeens de zeedijk aan, waar de eene bom na de andere insloeg, de meeste gelukkig in de Schelde. Telkens kwamen ze terug, nu mitraillerend. De doodvermoeide troep vocht goed, ze vuurden geweldig. Hierbij viel op de korporaal Woudenberg door zijn moed en goed mitrailleurvuur. Na de ergste aanvallen kwam de troep kalmweg terug (ikzelf was net even bij mijn 'marine' geweest). De sergeants verklaarden eenparig, dat ze niet naar de dijk terug durfden; voor de stelling af zou zijn, zou er niemand meer over zijn, enz. bovendien kon niemand meer op zijn benen staan van mocheid. De officieren verklaarden, dat deze opdracht voor die doodvermoeide troep niet meer te volvoeren was, en daar was veel van waar. Of ik er al op wees, dat er niemand gewond was, maakte totaal geen indruk, ze waren op! Werden de inlagen maar onder water gezet, dan konden wij daarachter uitstekend stelling nemen, in iets meer bedekt terrein!
Enfin, zei ik, we praten er nu niet verder over, jelui zijn allemaal doodop, het wordt nu donker, we gaan allen slapen en morgen zie je de toestand heel anders; het zal toch moeten gebeuren.
Het gebeurde was geen wonder, de troep was totaal afgejakkerd ... ikzelf was zo moe, dat mijn knieën knikten, ik werd mat, en kreeg bovendien griep.
De vaandrig, commandant van 1½ sectie van 38 Regiment Infanterie, belast met de brugbewaking, meldde mij dat zijn troep omviel van vermoeidheid; geen wonder met 17 posten op 35 man. Een sectie van 2-III wees ik aan om de wacht eerst geheel over te nemen, na 12 uur samen wacht met het detachement van 38 Regiment Infanterie, en gelijktijdig stellingen, ook voor het detachement te graven, als ze niet op post stonden, 's nachts door!
Er kwamen berichten over parachutisten, de legeringsgebouwen werden zwaar bewaakt, evenals de naderingswegen en de haven, patrouilleren, uitkijkposten, jagen op parachutisten, en vliegtuigen hielden ons allen wakker.
Eenige vluchtelingen uit de Peel kwamen aan (ca. 20) met zeer sterke verhalen, als 'daar was niet tegen te vechten, met een

schot was een kazemat in elkaar', en 'onze officieren waren er het eerst vandoor', enz.. Voor hen werd voor legering en eten gezorgd. Ze verpestten het moreel.
Ik ging de posten eens controleren, één schoot zonder waarschuwing en een ander probeerde mij met de bajonet van de fiets te prikken. Enfin, er werd tenminste goed wacht gehouden.
Er kwamen weer vliegtuigen, lichtseinen werden rondom ons steeds opgelaten. Ook op Tholen. De luitenant ter zee, commandant der sleepboten, probeerde de plaatsen waar dit gebeurde te bepalen, maar slaagde daarin niet.
Ondanks de beslissing van generaal Durand om de Oosterscheldedijk van Zuid-Beveland ter verdediging in te richten, bleven de Fransen in de Zanddijk stelling geïnteresseerd. Zo hadden gedurende de ochtend van die zondag de commandant van het Franse 224 Regiment d' Infanterie, luitenant-kolonel Cante, vergezeld van zijn luitenant-adjudant Engelhard, de Zanddijkstelling verkend. Zij werden begeleid door de luitenant ter zee 2e klasse C.H.E. Brainich von Brainich Feith, chef personeel bij de sectie zeemacht van Commandant Zeeland. Behalve luitenant Van der Haas zal hij een van de weinige officieren zijn geweest die behoorlijk Frans sprak, want het spreken van Frans leverde bij de meeste officieren onoverkomelijke problemen op[2].
Het gezelschap bezocht eerst '... overste Bruins te Kapelle en zijn ondercommandant bezocht overste Van der Drift aan de westzijde van de brug bij Vlaeke over het kanaal Hansweert-Wemeldinge. Vervolgens werd de Zanddijkstelling bezichtigd, waar de luitenant kolonel Beckman van de Genie zich bij ons voegde, waarop het inundatie-gebied bij Kruiningen en Yerseke werd bekeken. Het water was nog oplopende. De Fransen vonden het waterpeil nog te laag, de prikkeldraadversperringen nog te dun en ook de beschieting van enkele dijkjes door een enkele lichte mitrailleur te weinig, wat ook zeker het geval is vooral tegen pantserwagens. Zij verzochten overste Van der Drift meer prikkeldraad aan te brengen[3].'
Overste Bruins werd nogmaals bezocht. Opnieuw werd hem verzocht de hoofdweerstand langs het kanaal door Zuid-Beveland te voeren. Om hem hiertoe over te halen legde zijn Franse collega hem uit hoe eenvoudig het was een kanaal overgang te verhinderen door middel van echarperende en flankerende vuren uit geweer en mitrailleurs. Deze tactische les beantwoorde Bruins met de opmerking '... dat ook wij - Nederlanders - dergelijke theoretische beschouwingen in onze reglementen hadden, maar dat de verdediger, vooral tegen luchtgevaar, wel heel lichtvaardig dacht over zijn dekking'[4].
In de Bathstelling gebeurde die dag twee dingen van belang. In de eerste plaats werd Commandant 14 Grensbataljon door Commandant 38 Regiment Infanterie gemachtigd de uit Noord-Brabant terugvloeiende troepen door te zenden naar de Zanddijkstelling, omdat '... het merendeel der manschappen en de weinigen zich daarbij bevindende officieren de indruk vestigden in slechts zeer geringe mate gevechtsvaardig te zijn en hun gedrag en optreden deprimerend dreigden te werken op de stellingbezetting[5].
In de tweede plaats werden omstreeks 18.00 u van de herhaaldelijk over de stelling vliegende vijandelijke vliegtuigen, drie bommenwerpers door geallieerde vliegtuigen neergeschoten[6]. 'Het neerschieten van drie Duitse bommenwerpers was een groot ogenblik voor de troepen in de Bathstelling, maar het bleef daarbij zodat de vreugde slechts van korte duur was[7].

Was er die dag in de Bathstelling en de Zanddijkstelling weinig gebeurd, in Brabant gebeurde des te meer.
Commandant 27 Regiment Infanterie heeft zijn ervaringen op die dag als volgt kort samengevat: 'In de vroege morgen met de voorste afdelingen te Seppe aangekomen met plan daar de volgende troepen in te wachten. Het was niet raadzaam door te marcheren naar Roosendaal, dat in brand stond. Uit Seppe, waar mijn commandopost was gevestigd, patrouilles uitgezonden om onderdelen op te vangen. Deze patrouilles

zijn echter vermoedelijk door de voortdurende luchtbombardementen, niet teruggekeerd. Aangezien verdere verbinding met de Divisie-commandant en met ondercommandanten onmogelijk bleek, heb ik het besluit genomen met de ± 200 man, welke ik bij mij had, na het invallen van de duisternis terug te trekken naar het eiland Tholen, om van daaruit meerdere troepen te verzamelen. Het lag in de bedoeling naar Oud-Vossemeer te gaan'[8].

Bovendien slaagde Commandant III-27 Regiment Infanterie er in een deel van 2-III-27 Regiment Infanterie en 3-III-27 Regiment Infanterie te verzamelen en zich bij zijn Regimentscommandant in Seppe aan te sluiten. De commandant mitrailleurcompagnie was het contact met de Bataljonscommandant en andere compagniescommandanten ... kwijtgeraakt en heeft met een kleine afdeling op 12 mei Bergen op Zoom bereikt, vanwaar hij naar Middelburg werd doorgezonden[9].

Alvorens de lotgevallen van Staf-30 Regiment Infanterie te bespreken is het noodzakelijk er op te wijzen dat de Commandant Peeldivisie in de vroege ochtend van 12 mei het volgende overzicht had van de bataljons die van de Zuid-Willemsvaart waren teruggetrokken:

- De bataljons die uit het noordelijke vak Schaijk op 's-Hertogenbosch waren teruggetrokken, konden Tilburg niet bereiken.
- De troepen uit de vakken Erp en Bakel had hij gelast bij Roosendaal te verzamelen en te reorganiseren.
- Met de troepen uit de zuidelijke vakken Asten en Weert had hij geen contact.

Hij besloot toen met een gevechtsstaf een vooruitgeschoven commandopost te betrekken, vermoedelijk om aan de uit de vakken Asten en Weert terugvloeiende troepen leiding te geven[10]. Volgens Nierstrasz was echter de enige mogelijkheid '... eventueel nog op Tilburg terugtrekkende troepen eveneens op het westen te dirigeren; dit had door een officier kunnen worden uitgevoerd ... Onbegrijpelijk is, dat er zelfs niet een van de drie Commandant Peeldivisie vergezellende officieren (waaronder de enige twee officieren met krijgsschoolopleiding) ter plaatse is achtergelaten'[11]. Echter had deze officier de in Princenhage arriverende commandanten slechts de aanwijzing kunnen geven zich met hun troepen op Roosendaal terug te trekken. Maar dat waren vooral troepen uit de vakken Asten en Weert die nu de Commandant Peeldivisie tegemoet reed. Helaas kwam van zijn plannen niets terecht, omdat hij bij Loon op Zand in een van de spitsen van de 9e Duitse pantserdivisie terecht kwam, die hem en zijn gevechtsstaf gevangen namen[12].

Kapitein P.C. Geus, de adjudant van kolonel Schmidt, had reeds de vorige dag omstreeks 18.30 u de opdracht gekregen, indien het in Princenhage door de Duitse vliegeraanvallen op de daar aanwezige Franse troepen voor de staf 'te warm' werd, in westelijke richting terug te trekken. Om 22.00 u gaf de kapitein-adjudant bevel op Bergen op Zoom terug te trekken waar op 12 mei omstreeks 9.00 u de staf, zonder commandant en gevechtsstaf weer was verzameld[13]. Die ochtend vroeg kapitein Geus telefonisch toestemming aan Commandant Zeeland '... om de troepen van de Peeldivisie naar Middelburg te vervoeren, teneinde deze troepen aldaar te reorganiseren' Dit werd hem toegestaan[14].

Zoals reeds vermeld was de Staf-30 Regiment Infanterie in de nacht van 11 op 12 mei in Rijen gelegerd. Dat betekende voor overste Themann dat hij voor het eerst sedert 9 mei enkele uren kon dommelen in een stoel. 'In de prille ochtend van 12 mei begaf de Staf-30 Regiment Infanterie zich weer op weg en werden door overste Themann en kapitein Kriens '... voorzover mogelijk was de steeds in beweging zijnde troepen opdracht gegeven, te gaan naar Roosendaal-Bergen op Zoom.

Bij Breda begon weer het vuur der Duitse bombardeurs; het heftigst werd dit tussen Princenhage-Roosendaal. Uren duurde het voor Roosendaal werd bereikt. Van hieruit ging het naar Bergen op Zoom, waar het rustiger was, en waar enigszins een idee gekregen kon worden van de hier gepasseerde troepen, zomede de toestand waarin deze verkeerden'[15].

Het was 15.30 u geworden toen overste Themann in Bergen op Zoom aankwam en het Stafkwartier van de Peeldivisie opzocht. Daar

vernam hij dat kolonel Schmidt was vermist. Kapitein Geus verzocht hem toen het commando over de divisie op zich te nemen, waarin hij toestemde[16].
Kort daarop reed hij met het grootste deel van zijn staf naar Middelburg en meldde zich om 17.30 u bij Commandant Zeeland.
Deze geeft van de aankomst van de Peeltroepen het volgende verslag '... het was een horde, van alles door elkaar: op fietsen, op vrachtwagens, te voet, munitiewagens, officieren zonder troepen, anderen met wapens, ook mitrailleurs. Volgens overste Themann die zich volkomen overstuur bij mij meldde, hadden ze 'gevochten als leeuwen', niemand was echter gewond; het geheel maakte dan ook meer de indruk van gevluchte dan van verslagen troepen; blozend en welvarend, lachend, lawaaierig, grapjes makend en niet bleek gebroken, terneergeslagen en uitgeput; alleen sommige officieren waren somber en moedeloos. Verschillende van deze mensen vertelden op de vraag, wat zij hier kwamen doen, dat zij de order hadden gekregen terug te trekken op Zeeland'[18].
Deze opmerkingen van schout-bij-nacht van der Stad geeft aanleiding tot de volgende opmerkingen. Zowel hij als overste Themann hebben gelijk. Wat het laatste betreft is de Duitse verklaring, dat de Hollanders hadden getoond te kunnen vechten, reeds vermeld. Maar toen de troep zich vanaf de Zuid-Willemsvaart moest terugtrekken, langs open wegen, zonder enige bescherming tegen Duitse luchtbombardementen, ontaardde deze terugtocht in een vlucht. Tevens blijkt dat de officier van het Stafkwartier-Commandant Zeeland die 's ochtends aan kapitein Geus toestemming had verleend voor het terugtrekken van de Peeltroepen op Middelburg dit die dag niet aan de schout-bij-nacht heeft gemeld. Dat de officieren vermoeid en gedeprimeerd waren behoeft geen verwondering te wekken. De meesten van hen waren gedurende de afgelopen dagen gedurig in de weer geweest. De verbindingsmiddelen had men voor het overgrote deel in de Peel-Raamstelling moeten achterlaten. Stuurde men ordonansen om bevelen van chefs te halen of contact te krijgen met andere eenheden dan kwamen die vaak niet terug. Trok men er zelf op uit om die gegevens te krijgen dan had de troep soms het gevoel dat de commandant er vandoor ging en vertrok op eigen houtje. Soms slaagden de officieren, na heel veel moeite, hun eenheden terug te vinden en sloot men zich aan bij andere militairen. De nachtrust was er veelal bij ingeschoten en men realiseerde zich een zware nederlaag te hebben geleden. Nierstrasz bestrijdt dan ook dat bij de terugtrekkende troepen zich geen officieren bevonden. 'Van talloze officieren is bekend, dat zij voortdurend groepen verzamelden en daarmede verder trokken, doch nu eens raakten deze uit elkaar, zodat er slechts enkelen overbleven, dan weer groeide een afdeling sterk aan. Vooral de goede en flink optredende commandanten vormden toevluchten voor de zwervenden'[19].
Terugkerend tot het gesprek van Van der Stad met Themann zou volgens kapitein J.Hofse, adjunct chef van de landmachtstaf, die niet bij dit gesprek aanwezig was, de overste bij de Commandant Zeeland persoonlijk hebben aangedrongen om de wapens neer te leggen[20]. Kapitein Kriens, die evenmin bij dat onderhoud aanwezig was schrijft hierover als volgt: ' ... de overste Themann moet op de Commandant Zeeland een vermoeide indruk hebben gemaakt. Deze matte indruk werd nog enigszins geaccentueerd door de enigszins hese stem waarmede de overste sprak. Mogelijk ook leefde de overste te sterk mede met de juist medegemaakte volledige instorting van de Peeldivisie en onderging de depressie daarvan[21].' Maar Van der Stad had van de in Middelburg aangekomen Peeltroepen uiteraard geen goede indruk gekregen. Ook de doodvermoeide en zich nauwelijks beheersende overste Themann wekte bij hem weinig vertrouwen. Wel waren beide officieren het er over eens dat het de taak van Themann was de in Middelburg uit de Peel terugvloeiende troepen onder zijn bevel te nemen. Een uitdrukkelijk bevel heeft de Commandant Zeeland hiervoor niet gegeven. 'Dat was trouwens ook niet nodig: ieder commandant weet, wat hij in een geval als het onderhavige te doen heeft ...' schreef hij

later toen hij zich voor een commissie moest verantwoorden voor zijn optreden in Walcheren[22].
Na zijn onderhoud met Commandant Zeeland had de overste nog een gesprek met kapitein Kervel, waarin hij de toestand van de naar Walcheren terugkerende Peeltroepen nog somberder schetste dan de schoutbij-nacht. Themann had niemand gezien die geforceerd grappen maakte. Volgens hem waren allen '... doodvermoeid, met honger, verslagen, niet reagerend op enig bevel, allen haveloos. Het merendeel had de wapens in de Peelstellingen achter moeten laten, of weggeworpen onderweg. Evenzo de munitie'[23]. Bij dat onderhoud is ook bepaald naar welke kantonnementen, west van het kanaal door Walcheren de Peeltroepen zouden worden ondergebracht.
Ook verzond hij aan de Opperbevelhebber Land- en Zeemacht en de Commandant Veldleger het volgende telegram:
'kolonel schmidt kapitein griethuizen en luitenant wijnsouw vermist onder uw nadere goedkeuring heb ik het bevel over de naar walcheren afgevloeide troepen der peeldivisie op mij genomen ik reorganiseer deze troepen mijn stafkwartier is gevestigd: concerthuis middelburg'[24].
Nadat hij dit telegram had verzonden begaf Themann zich naar het Molenwater, een groot plein waar men de troepen die uit de Peel kwamen naar toe had gestuurd. Hij gaf bevel de troepen korpsgewijze te verzamelen om vervolgens af te marcheren naar de verschillende kantonnementen. Maar de troep reageerde heel slecht of bijna niet op de bevelen van de voor hen veelal vreemde officieren. De luitenant-kolonel liet toen een aantal hooipakken, die op het plein lagen op elkaar leggen en klom erop. Een overste op hooipakken dat wist de belangstelling van de uitgeputte troep te wekken. Themann sprak de mensen toe; vertelde hen wat er moest gebeuren en eindigde met een driewerf hoera op de koningin. En de troep reageerde. Overvliegende Duitse vliegtuigen dwongen iedereen dekking te zoeken, waarna de troep opnieuw werd verzameld en Themann opnieuw de mensen toesprak. Doordat verschillende malen de Luftwaffe 'acte de presénce' gaf, moest Themann zijn optreden verschillende malen herhalen. Maar uiteindelijk bereikte hij dat het moreel enigermate was hersteld en de troep onder leiding van officieren naar de kantonnementen afmarcheerden[25].
In de loop van de 12e mei had het Belgische leger zich moeten terugtrekken op de Dijlestelling, die van Antwerpen naar Namen liep. Aangezien tevens de Duitsers snel door Noord-Brabant oprukten gelastte generaal Gamelin dat het 7e leger niet voorbij Antwerpen mocht opmarcheren. 'De zich reeds in westelijk Noord-Brabant bevindende Franse strijdkrachten kregen onder meer opdracht, een vijandelijk doordringen tot de rechteroever van de Schelde beneden Antwerpen te beletten en de toegang tot de Zeeuwse eilanden, in het bijzonder tot Zuid-Beveland, zolang mogelijk te ontzeggen[26]. Dit hield in dat Franse troepen zo nodig de Bathstelling zouden versterken. Maar ook een aanval van Duitse boten vanuit Tholen op de Noord-Bevelandse Oosterscheldeoever bleef tot de mogelijkheden behoren. Durand bracht ook geen wijzigingen aan in zijn opstellingen.

DE GEBEURTENISSEN OP 13 MEI EN 14 MEI TOT 18.00 U

Om 9.00 u besloot het commando van het 7e Franse leger, in verband met de gebeurtenissen van de vorige dag, de Franse troepen op Zuid-Beveland te versterken. Hiervoor vormde 60 Division d'Infanterie dat nu ook onder bevel kwam van Commandant 1 Legerkorps een detachement bestaande uit 271 Regiment d' Infanterie, twee afdelingen van 307 Regiment d'Artillerie, de gemotoriseerde onderdelen van 68 Groupement de Reconnaissance de Division d'Infanterie, twee batterijen pantserafweergeschut en een compagnie genie. Detachementscommandant was de infanteriecommandant van 60 Division Infanterie kolonel Guihard. Het duurde echter geruime tijd voordat dit detachement zich in beweging kon zetten. Immers eerst tegen 16.00 u keerde Commandant.-60 Division Infanterie terug van het hoofdkwartier van het 7e leger en pas om 18.00 u werd

Commandant-271 Regiment d'Infanterie bij Commandant-60 Division Infanterie ontboden om de orders voor deze verplaatsing in ontvangst te nemen[27].

Het contact tussen generaal Durand, die op 13 mei het bevel kreeg over de Nederlandse troepen op Zuid-Beveland en schout-bij-nacht Van der Stad liet te wensen over[28]. Dit zal mede de oorzaak zijn geweest dat die dag om 10.40 u kapitein J.A. van den Hevel, op dat ogenblik Commandant-batterij kustartillerie te Westkapelle, opdracht kreeg zich op de commandopost van generaal Durand, in hotel Verseput te Middelburg, te melden teneinde de functie van artillerie-verbindingsofficier tussen de Franse en de Nederlandse staven te vervullen. Om 13.30 u meldde hij zich bij de Franse generaal. Deze gaf hem de opdracht alle gegevens betreffende de Nederlandse artillerie in Zeeland de volgende ochtend bij dit Franse hoofdkwartier in te dienen. Toen Van den Heuvel reeds om 17.30 u deze gegevens aan generaal Durand verstrekte, ontving hij van de Fransman een instructie betreffende de opstelling van de Nederlandse artillerie. Aangezien Noord-Brabant tot en met Bergen op Zoom in Franse handen was, bleef Durand bij zijn mening dat de Duitsers Zuid-Beveland via de Zuid-hollandse en Zeeuwse stromen zouden aanvallen. Trouwens in de loop van de voorafgaande avond was om 20.25 u door Commandant Zeeland (kapitein Hofs) meegedeeld dat in de loop van de nacht tot de vroege morgen een aanval met kleine snelvarende schepen kon worden verwacht, hetzij op zee hetzij op de binnenwateren[29].

Wat betreft de situatie in Noord-Brabant, voor zover van belang voor Zeeland kan met de volgende mededelingen van overste Van der Schrieck worden volstaan: 'Het bleek niet mogelijk het veer naar Oud-Vossemeer te passeren en werd gedurende enkele uren gerust te Nieuw-Vossemeer. Te ±8.00 u ontving ik van een kapitein uit Tholen namens de Commandant Zeeland opdracht terug te trekken op Middelburg. Voor zover nodig werden door mij van de burgemeester rijwielen en een vrachtauto gevorderd voor transport naar Middelburg. De vrachtauto zou met de rijwielen terugkeren. Dit is niet meer kunnen geschieden door de verdere gebeurtenissen. Te ± 12.00 u nabij Mattenberg (Z. van Bergen op Zoom) aan straatweg Bergen op Zoom-Antwerpen werd de colonne opgehouden op last van een Frans officier en werd verzocht of mijn troep hulp wilde verlenen bij de verdediging van West-Brabant, waarbij werd gezegd dat nog een troep van 300 man aanwezig was. Ik heb mij telefonisch in verbinding gesteld met Commandant Zeeland, schout bij nacht Van der Stad; vernam uit diens mond dat Middelburg niet meer was te bereiken en daarom werd toestemming gegeven de Fransen hulp te bieden. De te Mattenberg aanwezige Franse kolonel [kolonel de Beauchesne (FS)] zou in afwachting van andere Franse troepen met een gemotoriseerde afdeling opstelling nemen bij Bergen op Zoom en bij Huijbergen. Hij verzocht mij in het daartussen gelegen terrein opstelling in te nemen tegen doordringende vijandelijke patrouilles. Hoewel het een onmogelijke opdracht was, te meer omdat de onder mijn bevel staande troep uit verschillende onderdelen was samengesteld, slecht bewapend was, slechts over één mitrailleur beschikte en door en door vermoeid was, heb ik vermeend het verzoek om steun niet te kunnen afwijzen nu de Fransen onze bodem kwamen verdedigen. Toen de duisternis inviel [±21.00 u FS] opstelling genomen langs de Huijbergensche baan N. van Woensdrechtse heide'[30].

Van der Stad had Commandant 14 Grensbataljon opdracht gegeven de Kreekrakdam te sluiten en Commandant 14 Grensbataljon order gegeven niemand meer door te laten omdat de gevechtswaarde van de vluchtende Peeltroepen voorlopig nihil was en zij een funeste invloed moesten hebben op het moreel van de voor de verdediging van Zeeland bestemde troepen[31].

Uit het voorgaande blijkt dat deze order in de loop van de ochtend van 13 mei zal zijn gegeven, maar Commandant 14 Grensbataljon schijnt deze order niet te hebben ontvangen. Zo schrijft Kamerling dat vooral op die dag tal van manschappen van de Peeldivisie door de Bathstelling trokken in een onbe-

schrijfelijk wanorde[32]. 'Verhalen over totale verwoesting van Den Bosch en andere Brabantse steden lieten niet na in de Bathstelling de indruk te wekken van een hopeloze zaak. Als men het moest geloven was ieder groepje ongeveer het laatst overgeblevene van zijn onderdeel[33].

Ook door het aanhoudende gerucht over gelande parachutisten - waarvan elke melding werd nagetrokken - was de stemming in de stelling hoogst nerveus en was men eigenlijk al oververmoeid vóór de vijand voor de stelling kwam'[34]. Een bemoedigend optreden van officieren kon in dit geval weinig helpen. De gevluchte Peeltroepen hadden over het algemeen goed weerstand geboden, waren uit elkaar geslagen, hadden het contact met de overige delen van hun eenheden verloren, waarvan een deel in de handen van de vijand was gevallen. In hoeverre andere delen zich aan gevangenschap hadden kunnen onttrekken konden zij niet weten. Zijzelf hadden bloot gestaan aan mitrailleurvuur en bombardementen van vijandelijke vliegtuigen waartegen zij door het ontbreken van luchtafweer volkomen machteloos waren. Het zien van lijken van mensen en paarden, van verbrande auto's en karren had tot gevolg dat binnen de Zeeuwse stellingen aangekomen, zij hun verhalen kwijt moesten. Hun gewonden waren voor het grootste deel afgevoerd naar ziekenhuizen in Noord-Brabant. Een luitenant door kapitein Geus in de avond van 12 mei vanuit Princenhage naar Breda gezonden werd door een bomscherf in de long getroffen, bleef twee dagen onverzorgd, waarna hij door de Duitsers naar een ziekenhuis in Tilburg werd gebracht[35].

Ook op 13 mei werd de Bathstelling uit de lucht gebombardeerd. Dit keer deed het gerucht de ronde dat deze bommen gifgas bevatten. Een van deze bommen ontplofte vlak bij reserve-kapitein C.H. Mulder, Commandant 2-14 Grensbataljon. Ook hij meende dat hij het slachtoffer was van een gasaanval. 'Dit maakte hem volkomen overstuur en ofschoon medisch onderzoek en onderzoek van de granaatscherven uitwees dat er geen sprake van was, was hij danig geschokt ...'[35]. Ook hier was sprake van shell-shock, maar dit werd niet vastgesteld en kapitein Mulder bleef dienst doen.

Ook bij de andere bataljons, die Zuid-Beveland moesten verdedigen wierp de 'Luftwaffe' bommen af. Veel schade richtten die niet aan; ook niet bij III-40 Regiment Infanterie dat zich nog verder moest ingraven. Commandant 2-III-40 Regiment Infanterie geeft in zijn verslag het volgende beeld van dit onderdeel. Allereerst vermeldt hij dat ook in de nacht van 12 op 13 mei van slapen niets was gekomen. Wat zijn eigen eenheid betrof merkte hij op: 'Wat moest er van zo'n compagnie terecht komen, de mannen waren zo op dat zij als slaapwandelaars rondliepen. Zo kon het niet langer, de troep werd lichamelijk en moreel vermoord. Ik besloot enige onderkomens bij de boerderijen te maken, gedekt door bomen, waarin tenminste om de beurt enigszins geslapen kon worden. Dus graven in plaats van rusten [in de nacht van 12 op 13 mei FS]. Daarna alarmposities innemen tegen zonsopgang, gevolgd door weer graven aan de onderkomens en ook gevechtsopstellingen bij de haven met materieel, dat in de buurt werd gevonden. De Bataljonscommandant kwam op bezoek en vroeg hoeveel materiaal ik nodig achtte voor de stellingen, dit op te geven aan de Genie, sectie V (commando) Zeeland. Ik schoot in de lach, aan de Zanddijk was het na zeven maanden nog niet volledig aanwezig! De reserve eerste luitenant Mr. Izaak van II-40 Regiment Infanterie meldde zich bij mij, met een sectie van de mitrailleurcompagnie. Ik wees hem zijn opstellingen aan de haven, waarbij hij de mitrailleurs tegen luchtdoelen moest opstellen.Bommen vielen op de haven en beschadigden schepen. Geregeld sjouwde ik rond bij de haven, hield contact met de 'marine', liep af en aan bij mijn secties, joeg op gesignaleerde Duitsers, vorderde materieel, enz. steeds gehinderd door vliegtuigen. Tegen de middag was ik doodop en doodziek. Nog meer vluchtelingen uit de Peel kwamen aan, met hevige gruwelverhalen; ik deelde ze bij mijn compagnie in, die organiek te zwak was. Verschillende stukken pantserafweergeschut die wij broodnodig hadden, waren naar Middelburg doorgereden.

De Bataljonscommandant stuurde bericht, dat de opstelling gewijzigd moest worden, en door mijn troep de hele lijn Wemeldinge (inbegrepen)-Yerseke (niet inbegrepen) moest worden bezet, opdracht: landingen afslaan. Dit is ruim 41/2 km., terrein, volkomen kaal, zonder huis, boom of struik, landing overal mogelijk. Een onmogelijke opdracht! Zo ziek als ik was, ging ik maar weer eens verkennen. Daarna stippelde ik het hele plan uit, zette vuurplan op papier, gaf mijn orders: stellingen bouwen (geen materieel), piketten bij de mitrailleurs. Volgens de orders van hogerhand moest de troep legeren in gebouwen vlak in de buurt (die er niet waren). Ik probeerde wat materieel te vorderen, en ging zelf naar de Commandant 3-III-40 Regiment Infanterie, om nog een deel van mijn pioniergereedschap terug te krijgen, dat de tweede oorlogsdag bij zijn troep gebruikt was. Het werd laat. Als een automaat liep ik op het laatst rond, ik trilde over mijn hele lichaam van vermoeienis en ziekte (griep, waarbij nog dysenterie kwam) en mijn denkvermogen begon mij nu en dan in de steek te laten. De luitenants waren niet in staat om mij maar een ogenblik af te lossen. Er was spoed geboden met nieuwe stellingen, dus dan maar weer graven, onderwijl ging de vermoeiende wacht aan de haven natuurlijk steeds door. Nogmaals probeerde ik de inlagen onder water gezet te krijgen, wat onze taak aanmerkelijk zou hebben verlicht; het lukte niet. De vliegtuigen bleven hinderen, vlak voor ons op de Schelde waren drie kleine oorlogsschepen geregeld met hen in gevecht. Het leidde het gevaar wat van ons af.

Order: anderhalf uur voor het aanbreken van de dag in stellingen aanwezig alarmtoestand. Dus afmars van de compagnie. Voor een deel was de afstand vrij groot, de weg haast niet te vinden, waardoor ik iedereen persoonlijk op zijn plaats moest zetten, behalve bij de derde sectie (v. Santvoord). Door totale uitputting werd er niet gegraven, het was koud en nat, na het licht worden kwamen er weer vliegtuigen. Alles was totaal ongedekt, mijlen van elkaar, zonder kans om een aanval over zo'n breed front te kunnen afslaan, met zo'n uitgeputte troep, een speelbal van vliegtuigen. Wat gaf het, of men er wel eens eentje naar beneden zag komen, bij zo'n overvloed! Herhaaldelijk zei ik luitenant Verstege, het bevel voor ten minste een paar uur van mij over te nemen, een beetje rust, en ik zou weer de oude zijn, ziek of niet ziek. Voor de troep is het ook gewenst, dat de kapitein niet op instorten staat! Hij was er echter niet toe in staat, en verzocht mij de Bataljonscommandant persoonlijk te melden, hoe de toestand van de compagnie was en dat het zo niet langer ging. De Bataljonscommandant zag dat ook in, hoewel hij waarschijnlijk toch geen idee had, hoe erg het met de compagnie was gesteld[37].'

In de avond van die 13e mei bereikte het deel van de staf van 30 Regiment Infanterie dat niet onder leiding van overste Themann op 12 mei in Middelburg was gekomen, via België en Zeeuws-Vlaanderen, onder leiding van luitenant J. Viegever van 30 Compagnie Mortieren, tegen 23.30 u die stad. 'Bij de brug werden we nogmaals aangehouden, thans door militaire politie. Verschillende van ons verlaten even de wagens. Ik zit nog in de cabine van de tweede wagen (sergeant-majoor-administrateur G.A.M. van Keulen) als ik plotseling, vrijwel recht voor mij een vuurstraal zie en een vuurstoot van ongeveer tien schoten weerklinkt. Ik behoef er niet aan te twijfelen op wie hier gevuurd wordt, want vlak naast mij, op de plaats waar nog geen minuut geleden de bestuurder zat, vliegt een kogel door de voorruit. Ik laat mij uit de cabine glijden en zoek dekking achter de motorkap. De anderen zijn in allerijl tegen het talud aan de kanaalkant gaan liggen en vandaaruit wordt teruggevuurd, in de richting waarin de vuurstraal is waargenomen. Wat is evenwel hopelozer, dan in een stikdonkere nacht vuren op een onbekend doel? Er wordt niet meer teruggevuurd, zodat wij aannemen dat de aanvaller op de vlucht is geslagen. We begeven ons naar de wagens om te kijken of er misschien iemand geraakt is. Zover zijn we nog niet gekomen of opnieuw klinkt een lang aangehouden vuurstoot, die afkomstig moet zijn van een automatisch geweer of lichte mitrailleur. Weer

zoeken wij dekking. Een Rotterdammer, die wij onderweg hebben opgepikt, neemt het initiatief om op de achterste auto, de door ons in Antwerpen gevonden mitrailleur in stelling te brengen en het vuur op de onbekende aanvallers te openen .... Het schieten houdt op! Nu zijn we in staat de verschrikkelijke gevolgen van de korte schietpartij te overzien ... Korporaal De Jong, onze paardenverpleger, en Aarts, onze schoenmaker, alsmede een viertal voor ons onbekende soldaten zijn gedood'[39]. Wat betreft de eenheden waartoe deze vier soldaten behoorden vermeldt Kamerling dat in Zeeland drie soldaten van 16 Compagnie Pioniers te Middelburg zijn gesneuveld. Voorts vermeldt hij zonder het noemen van de plaats waar dit gebeurde het sneuvelen van een soldaat van het Grensbataljon Jagers en een soldaat van de Staf 30 Regiment Infanterie Het sneuvelen van een korporaal van de Staf 30 Regiment Infanterie in Zeeland heeft hij echter niet vermeld[40].

Brainich von Brainich Feith deelt mede dat, volgens de officieren van het stafkwartier, op een avond bij de melkfabriek in Middelburg een schietpartij is geweest waarbij vier Franse en drie Nederlandse militairen werden gedood[41]. De Franse militairen zullen vermoedelijk zijn gesneuveld toen hun afdeling het vuur opende op de colonne van Staf 30 Regiment Infanterie, die kort tevoren uit Zeeuws-Vlaanderen was gekomen, denkende dat dit geland parachutisten waren. Na het eerste vuurgevecht zullen zij zich hebben teruggetrokken. Echter zal meteen daarop een patrouille van 1-I-Marinebataljon, die dit vuren hoorde, eveneens denkende dat er parachutisten in de buurt waren, op haar beurt het vuur hebben geopend, waardoor het tweede vuurgevecht ontstond. Immers in het rapport van I-Marinebataljon, staat het volgende '14 mei 00.10 u Commandant 1-I-Marinebataljon, meldt zijn patrouilles zijn terug. Een patrouille was beschoten door een patrouille onder een Hollandse luitenant met een mitrailleur. Een man vermist. De volgende dag gemeld'[42].

Op 13 mei werd het vliegveld op Schouwen-Duiveland opnieuw door een twaalftal Messerschmidts -110 beschoten. Alle nog onbeschadigde vliegtuigen op het veld werden vernietigd en het moreel van de 3e Compagnie Bewakingstroepen opnieuw ernstig geschokt[43].

Op die dag was men bij het hoofdkwartier van de Britse luchtmacht in Frankrijk tot de conclusie gekomen dat slechts het versterken van de geallieerde luchtstrijdkrachten op het vasteland met een jachtvliegtuigkorps van 500 vliegtuigen (ongeveer 32 squadrons) uit Groot-Brittannië de krijgskansen zou doen keren[44].

In de loop van de middag wist men op het Stafkwartier van Commandant Zeeland dat het vaarwater nabij de Moerdijk in Duitse handen was. Over het Hollands Diep verkeerde men in onzekerheid, maar er werd rekening mee gehouden dat de vijand de volgende morgen Tholen zou bezetten. Het was derhalve noodzakelijk de Zuidhollandse en Zeeuwse wateren veilig te stellen tegen een aanval van vijandelijke lichte vaartuigen. Als gevolg daarvan moesten verkenningen worden verricht en hiervoor had schout-bijnacht Platon de chasseur 9, die onder bevel van luitenant ter zee R.Letemplier stond, ter beschikking gesteld. De Nederlandse luitenant ter zee der 2e klasse F.A. Staverman werd als verbindingsofficier aangesteld en door Van der Stad persoonlijk op de hoogte gesteld van de situatie aan het Brabantse front[45]. Maar noch Platon noch Van der Stad blijken op de hoogte te zijn geweest dat de Moerdijkbruggen in Duitse handen waren. Wél had Van der Stad in de avond van 11 mei het verzoek van generaal Winkelman aan generaal Giraud om een krachtige actie met Franse troepen ter herneming van de Moerdijkbruggen, middels Durand doorgegeven[46], maar de Nederlandse schout-bijnacht en Platon wisten kennelijk niet dat deze objecten in Duitse handen waren gebleven.

Luitenant Staverman kreeg op 14 mei om 03.00 u, nog voor het vertrek een brief van overste Van den Donker waarin werd medegedeeld dat de toestand verslechterde en de Duitsers reeds bij Bergen op Zoom waren. Ook St. Philipsland was in Duitse handen. De

opdracht was in ieder geval de Krammer of Slaak te bereiken, zo mogelijk het Volkerak Hellegat. Na in het vaarwater Zijpe te zijn gekomen zonder iets van de Duitsers te hebben gemerkt besloot Letemplier, na overleg met Staverman om verder op te stomen. In zijn rapport van 3 juni 1940 schrijft Staverman:

'Door Oost-Hellegat, Haak en Volkerak kwamen we in het Hollands Diep. Nog steeds was alles rustig. We voeren het Hollands Diep in, totdat we de beide Moerdijkbruggen zagen liggen. Ter nadere oriëntering stoomden we door tot aan Strijensas, op 3 km van de bruggen gelegen. We bereikten dit te ca. 11.00 u. Met de kijker kon ik duidelijk een grote gemotoriseerde troepenmacht over de autobrug zien trekken, Holland in. Daar we nog steeds niet beschoten werden, ook niet vanaf de brug, kwam het vermoeden in ons op dat het Hollandse en Franse troepen konden zijn. Ik begreep echter, dat indien het Duitsers waren, hier de grote kans voor ons lag om de brug te vernielen. Daar wij met ons ene kanon van 7,5 cm echter niets meer konden doen dan de zaak alarmeren, zond ik via de 'van Meerlant' een dringend telegram in lettercode naar Middelburg van de volgende inhoud: Verkenden Hollands Diep tot op 3 km vanaf de Moerdijkbrug, grote troepenmacht beweegt zich Noordwaarts. (Ik verwachtte dat als het Duitsers waren, de staf onmiddellijk de nodige maatregelen zou nemen om de brug te doen vernielen. De Flores en de van Meerlant waren immers ook in de buurt.) Uit mijn telegram kon de staf opmaken, dat ik ongehinderd de Moerdijk genaderd was. Na een kwartier gewacht te hebben (het telegram was overgekomen) gingen we terug, (steeds hopende op een definitief antwoord of een order). We hoorden echter niets, en in verband hiermede en met het feit dat we niet beschoten waren kwamen we tot de overtuiging dat de troepenmacht over de Moerdijkbrug geen Duitsers waren geweest. We stoomden dus weer terug en verkenden het Brouwershavense gat alwaar we omstreeks drie uur in den middag een geweldige rookontwikkeling waarnamen in de richting van Rotterdam ....'[47]

De mededelingen van Lerecouvreux hierover wijken hiervan af. Deze schrijft: 'Le 14, le chasseur no 9 fut envoyé patrouiller l'Oosterschelde, bras de mer entre Beveland et Tholen, puis par les autres chenaux entre îles et terre ferme, dans le Hollands Diep jusqu'aux ponts de Moerdijk; il ignorait la situation sur ce lieu et voyant une colonne qui suivant let pont-route en direction du nord, crut d'abord, de la distance où il se trouvait (environ 2 km et demi), qu'il s'agis-sait de Hollandais, mais ceux qui la constituait prirent position et ouvrirent le feu sur lui; ayant recu l'ordre de ne pas s'engager, il vira de bord sans risposter et redescendit le Hollands Diep sans esuyer le feu des troupes á terre, ce qui semble confirmer que les Allemands n'étaient pas partout en force. A une vingtaine de kolomètres vers le nord, Rotterdam incendiée par les Allemands brûlait, avec des hautes flammes très visibles par dessus les îles très plates de Beijerland et Dordrecht'.

(Op de 14e werd de Chasseur no 9 uitgestuurd om de Oosterschelde te patrouilleren, de zeearm tussen Beveland en Tholen en vervolgens door de vaargeul tussen de eilanden en het vasteland naar het Hollands diep tot aan de Moerdijkbruggen; hij was onbekend met de situatie ter plaatse en ziende een colonne over de autobrug trekkende dacht eerst op de afstand waar hij zich bevond (ongeveer 2 en een halve km) dat het Hollanders betrof, maar zij die hiervan deel uitmaakten gingen in stelling en openden het vuur op hem; hebbende de order geen gevecht aan te gaan [behalve met lichte vaartuigen FS] ging hij overstag zonder terug te slaan en voer weer het Hollands diep in zonder het vuur van de troepen te land te verduren te hebben dat te bevestigen schijnt dat de Duitsers niet overal op volle sterkte aanwezig waren. Op een twintigtal kilometers naar het noorden brandde, aangestoken door de Duitsers, Rotterdam met hoge vlammen zeer zichtbaar over de vlakke eilanden Beijerland en Dordrecht).

Vermoedelijk zal Lerecouvreux voor wat betreft de acties van de Franse 'chasseurs' in de Zeeuwse wateren zich, evenals Mordal,

hebben gebaseerd op het boek van Bihan en Normand 'Ils étaient sept petits chasseurs'[49], waarin wellicht enige onnauwkeurigheden zijn ingeslopen.

In de loop van de nacht van 13 op 14 mei waren de Franse troepen bij Huijbergen teruggetrokken zonder de Nederlanders te waarschuwen. Dientengevolge besloot overste Van der Schrieck een officierspatrouille per motor naar Zuid-Beveland te sturen, om na te gaan of het mogelijk was Middelburg via Goes te bereiken. Deze patrouille rapporteerde dat de weg naar Middelburg niet onder water stond en slechts de neven-terreinen gedeeltelijk waren geïnundeerd. De overste gaf toen bevel op Middelburg terug te trekken. Dit is slechts een deel van de troep, die hij persoonlijk aanvoerde, gelukt. Een ander deel kwam in Antwerpen terecht. Toen hij zich op het Stafkwartier Commandant Zeeland meldde vernam hij '... dat communicatie tussen Brabant en Zeeland onmogelijk was. Mijn stellige verzekering, dat ik inderdaad zonder bezwaar had kunnen passeren was voor den chef van den staf, kapitein Van Kervel een openbaring'. Ook Van der Schrieck had toen de hoop op een overwinning opgegeven. Het behoeft dan ook geen verwondering te wekken dat Van Kervel er niet in slaagde deze overste van het tegendeel te overtuigen. Overste Van der Schriek werd toegevoegd aan de staf van overste Themann[50].

Inmiddels had generaal Durand tegenover schout-bij-nacht Van der Stad zijn zorgen kenbaar gemaakt over de verdediging van Noord-Beveland. Immers daar bevond zicht slechts een sectie van 1-I Marinebataljon om eventueel gelande parachutisten te bestrijden[51]. Reeds op 13 mei had de Staf van I Marinebataljon overste Themann telefonisch gevraagd om versterking voor dit bataljon. Maar de overste had geantwoord dat op dat ogenblik de uit de Peel teruggetrokken eenheden hiertoe niet in staat waren[52].

Van der Stad besloot uit de op Walcheren aanwezige troepen van de Peeldivisie versterkingen naar Noord-Beveland te sturen. In overste Themann had de vlagofficier niet veel vertrouwen, ook al niet omdat Themann had verklaard dat het ongeveer zes weken zou duren voordat hij in staat zou zijn een bataljon infanterie te formeren[53]. Dientengevolge ontving op 14 mei 18.00 u de commandant Peeldetachement genietroepen, dat goed gedisciplineerd was en goed voorzien van geniemateriaal, rechtstreeks van hoofd sectie V, Commandant Zeeland bevel om zo spoedig mogelijk naar Noord-Beveland te vertrekken om daar kuststellingen in te richten. Aangevuld met personeel van 5, 6, 15 en 16 Compagnie Pioniers tot een eenheid van ongeveer 200 man kon reeds in de middag met de stellingbouw worden begonnen. Bovendien kreeg op 14 mei 10.00 u Commandant-II-38 Regiment Infanterie reservemajoor F.A. Alberts bevel om zich onmiddellijk met zijn staf zo spoedig mogelijk bij Commandant Zeeland te melden. Om 15.00 u kwam hij daar, vanuit Zeeuws-Vlaanderen (Breskens) aan, waar zijn taak grotendeels door Franse troepen was overgenomen. Van Commandant Zeeland kreeg hij de opdracht om ter versterking van de verdediging van Noord-Beveland, uit Peeltroepen twee nieuwe tirailleurcompagnieën en een sectie zware mitrailleurs te formeren. Het uit de Peel teruggetrokken 5 Korps Rijdende Artillerie, dat gemotoriseerd was en over vier bruikbare stukken van 6 veld beschikte werd eveneens hiervoor aangewezen. Volgens Kamerling moest Alberts zijn bataljon formeren in overleg met Commandant 30 Regiment Infanterie[54]. Kervel echter schrijft: 'De commandant der Peeltroepen werd mede in kennis gesteld met de aan Majoor ALBERTS verstrekte opdracht'55. In feite werd overste Themann bij het formeren van deze nieuwe eenheid uitgeschakeld, hetgeen voor hem zeer pijnlijk moet zijn geweest. Bij de uitvoering van zijn opdracht heeft Alberts veel steun gekregen van commandant I-27 Regiment Infanterie, die toen kantonnementscommandant van Serooskerke was. Met diens hulp wist Commandant II-38 Regiment Infanterie de beide infanteriecompagnieën te formeren en te bewapenen en nog diezelfde nacht naar Noord-Beveland te laten overzetten. Gedurende die nacht arriveerde daar ook 3-II-38 Regiment Infanterie met een sec-

tie zware mitrailleurs uit Breskens. De volgende nacht werd 5-Korps Rijdende Artillerie naar Noord-Beveland overgezet. Toen vertrok om 21.00 u '... een door de zorg van Commandant II-38 Regiment Infanterie uit de Peeltroepen gevormde compagnie infanterie naar Neuzen, teneinde aldaar 2-II-38 Regiment Infanterie af te lossen, welke daarna zijn bestemming op Noord-Beveland zou volgen. Dit laatste kon echter niet meer plaats vinden door de intussen gewijzigde omstandigheden. Het feit dat majoor Alberts in enkele uren op 14 mei twee compagnieën infanterie en een sectie zware mitrailleurs heeft kunnen formeren zal te danken zijn geweest aan majoor Buytelaar die aan commandant-38 Regiment Infanterie vrijwel alle wapens die er in het kantonnement waren ter beschikking heeft gesteld, want daarna was het kantonnement Serooskerke praktisch ontwapend. Om de compagnie te bewapenen die naar Zeeuws-Vlaanderen werd gestuurd heeft Alberts zich vermoedelijk tot andere kantonnementen moeten wenden en ging een en ander minder vlot. Desalnietemin werden ook nog Peeltroepen naar andere delen van Zeeland gezonden[56].

Overste Themann heeft over het optreden van majoor Alberts geen mededelingen achtergelaten. Wel heeft hij zich erover beklaagd dat, tijdens de reorganisatie van de Peeltroepen op Walcheren, troepen aan verschillende kantonnementen werden onttrokken waardoor dit proces onderbroken werd, waarna opnieuw moest worden begonnen57. Vermoedelijk zal overste Themann geweigerd hebben om mee te werken aan het onttrekken van detachementen aan de Peeltroepen want kapitein Kervel deelt mee dat toen na 14 mei aan de overste was meegedeeld dat de rest van zijn troepen in rustopstellingen, voorlopig niet in het vuur zouden worden gebracht deze meer medewerking verleende[58].

Die dag had in Duinkerken een bespreking plaats gevonden tussen admiraal Abrial en generaal Beaufrère over de verdediging van de Zeeuwse eilanden. Schout-bij-nacht Platon heeft aan deze bespreking deelgenomen, want Mordal deelt mee dat Platon op 14 mei over land naar Walcheren reisde [waarbij hij uiteraard per schip de Schelde heeft overgestoken FS]. Tijdens die bespreking werden de door Durand genomen maatregelen afgekeurd. Van de drie bataljons van 224 Regiment d'Infanterie stonden er twee op Walcheren, terwijl het kanaal door Zuid-Beveland, dat volgens de Franse staf verdedigd moest worden, geheel van troepen ontbloot was. Beaufrère had dan ook kennelijk niet veel vertrouwen in de kundigheden van zijn infanteriecommandant want hij vroeg Platon het bevel over Walcheren en Zuid-Beveland op zich te nemen, indien hij dat nodig achtte[59].

Volgens Van der Haas had schout bij nacht Van der Stad reeds op 12 mei omstreeks 12.00 u een telegram ontvangen dat Platon hem zou komen opzoeken. Een uur later zou de Franse vlagofficier zijn verschenen en door zijn Nederlandse collega zijn meegenomen naar hotel Verseput, waar tijdens een lunch uitgebreide besprekingen, in het bijzijn van andere officieren zouden zijn gevoerd. Dit lijkt echter onwaarschijnlijk. Immers uit het verslag van de commandant van de Fougueux blijkt duidelijk dat Platon aan boord was toen het schip op 11 mei om 4.32 u de haven van Vlissingen verliet. Daarna wordt niets meer over de schout-bij-nacht vermeld tot 13 mei wanneer om 2.25 u de Fougueux uit Duinkerken vertrekt met aan boord Platon en zijn chef-staf. Tevens wordt medegedeeld dat de Franse schout-bij-nacht zich om 6.20 u (6.00 GMT) in Vlissingen aan land laat brengen en om 12.10 u (11.50 GMT) aan boord terugkeert[60]. De door Van der Haas gesignaleerde lunch op 12 mei zal wel een uitgebreid ontbijt op 13 mei zijn geweest. Ook het feit dat Platon zijn komst per telegram aankondigde wijst erop dat hij op een ongebruikelijk (vroeg) tijdstip in Middelburg zou aankomen, want dergelijke bezoeken werden meestal niet telegrafisch aangekondigd. Het vermoeden van Van der Stad dat Platon in de avond van 12 mei bij hem is gekomen, op grond waarvan Kamerling concludeert dat reeds die avond Platon is teruggekeerd '... waarna hij zijn commandopost vestigde in Vlissingen in de gewelven

onder het standbeeld van admiraal de Ruyter'[61] is onwaarschijnlijk. Het door Van der Stad beschreven onderhoud in de avond van 12 mei, zal vermoedelijk hebben plaats gevonden in de avond van 14 mei. Platon bleek toen niet alleen met Abrial en Beaufrère te hebben gesproken maar ook met Durand. Een verslag van dit laatste onderhoud is mij onbekend, maar waarschijnlijk heeft Platon zijn landmachtcollega verweten dat deze geen troepen langs het Kanaal door Zuid-Beveland had gelegd. Deze laatste zou dan hebben geantwoord dat met de hem ter beschikking gestelde middelen, inclusief het detachement Guihard dat in aantocht was, Walcheren en Zuid-Beveland niet te verdedigen waren.

De Duitsers waren reeds in de middag van 14 mei de Bathstelling genaderd. Om 16.00 u kwam het personeel, dat belast was met het leggen van mijnen oost van het Wachthuis (WH) 19, van de spoorlijn Bergen op Zoom-Vlissingen haastig binnen de stelling terug met het bericht dat Duitse militairen op een motorrijwiel met zijspan langs de grote weg, de stelling naderde. Vanuit de stelling werd toen het vuur geopend. Het weerstandsvermogen van die stelling was beperkt. De plannen tot het stellen van inundaties konden door de lage waterstand geen doorgang vinden. Kapitein Helmers, die als Commandant 3-14 Grensbataljon commandant was van het noordelijke vak, stuurde een patrouille uit. Deze keerde niet terug. In een treffen met de Duitsers werd de patrouillecommandant dodelijk gewond en de manschappen gevangen genomen.

Kamerling deelt mee dat het sluiten van de wegversperring niet tot uitvoering kwam, omdat de onderofficier, die voor dit doel door Commandant 38 Regiment Infanterie hiervoor ter beschikking was gesteld op het tijdstip van de terugtocht nergens te vinden was[62]. Maar sergeant D. Koeman, de sergeant toegevoegd aan kapitein Helmers, heeft voor een na Wereldoorlog II ingestelde commissie van onderzoek verklaard dat op 14 mei de versperringen op de Kreekrakdam wél zijn gesteld. Hijzelf had de staaldraden doorgeknipt[63]. Dit moet tussen 16.00 en 17.30 u zijn gebeurd want om 17.30 u reed hij mee in de trekker voor pantserafweergeschut die kapitein Helmers voor een bespreking naar het bataljonsbureau bracht. Spoedig na diens vertrek vroeg de waarnemend compagniescommandant '... om de te voren toegezegde maar uitgebleven artilleriesteun door marinestrijdkrachten te laten geven[64].'

Noten:

1. Kamerling, 15 - 16
2. SMG/464/17, 6 - 7
3. AMH, Aa 7/9
4. SMG/465/1
5. Kamerling, 30
6. Aantekeningen bij Kamerling, vermoe.delijk van H.A.Treu
7. SMG/525/1, 4
8. Nierstrasz, 425 - 426
9. Ibidem, 427 - 428
10. Ibidem, 279
11. Ibidem, 279 - 280
12. Ibidem, 280
13. Ibidem, 281 - 282
14. SMG/526/...9
15. SMG/526
16. Zie noot 14
17. Kamerling, 20
18. SMG/463/1
19. Nierstrasz, 410
20. SMG/526/...3
21. SMG/526; Kriens, 1
22. SMG/526; Themann
23. Ibidem
24. Ibidem
25. Ibidem
26. Kamerling, 18
27. Mordal, 49; Lerecouvreux, 321; SMG/465/4c
28. SMG/463/1
29. SMG/466/23
30. SMG/525/1
31. SMG/463/1
32. Kamerling, 31
33. Zie noot 6
34. Ibidem
35. Nierstrasz, 281
36. Zie noot 6
37. SMG/464/17

38. SMG/526; Verslag van Van Keulen en Bode
39. Ibidem
40. Kamerling, 207
41. AMH, Aa 7/12
42. SMG/463/23
43. Kamerling, 96
44. J.F.C. Fuller, The Second World War 1939-1945 (London, 1954) 81
45. AMH, Ab 3/31
46. Kamerling, 18
47. Zie noot 45
48. Lerecouvreux, 328
49. R. Bihan et J. Normand, 'Ils étaient sept petits chasseurs' (Arthaud, edit., Grenoble, Pais, 1946)
50. SMG/525/1
51. Kamerling, 112
52. SMG/466/23
53. Kamerling, 107 - 108; SMG/463/16
54. Kamerling, 108, 112 en 113; SMG/463/16
55. SMG/463/16
56. Kamerling, 108, 112 en 113;
57. SMG/526, verklaring van Ikol Themann bij de rechter-commissaris
58. Zie noot 55
59. Mordal, 50; Kamerling, 17 en 19; Lerecouvreux, 316 - 317
60. AMH, Aa 7/18
61. Kamerling, 17 die echter abusievelijk de datum van 12 mei noemt in plaats van 14 mei
62. Kamerling, 34, 40
63. SMG/465/19
64. Kamerling, 37; AMH, Zeeland, 75

G.A. GEERTS

180 Jaar na Waterloo; alsnog een nabeschouwing

INLEIDING

Op 18 juni a.s. was het 180 jaar geleden, dat Napoleon beslissend werd verslagen bij Waterloo. Na vier dagen van militaire operatiën, waarbij viermaal offensief werd opgetreden, kwam een definitief einde aan zijn keizerrijk.
Was hij ook hier als overwinnaar uit de strijd gekomen, dan had het Europa van nu er waarschijnlijk heel anders uitgezien. Wellicht hadden we dan sedert 1815 al een vorm van een - onder dwang - verenigd Europa.

Het ligt niet in mijn bedoeling nader in te gaan op de eigenlijke veldslag. Dit ondanks het feit, dat deze veldslag sedertdien meer militairen en historici heeft beziggehouden dan welke veldslag ook.
Mijn opzet is een blik te werpen op een aantal aspecten uit die roerige periode 1813-1815 in het Nederland van toen.
Ik zal kort ingaan op de omwenteling van november 1813 zelf - dit om de situatie van dat moment te tekenen - waarna ik met name aandacht zal besteden aan de steunverlening aan de Russische en Pruisische legers, die toen op ons grondgebied verbleven. Vervolgens zal ik nader ingaan op de vorming van ons leger, culminerend in de inzet ervan te Quatre-Bras en te Waterloo in juni 1815.
Een aantal feiten of gegevens zal de lezers niet of nauwelijks bekend voorkomen. Zij zijn het resultaat van een onderzoek in documenten, die uit die tijd bewaard zijn gebleven in het Algemeen Rijksarchief. Ik heb mede daarom gemeend ze aan de vergetelheid te moeten ontrukken.
Tenslotte is het opmerkelijk, dat een aantal aspecten uit de periode 1813-1815 zich - zij het soms in een wat gewijzigde vorm - opnieuw voordeden in het Nederland van de periode 1940-1950. Opnieuw zou toen een ontredderd Nederland moeten komen tot de grootste krachtsinspanning uit deze eeuw.

DE OMWENTELING VAN NOVEMBER 1813

Reeds op 10 november 1811 sprak onze nationale dichter Willem Bilderdijk de volgende profetische woorden.

"Ach de dagen
Onzer plagen
Lieve Broeders, gaan voorbij
Uit dit duister
Rijst de luister
Van een nieuwe maatschappij"

Hij was overigens niet de eerste die zich verzette tegen de Franse overheersing en zeker niet de laatste.
De Franse censuur verbood destijds het drukken en verspreiden van bovenstaande regels uit het gedicht "Afscheid".
Bilderdijk verzuchtte:

"Het snoeimes der censuur heeft
alles afgesneden, wat vaderlandse
zucht of Hollands luister raakt."

Het eigenlijke verzet tegen de Franse overheersers kreeg eerst goed gestalte na de mislukte veldtocht naar Rusland en de door Napoleon verloren Volkerenslag bij Leipzig (16 t/m 18 oktober 1813). De berichten over de nederlaag werden, op hun beurt, nog versterkt door geruchten, dat Russische en Pruisische troepen op weg zouden zijn naar ons land om hier de Fransen te verdrijven.
Zover was het evenwel nog niet. Van Polen tot Erfurt waren er nog zestien steden, die stevig in handen waren van achtergebleven Franse eenheden. In totaliteit ging het om ongeveer 90.000 militairen van onder Frans bevel staande eenheden.
Deze steden dienden eerst te worden ingesloten, omdat de bezettingen ervan anders een permanent gevaar zouden betekenen in de rug van de geallieerde legers, zodra deze de opmars richting Franse grens zouden inzetten. In de praktijk waren er twee mogelijkheden om met deze eenheden af te rekenen: een regulier beleg, gevolgd door een

aanval of insluiten en afwachten. Meestal koos men voor de laatste mogelijkheid.
Een enkel voorbeeld.
Veldmaarschalk H.W. Daendels verdedigde, als gouverneur, met ongeveer 5.000 man de vesting Modlin (noord van Warschau) van 3 februari tot 1 december 1813.
Generaal J. Rapp verdedigde Dantzig met ongeveer 35.000 man. Het beleg duurde van 15 januari tot 29 december 1813. Op laatstgenoemde dag waren er nog 15.000 inzetbare militairen over (Fransen, Italianen en militairen uit het Rijnland).
Maarschalk L.N. Davout verdedigde Hamburg met ongeveer 36.000 man. Hij zegevierde na een geslaagde uitbraak, doch trok terug op Hamburg en gaf zich pas over op 29 april 1814. Dit geschiedde op bevel van Lodewijk XVIII.
In Hamburg lieten Hollandse marine-soldaten destijds twintig kanonneerboten zinken, wierpen 400 vaten kruit in het water en deserteerden.
Veel Nederlanders zaten vanaf 13 februari 1813 opgesloten in de vesting Stettin (tezamen waren er 8.000 bezetters van diverse nationaliteiten). Bij de overgave eind november 1813 waren er nog ± 1.400 Nederlanders in leven. Zij keerden later lopend naar Nederland terug.
Uit het vorenstaande blijkt, dat er sprake was van een reële dreiging in de rug, als men verzuimde geëigende maatregelen te nemen. Eerst daarna kon de herfstveldtocht van de Verbondenen worden hervat.
Russische kozakkeneenheden passeerden als eerste de Nederlandse oostgrens (op 14 november 1813 werden Winschoten, Groningen en Zoutkamp bezet), gevolgd door Pruisische troepen onder bevel van generaal F.W. von Bülow. De Franse gouverneur-generaal over de zeven (Hollandse) departementen Lebrun, Duc de Plaisance, had - gedreven door angstige voorgevoelens - reeds op 6 oktober 1813 geheim overleg gevoerd te Amsterdam met de bevelhebber van de Franse troepen, generaal Molitor, de intendant Baron d'Alphonse en de directeur van politie Duvilliers du Terrage. Daarbij werd o.a. nagegaan, of het niet raadzaam zou zijn de

1. Generaal Molitor.

ontruiming van Holland voor te bereiden om zo de nog aanwezige troepen en gelden te redden. Op 14 oktober daaraanvolgend vroeg Lebrun zelfs aan Napoleon om hem terug te roepen; een verzoek dat hij enkele dagen later weer introk.
Deze voorzorg op zich behoeft ons niet te verwonderen. Reeds op 13 september 1810 - dus direct na de inlijving bij Frankrijk - had Napoleon aan de Franse Minister van Defensie, generaal Clarke, o.a. geschreven:

> "Je dois vous faire connaître ma pensée sur l'organisation générale de l'artillerie de la Hollande. Ma pensée est qu'après une campagne malheureuse sur le Rhin on pourrait perdre la Hollande."

Begin november 1813 kwamen er alom berichten binnen over deserterende en vluchtende Franse beambten in noord en oost-Nederland. Zij werden vaak voorafgegaan door hun vrouwen en kinderen. Velen zochten hun toevlucht in de vestingen Wesel en Mainz en Den Helder. Tegelijkertijd werd een aantal garnizoenen ontruimd.
In de nacht van 14 op 15 november 1813 ver-

liet generaal Molitor Amsterdam en trok terug op Utrecht. De volgende dag braken in Amsterdam ongeregeldheden uit. Doelwit vormden vooral de gehate Franse douanefaciliteiten. Elders in het land kregen Franse eenheden opdracht zoveel mogelijk vestingsteden te bezetten. Dit waren o.a. Delfzijl, Coevorden, Deventer, Arnhem, Naarden, Gorinchem, 's-Hertogenbosch, Grave en Bergen op Zoom.
De Franse prefect van het Department Zuiderzee, De Celles, die zijn vrouw al naar Frankrijk had gestuurd en die nu zelf ook naar Utrecht was gereisd, schreef op 16 november:

"Ik acht Holland op dit ogenblik voor Frankrijk een verloren land."

De Celles was hier zeer gehaat vanwege zijn maatregelen tegen de inwoners van zijn departement. Hij vertrok dus op tijd. Gorinchem werd aangewezen als tijdelijke residentie voor het Franse bestuur.
De Franse bezetting van Haarlem trok gedurende de nacht van 19 november 1813 naar Den Helder en stelde zich aldaar onder bevel van de Nederlandse admiraal in Franse dienst Carel Hendrik graaf VerHuell. Hij zou de marinebasis voor Napoleon bezet houden tot 9 mei 1814. Op die dag vertrok hij naar Parijs.
Hij is de enige Nederlander wiens naam is gebeiteld op de binnenzijde van de Arc de Triomphe de l'Etoile in Parijs.

Nadat ook de Franse prefect van het Departement Monden de Maas, De Stassart, aanstalten maakte Den Haag te verlaten, wilde de commandant aldaar, generaal Bouvier des Eclats (hij was eerst in oktober 1813 benoemd) zekerheid, dat de openbare orde zou worden gehandhaafd. Daartoe ontbood hij op 17 november de commandant van de stedelijke Nationale Garde, kolonel J.G.van Oldenbarnevelt, beter bekend als Witte Tullingh. Laatstgenoemde stelde zich garant, mits hij een betere bewapening zou krijgen en hem de vrije hand werd gelaten. Hij ontving daarop 800 geweren.
De generaal, zijn garnizoen - het 3e Regiment Etrangers- verlieten de volgende dag

2. Admiraal Carel, Hendrik, graaf VerHuell.

reeds Den Haag, waarbij Witte Tullingh als vrijgeleide fungeerde. De dag daarna keerden ongeveer 300 buitenlanders, zogenaamde Etrangers, terug in Den Haag en namen dienst bij de Oranje Garde, de nieuwe naam voor de stedelijke Nationale Garde.
Met het vertrek van het garnizoen kreeg het Driemanschap gelegenheid zijn plannen uit te voeren. Op zondag 21 november 1813 namen G.K. van Hogendorp en A. van der Duyn van Maasdam de regeringsverantwoordelijkheid op zich. Leopold graaf van Limburg Stirum werd aangesteld als gouverneur van de gewapende macht in Den Haag. De aankondiging van het Driemanschap eindigde met de woorden:

"God helpt degenen, die zich zelven helpen."

Amsterdam verklaarde zich neutraal in plaats van pro-Oranje; Den Haag nam resoluut de leiding. Op 24 november kwamen de eerste 300 kozakken aan te Amsterdam. Zij stonden onder bevel van majoor Marklay en werden begeleid door de Nederlandse kolonel Van Brienen.
Diezelfde dag kondigde de commandant van

de vesting Gorinchem, de Franse generaal Langlois, de staat van beleg af. Hij kon beschikken over ongeveer 5.000 man en 92 vuurmonden. In de vroege morgenuren had hij al gewapenderhand laten optreden tegen de 100 vrijwilligers, die hadden aangeboden te helpen bij het insluiten van de vesting. Dordrecht werd die dag gedurende twee uren beschoten. Woerden werd vroeg in de morgen aangevallen door 1.600 militairen en acht vuurmonden onder bevel van de Franse generaal Gency, die uit Utrecht was opgerukt. Woerden telde na afloop 26 doden en 70 gewonde inwoners, terwijl de stad was prijsgegeven aan plundering. De "verdedigers", die onder bevel stonden van de tot generaal-majoor bevorderde ex-majoor C.F. de Jonge, verloren 19 man en 9 gewonden. Onder de 33 krijgsgevangenen bevond zich kolonel Witte Tullingh. Laatstgenoemde had meermalen getracht generaal De Jonge te weerhouden van een tocht naar Woerden.
Generaal Molitor weigerde de hand van generaal Gency met de woorden:

> "Ge hebt mij in een zeer moeilijke toestand gebracht, ge had het bloed van de inwoners van Woerden moeten sparen. De dag van de 24e november is de ongelukkigste dag van mijn leven."

Op de eerste vraag, die het Algemeen Bestuur zich stelde, was

> "Waar bevindt zich Z.H. Willem Frederik?"

Een officier-ordonnans, de oud-kapitein der dragonders Wauthier, werd met een brief naar Münster gezonden, naar het hoofdkwartier van de Verbondenen. De heren J. Fagel en H.J. De Perponcher gingen scheep naar Engeland. In de brief die men bij zich had begaf Van Hogendorp een overzicht van de stand van zaken, bood de Prins de soevereiniteit aan en verzocht hem zo spoedig mogelijk naar Den Haag te komen en - vooraf gaande daaraan - de intussen reeds genomen maatregelen goed te keuren.
De Prins bevond zich te Londen. In de namiddag van 30 november 1813 landde hij bij Scheveningen. Op 2 december daaraanvolgend aanvaardde hij te Amsterdam de soevereiniteit en voerde vanaf dat moment de titel Koninklijke Hoogheid. Bij die gelegenheid stelde de Soevereine Vorst de komst in het vooruitzicht van 6.000 man Britse hulptroepen onder bevel van generaal Sir Thomas Graham.
Terwijl Den Haag en Amsterdam feest vierden lag de stad Arnhem onder hevig vuur van Pruisische troepen onder bevel van generaal F.W. von Bülow. Wetende dat de Franse maarschalk Macdonald aanzienlijke versterkingen had beloofd aan de commandant van Arnhem, generaal Amey, besloot hij de stad te bestormen met ongeveer 18.000 man. Nadat de Velperpoort door Pruisische eenheden was vermeesterd, begonnen bloedige straatgevechten. De stad werd vervolgens door Pruisische eenheden geplunderd, daarbij hun generaal te schande makend. Deze had bij het overtrekken van de Nederlandse grens gesteld:

> "Wij zullen de gestrengste krijgstucht in acht nemen."

De slachting eindigde bij de Rijnpoort.
De bezetting verloor ongeveer 3.000 man, waarvan 24 officieren en ongeveer 1.000 man als krijgsgevangenen. De aanvallers verloren meer dan 700 doden en gewonden.
Onder de krijgsgevangenen bevonden zich vele honderden Hollanders die hadden behoord tot het 5e Bataljon van het 123e Regiment onder Frans bevel. In de namiddag deed generaal Von Bülow zijn intocht in de stad.

Op 6 december 1813 nam de Souverein Vorst de teugels zelf in handen en riep zijn volk te wapen. Tegen de avond arriveerden de eerste 1.500 Engelse koninklijke gardes in Den Haag. De onafhankelijkheid was een feit.

STEUNVERLENING AAN DE RUSSISCHE EN PRUISISCHE LEGERS

Algemeen

De hoogste prioriteit van de soevereine Vorst was het bijeenroepen van een krijgsmacht en het organiseren van de steunverlening

(thans zouden we zeggen: host nation support) aan de op ons grondgebied verblijvende eenheden van de legers van de Verbondenen.
Reeds op 6 december 1813 werd de heer W.N. Pesters van Cattenbroek benoemd tot Commissaris-Generaal (CG) bij de Russische en Pruisische troepen, met standplaats Utrecht.
In artikel 2 van het besluit werd bepaald, dat hij contact moest opnemen met de generaals en chefs van bovengenoemde troepen, teneinde de vereiste beschikkingen te maken voor de goede verzorging van deze buitenlandse troepen.
Zijn opdracht voerde hij o.a. uit door het oprichten van hoofd- en hulpmagazijnen. Voorts contracteerde hij zogenaamde aannemers, die de vereiste goederen zouden leveren. Slechts één officier, luitenant-kolonel Matthias, werd aan hem toegevoegd. De CG was bevoegd het verder voor de uitvoering van zijn taak benodigde personeel aan te nemen. Hierbij ware te denken aan opzichters voor de magazijnen, controleurs enz. Zo richtte hij een hoofdmagazijn op te Utrecht en hulpdepots te Wijk-bij-Duurstede en Schoonhoven. In het oosten van het land waren er depots te Arnhem (hoofdmagazijn), Zutphen, Doesburg, Borculo, Lichtenvoorde, Nijmegen en te Harderwijk en Wageningen.
Volgens het souverein besluit van 18 december 1813 viel Noord-Brabant- als voormalig Generaliteitsland- niet onder de CG. Hier werd de Heer M.F. Broers aangewezen. De titel van zijn functie luidde als volgt: Agent-Principaal, belast met de verzorging der levensmiddelen voor de Russische en Pruisische legers. Hij trad op 21 december 1813 in functie.
De legers van de Verbondenen voorzagen tot medio december 1813 door middel van vorderingen in hun behoeften. Dit leidde al snel tot grote problemen bij de bevolking.
Behalve de Russische voorhoede (totaalsterkte ongeveer 1.100 man infanterie, 2.400 ruiters - meest kozakken - en vier zesponders) onder bevel van Prins Narischkin, bevond zich sedert medio november 1813 een Pruisisch korps van ongeveer 18.000 man onder bevel van luitenant-generaal F.W. von Bülow op ons grondgebied. Hij bezette o.a. Doesburg, Zutphen, Arnhem en Utrecht. Hij betrok achtereenvolgens hoofdkwartieren te Utrecht, Zaltbommel en Breda. Na het bezetten van Zaltbommel ontruimden de Fransen het Fort St. Andries en Loevestein.

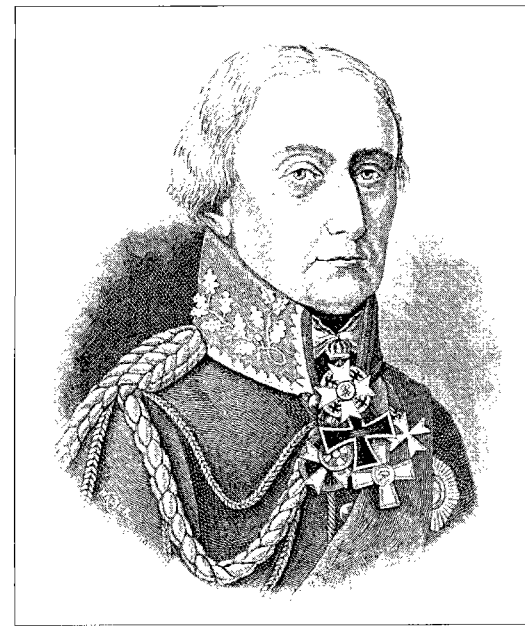

3. Luitenant-generaal graaf Bülow von Dennewitz.

De eerste vuurproef

De steunverlening was de eerste vuurproef waarvoor de Soevereine Vorst en zijn volk werden gesteld. Onderstaande informatie is afkomstig uit de archieven en documenten uit die tijd, die zijn bewaard in het Algemeen Rijksarchief (ARA).
Als aannemer-generaal fungeerde de heer J. Schalij uit Jutphaas. Hij was tot wederopzegging

> "verantwoordelijk voor het leveren van alle vivres, fourages en brandstoffen."

Het afleveren diende plaats te vinden op die lokaties

> "waar deze troupes mogten passeren, cantoneren of camperen".

Indien hij verzuimde de vereiste maatregelen op die plaatsen te treffen, dan moest hij - voor eigen rekening - de militairen inkwartieren bij de burgerij en de paarden onderbrengen in stallingen. Viel een en ander daardoor duurder uit, dan was dat voor zijn rekening. Tenslotte moest hij opdraaien voor alle personeelslasten en de te betalen belastingen en rechten.
Om een indruk te geven om welke hoeveelheden het onder de gegeven omstandigheden ging (de winter van 1813-1814 was extreem koud) volgen onderstaand de aantallen, die elke 1e, 10e en 20e van elke maand voorradig moesten zijn te Arnhem en in de hulpmagazijnen in de omgeving daarvan. Die van de hulpmagazijnen zijn tussen haakjes geplaatst.
Porties levensmiddelen : 10.000 (8.000)
Rantsoenen foerage : 20.000 (10.000)
Voorts moest elk magazijn, per dag, daarbuiten 800 porties resp 1.000 rantsoenen kunnen verstrekken. Voor Harderwijk waren deze aantallen 800 resp 1.200 en voor Nijmegen 1.000 resp 2.000.
Brood (2/3e deel tarwe, 1/3e deel rogge) werd per drie dagen verstrekt à 2 pond per man per dag.

Enkele eisen met betrekking tot de kwaliteit en kwantiteit

Artikel 13 bepaalde ten aanzien van het vlees,

> "dat het moet zijn goed rundvleesch, van droge koeijen of fijn gesneden ossen, met een levend gewicht van tenminste 500 pond elk."

Het dagelijks rantsoen bedroeg

> "voor iedere officier één pond, voor ieder gemeen (soldaat) en onderofficier een half pond."
>
> "De genever moet zijn goed, proefhoudend en onvervalscht en zal uitgedeeld worden in evenredigheid van 1/10e Quart Genever per ration daags. De officieren wordt uitgereikt een beter Soort van Sterken Drank, als Cognac, Rum of Likeur."

Zo had elk te leveren artikel (ook peulvruchten, rijst, grutten enz) zijn kwaliteitseisen.
Zo ging het ook met de foerage.

> "De haver moet zijn frische goede zuiveren Voeder Haver, ongebroeid en zonder schimmel, doppen of nadelige beletzelen."

De verstrekkingsschaal was als volgt.

> "De Russische troepen bekomen daags per ration Drie metten Haver en tien pond Hooij; de Pruisische Generaal, Staf, Cavalerie en Artillerie 3¾ metten Haver, Drie Pond Hooij en Vier Pond Stroo per ration daags."

Paarden ingedeeld bij de infanterie, kregen per dag 3⅓ metten haver, drie pond hooi en vier pond stro.
Geleverde doch afgekeurde goederen werden geconfisqueerd; de boete bedroeg tweemaal de waarde van de goederen. De boetes kwamen ten goede aan de plaatselijk armen.

De praktijk

Van meet af aan regende het klachten. Reeds op 8 december 1813 meldde men vanuit Amerongen en Leersum, dat

> "men in grote verlegenheid is geraakt, omdat 600 Pruisische dragonders zijn gecantonneerd. Alle Haver is opgefourageerd, ook in de omliggende dorpen".

Regelmatig kwam het voor, dat buitenlandse militairen - met het wapen in de hand - goederen of diensten vorderden. Uit Bunnik schreef men op 10 december:

> "Het wordt meer dan tijd dat zulke knevelarijen ophouden. Want als een gemeen huzaar het recht heeft zulks te doen, dan zijn de gevolgen onberekenbaar."

Soms gingen de vorderingen alle perken te buiten. Het hoofd van de provisionele regering van Leiden, de Heer Van Boetzelaar, schreef op 11 december,

> "dat de ritmeester Morreis een requisitie heeft gedaan van over de 3.000 ellen laken. Dank zij de interventie van Zijne Koninklijke Hoogheid is dit niet doorgegaan."

In Rotterdam vorderde een Russische generaal

> "een groot aantal zadelmakers om zonder betaling te arbeiden."

In Zwolle werd

> "in naam van Zijne Majesteit den Keizer

aller Russen een bedrag gevorderd van ƒ 120.000,– tot aankoop van 30.000 ellen laken, alsmede 35 paarden."

Na een hevig protest werd de eis vanuit Bremen gewijzigd in

"75 stuks bruikbare artilleriepaarden en 5.000 ellen laken."

In het Departement van de Zuiderzee werd opdracht gegeven om de volgende dag te leveren

"250 lasten haver en 500 ankers genever, waarvan morgen een vijfde deel te Arnhem in de magazijnen moet zijn op poene (straffe) dat anders zaterdag de militaire executie op mij zal afgaan."

De schrijver vervolgt

"Ik heb mij dadelijk naar Utrecht begeven naar den heer Commissaris-Generaal met het nederige verzoek het gevraagde te willen helpen verzorgen.

Daar werd mij - met ophaling der schouders - geantwoord, dat ik zien moest in de stad Utrecht haver en genever te kopen, alzo mijn arrondissement was uitgeput."

De CG krijgt dan opdracht vanuit Den Haag om

"de nodige démarches te maken bij generaal von Bülow, opdat het ruïnerende en verwoestende ener militaire executie voorkomen werde."

De uitslag daarvan is niet vermeld.

De bevolking lijdend en meewerkend voorwerp

De bevolking van het bankroete land leed zwaar onder de komst van haar armlastige bevrijders. Daarnaast was een aantal steden nog in handen van de Franse bezetter.

Veel ambtenaren waren voorts van mening, dat niemand hen kon ontslaan van hun trouw aan de Keizer. Bovendien, was de omwenteling wel zo definitief? Men wees naar de Engelse gezant, die een oorlogsschip zeilklaar had liggen voor het geval dat. Verontrustende geruchten over uitgebroken troepen of oprukkende Franse ontzettingslegers deden de rest. Men voelde zich niet veilig.

Het Continentaal Stelsel had de zeevaart en alle daarmede in verband staande bedrijven grotendeels lamgelegd (in 1812 failleerden alleen in Amsterdam 87 firma's); de kleinhandel bestond nauwelijks meer. Het aantal zeeschepen, dat amsterdam aandeed was sterk teruggelopen (in 1809 alleen al van 2.500 naar 335).

Tenslotte had men al sedert 1795 betaald aan het onderhoud van Franse troepen op ons grondgebied en kende men tot voor kort 23 soorten heffingen. Het enige dat perfect had gefunctioneerd was de op Franse wijze geschoolde ambtenarij.

Op 16 december 1813 schreef de Provisioneel Gouverneur van het Departement der Monden van de IJssel o.a.

"De requisitiën zijn voor de ingezetenen volstrekt ondraaglijk geworden. Indien deze voortduren zijn een onherstelbare ondergang en verwoesting van dit Gewest voorzien. Een aantal landlieden, dat geen voedsel voor hun vee meer kan vinden is genoodzaakt hunne woningen te verlaten. Ook in de steden vinden bovenmatige en dikwijls grillige vorderingen plaats, waartegen men niet bestand is, zodat men zijn moed en vreugde over de tegenwoordige ommekeer van zaken is komen te verliezen. De stedelijke en gemeentekassen zijn uitgeput."

De Commissaris-Generaal deed wat hij kon. Op 30 december 1813 werd een overeenkomst getekend tussen de vertegenwoordiger van het Departement van de Boven-IJssel en de Pruisische generaal Von Borstell terzake van de levering van levensmiddelen en foerage. Von Borstell tekende met:

"Von mir gelesen und zugebilligt."

Intussen gingen de vorderingen elders in het land gewoon door, zoals onder andere aan het Zand te Alkmaar door kozakken. Zij eisten dagelijks:

- 50 ton turf
- 300 pond ossevlees
- 2 ankers genever
- 8 kisten uien
- 6 pond tabak en
- 25 kazen en 20 stuks kool

Andere lastige klanten

Andere zeer lastige klanten waren de zieke

militairen in de respectieve hospitalen (er waren militaire hospitalen te Zutphen, Doesburg, Arnhem en Nijmegen).
Zo eiste de General-Chirurgus bij het 3e Pruisische Armee Corps wollen dekens voor het hospitaal. De daar werkzame dokter Durand was een zeer lastig heerschap Zo rapporteerde men:

"Gisteren was hier weder eene historie met den Doctor Durand over de wijnen, die nu in zoverre gevonden is, dat die heer wijn van *f* 32,- krijgt voor de zieken, daar hij tot nu toe slechts wijn van *f* 22,- heeft gehad."

Hij bleef er tot maart 1814. In een bewaard gebleven klacht van hem van 3 maart 1814 schreef Stabs-Chirurgus Durand onder andere:

"Mit Rücksicht auf die braven Kranken und Blessierten, für deren guten Verplegung zu sorgen meine pflicht ist, frage ich ob der tägliche Bedarf an Wein unmittelbar geliefert werden soll."

Andere gewonde, zeer baldadige Pruisische militairen, bleken een gevorderd huis volkomen te hebben ontmanteld, inbegrepen de koperen pompkranen.
Veel last had men ook van het weer. De winter van 1813-1814 vormde een extra belemmering voor zowel troepen als de leveranciers. Er was vaak sprake van noodweer, er waren veel overstromingen en

"op sommige plaatsen lag het ijs 5 à 6 voet dik opeengeschoven."

Meedenkende leveranciers te Utrecht vroegen om een betere stalling voor de paarden,

"want in dit seizoen is de omgang bij den Dom zeer ongeschikt. Vele paarden zijn vandaar door de nachtkoude ziek thuis gekomen. Alleen al uit Amersfoort waren dat er gisteren (10 jan 1814) 30."

De voorbereiding op de toekomstige operatiën

Ter voorbereiding op toekomstige operatiën van de Pruisische legers kwamen de Commissaris-Generaal en generaal Von Bülow overeen, dat de plaatsen Doetinchem, Arnhem, Tiel, Bommel, Waalwijk, en Breda werden aangewezen als rust-etappeplaatsen. Aldaar werden vervolgens een Pruisisch en een Hollands officier gestationeerd om toe te zien op de verzorging. In genoemde plaatsen kwamen voorts magazijnen en voertuigparken.
In dat verband wendde de Ober Proviant Meister des 3te Armee Corps zich tot de Commissaris-Generaal van Oorlog (de latere Minister van Defensie) in Den Haag. Eerstgenoemde rapporteerde, dat generaal Von Bülow hem had opgedragen zo spoedig mogelijk magazijnen op te richten te Breda en Geertruidenberg(!) Toch in Breda zijnde had hij de Heer Broers opgezocht en de Nederlandse magazijnen geïnspecteerd. Daarbij verklaarde Broers desgevraagd niet meer te kunnen doen dan in zijn taakomschrijving stond. Bovendien zouden, volgens hem, Engelse officieren in de Langstraat al het verkrijgbare opkopen tegen contante betaling.
Daarnaast had hij schoon genoeg van de Pruisische militairen omdat,

"gisteren Roode Houssaren hebben koomen provianderen en fourageren, maar bovendien mijn werkvolk, aan de magazijnen behoorende, mishandel hebben, de sabels hebben getrokken en met geweld de magazijnen zijn ingedrongen."

In zijn brief aan Den Haag verzocht de Ober Proviant Meister

"folgende Gegenstände auf sleunigste auf hier (Breda) dirigiren und absenden zu lassen:
- 95.040 Pfund Waizen
- 633.600 Pfund Roggen
- 90.000 Pfund Fleisch in lebendigem Vieh
- 42.000 Pfund Speck
- 45.000 Pfund Erbsen und Bohnen
- 36.000 Berliner Quart Brantwein
- 3.000 Berliner Quart Cognac oder Liqueur für Offiziere
- 50.000 Pfund Rauch Toback
- 35.200 Pfund Salz (Een zeer schaars artikel. Vanwege de zeer gebrekkige aanvoer was het haringkaken en zouten van vis al jaren geleden overgebracht naar Engeland).

Hij besloot zijn brief met de opmerking, dat de militaire operaties belemmerd werden, als men niets deed om

"die Wünsche Seiner Excellenz des Herrn Generals zu befriedigen."

Overigens had Broers wel begrepen, dat hij vroeg of laat toch moest leveren. In zijn beste duits meldde hij aan de Commissaris-Generaal van Oorlog in Den Haag, dat hij onder andere de volgende artikelen in voorraad had.

- Zwieback (militaire beschuit):	10.723 pfund
- Pockelfleisch:	6.659 pfund
- Speck:	9.532 pfund
- Rinder:	60 Stück
- Schweine :	20 Stück
- Wein:	1.300 Bredasche Kannen
- Genever:	267 Bredasche Kannen en
- Essig :	1.095 Bredasche Kannen.

In het contract met de leveranciers was bepaald,

"Vleesch ingevalle het gezouten moet worden, zal worden gesneden in stukken nagenoeg overeenkomstig met de portions."

Een algemene klacht, met name in de militaire hospitalen, was dat

"het vleesch door de kleinheid der stukken weldra zoo zout wordt, dat het niet meer kan worden gebruikt."

Het meel is op

In Arnhem had het "Königliche Feldbäckerei Amt Nr 1 des 3te Armee Corps (Von Bülow)" ook al de nodige problemen veroorzaakt. Deze wilde

"250.000 Pfund Zwieback erbacken und dazu die Feldöfen unverzüglich aufschlagen."

Behalve het vereiste extra meel, vormden met name het brandhout en de verpakkingsmaterialen de grootste knelpunten. Het ontbrak aan tonnen en dozen. Bovendien weigerden zowel de Pruisische als de Russische troepencommandanten hier regelmatig bonnen of reçus af te geven voor de geleverde diensten.

Het meel was niet op. Leverancier Cremer verklaarde alleen de dagelijkse verzorging te moeten regelen; hij hoefde - volgens zeggen - géén toekomstige operaties te ondersteunen.

Daarop ging de heer Reincke, "Controlleur bei dem Feldhaupt Proviant Amt des 3te Armee Corps" zelf naar Arnhem en stelde daar een lijst op met de Ist und Soll-situatie. Tussen haakjes de aanwezige voorraad.

Hij eiste onder andere:

"- 600.000 Pfund Fleisch in lebendigem Vieh (7.100)
- 75.000 Pfund Salz (500)
- 10 Ohm Französisscher Brandwein (1 Ohm ist 120 Quart) (500)
- 990 Ohm ordinairer Brandwein oder Genever (3.800 Quart)"

Tenslotte meldde hij, dat bij de komende campagne er met name behoefte zou zijn aan rijst, haver en genever!

Temidden van deze problematiek nam de Commissaris-Generaal, de heer Pesters van Cattenbroek, ontslag, dat hem eervol werd verleend.

Bij Souverein Besluit van 12 januari 1814 werd de heer d'Ablaing van Giessenburg benoemd tot zijn opvolger. Hij was vrij in het kiezen van zijn standplaats en ontving een uitgebreide instructie.

Hoewel een aantal eenheden richting België vertrok werd aangekondigd, dat de Hertog van Saksen Weimar op de 25e of de 26e januari 1814 te Doesburg zou arriveren, met een korps van 9.000 man. Zijn korps moest worden verzorgd conform de Russische en Pruisische legers.

De Commissaris-Generaal werd ook vaak lastig gevallen met onbenullige berichten van de magazijnbeheerders. Een enkel voorbeeld.

"Op den 21^{e} is een zolder waarop erwten geladen waren en waaronder sterken drank lag (!), ingestort zodat er twee stukken zijn leeggelopen en veel erwten beschadigd zijn; het had egter nog erger kunnen zijn."

"Er bevinden zich in het magazijn Heusden twaalf tonnen haring, welke zeer beginnen te bederven, alsmede eene quantiteit aardappelen."

"Dat het doorliggende bier (in Fort St. Andries) niet goed blijft. Het ware nog beter zulks voor de militair tot een verkwikking te dienen."

De afbouw van de activiteiten

Op 1 februari 1814 verzocht het ministerie aan de Commissaris-Generaal met een voorstel te komen en te bezien welke magazijnen konden worden gesloten resp. welke contracten konden worden beëindigd. Ook wilde men inlichtingen over de nog openstaande rekeningen.

Nog in maart 1814 arriveerden er nieuwe eenheden. Opdracht werd verstrekt manschappen van de Russische of Pruisische legers

"af te wijzen ze te voorzien van de objecten van de eerste nooddruft als Schoenen, Laarsen en Broeken."

Maar wat moet je doen als

"zij somtijds geheel ontbloot uit de Hospitalen te Münster hier aankomen?"

Op 11 april 1814 tekende Napoleon te Fontainebleau de acte van afstand. De Franse troepen, opgesloten in de vestingsteden van Duitsland en Nederland, gaven zich daarop geleidelijk over. Soms mocht

"men aftrekken met vliegende vaandels en slaande trom.";

de krijgsgevangenen dienden men echter ook te verzorgen. De kostprijs daarvoor was destijds *f* 0,62 per man, per dag.

De laatste Franse gevechtsacties op ons grondgebied vond plaats op 4 mei 1814 bij de vesting Naarden.

De laatste doortrekkende buitenlandse eenheden (Brunswijkers) kwamen op 24 juni via Zutphen.

Langzaam maar zeker werd de verzorging afgebouwd. Bij Koninklijk Besluit Nr 8 van 20 april 1814 werd de heer d'Ablaing van Giessenkerken benoemd tot Intendant-Generaal bij het Leger te Velde. Zijn dienststempel luidde vanaf dat moment: Generale Intendance van het Leger te Velde.

Hoeveel de totale verzorging heeft gekost is niet meer na te gaan. In het Algemeen Rijksarchief berusten wel diverse betaalbewijzen, enkele van *f* 250.000 elk.

Velen hebben zeer lang moeten wachten op de hun toekomende gelden. Bij Koninklijk Besluit van 9 juli 1814 werd ingesteld de "Commissie van Onderzoek en Verevening der Pretentiën, voortspruitende uit gedane leverantiën aan de Geallieerde Legers."

De burgemeester van Cuyk bijvoorbeeld kreeg eerst op 24 augustus 1814 per Koninklijk Besluit (!) het bedrag van

"43 gulden, 17 stuivers en 8 centen, wegens leverantie van Spek, Kaas, Jenever en Tabak aan manschappen welke aldaar gestationeerd waren in de maand maart 1814 om het blocus van de vesting Grave te helpen uitmaken."

Het vertrek van generaal Von Bülow

Kort voor zijn vertrek had generaal Von Bülow aan de Koning van Pruisen geschreven:

"Meine lage ist nicht ungefährlich, weil die Holländer nicht das geringste zu eigener Verteidigung tun und Graham erklärt, dasz er unter den obwaltenden Umständen nicht mit den Preussen gemeinsam handeln könnte."

Eenmaal aangekomen in België liet generaal Von Bülow per decreet aan het Belgische volk onder andere het volgende weten:

"J'entre dans la Belgique à la tête de 40.000 hommes. Ces hommes sont vos frères. Recevez-les bien, ils ne demanderont que la subsistance qui leur est nécessaire. Ils respecteront Vos femmes, Vos demeures, Vos propriétés en oubliant le mal que les Français leur ont fait."

De geallieerden stelden in februari 1814 een voorlopige regering in in België.

DE VUURPROEF VAN EEN KONINKRIJK

Gebiedsuitbreiding voor Nederland

Op 9 november 1813 had Willem Frederik, Prins van Oranje, in een memorandum aan Lord Castlereagh de noodzaak van een gebiedsuitbreiding uiteengezet. In zijn in hoofdzaak historisch getint verhaal veronderstelde hij, dat

"l'Autriche n'attache aucun prix à revoir la Belgique."

Dit vergrootte Nederland zou volgens de schrijver over een leger moeten beschikken van

"50 à 60 mille hommes de troupes règlées et 25 à 30 mille hommes de milice est ce que la population de cet Etat permettroit d'entre-tenir. Cette force seroit suffisante pour arrêter l'ennemi... jusqu'à l'arrivée des secours, que le nouvel ordre des choses devroit lui assurer."

De hier bedoelde hulp moest komen van bevriende Duitse vorsten, met wie een gemeenschappelijk defensiesysteem moest worden opgebouwd.

Samenvattend stelde de Prins:

"L'aggrandissement de la Hollande semble indispensable au repos de l'Europe; sa position géographique la fait son boulevard contre la France."

Op 21 juni 1814 werd in Londen een protocol getekend, waarbij Noord- en Zuid-Nederland werden verenigd; Engeland werd daarbij medebestuurder van België.

De oprichting van het Koninklijk Nederlands Leger

De Souvereine Vorst wilde aanvankelijk wachten tot na de afkondiging van de grondwet, alvorens de samenstelling van het nieuwe leger bekend te maken. Echter, generaal Von Bülow drong op uiterste spoed aan. Hij wilde zijn handen vrij hebben. De nieuw geformeerde eenheden moesten zijn eenheden rondom de belegerde steden zo spoedig mogelijk aflossen.

De kreet:

"Te wapen dan Nederlanders! Te wapen",

van 6 december 1813 leverde nauwelijks respons op. Dit ondanks het feit, dat de proclamatie in alle kerken van Nederland werd voorgelezen.

De bevolking offerde wel 13 ton goud. Met de opbrengst hiervan konden de eerste buitenlandse eenheden worden aangeworven. Dit gebeurde later ook (troepen uit het hertogdom Nassau en uit Zwitserland).

Op 9 januari 1814 maakte de Vorst de gewenste organisatie bekend. Hij maakte daarbij onderscheid tussen het **staande** leger en de **landmilitie**. Het **staande** leger moest met vrijwilligers worden gevuld en zou bestaan uit:

- 16 bataljons infanterie van linie
- 6 bataljons lichte infanterie of jagers
- 4 regimenten dragonders/huzaren
- 4 bataljons artillerie te voet
- 1 korps rijdende artillerie
- 1 bataljon pontonniers, sappeurs en mineurs
- 1 bataljon treinsoldaten en
- 1 bataljon garnizoenstroepen

De **landmilitie** zou bestaan uit twintig bataljons infanterie en vier bataljons artillerie, het geheel gevuld met door loting aangewezen dienstplichtigen.

Met deze laatste maatregel werd de gehate conscriptie weer ingevoerd. De Vorst had op dat moment echter géén andere keuze.

9 januari 1814 werd de oprichtingsdatum van de Koninklijke Landmacht. De totaalsterkte werd bepaald op: 55.052 man plus 4.919 paarden.

Het aantal vrijwilligers daarvan bedroeg ruim 35.000. Genoemde totaalsterkte bleef ruim 3.000 onder die van het Staatse Leger uit 1793/94, doch was ruim 18.000 boven die van het Koninkrijk Holland (1806-1810).

Het eerste probleem werd hier zichtbaar. Napoleon had - na de inlijving van het Koninkrijk Holland - met zijn conscriptie hele jaarklassen naar voren gehaald en ingezet. Velen daarvan waren in 1812/13 gesneuveld, gewond of krijgsgevangen gemaakt. Totaal waren sedert februari 1811 28.000 man opgeroepen. Dat was erg veel, aangezien Napoleon eerder had bepaald, dat de zeven Nederlandse Departementen - op basis van 2.000.000 inwoners - jaarlijks 3.000 dienstplichtigen moesten leveren.

Buitenlandse korpsen en remplacanten zouden daarom nodig zijn, om de gewenste eindsterkte te realiseren.

Medio april 1814 bedroeg de totaalsterkte 28.232 man en 2.184 paarden. De meeste militiebataljons waren toen 60% onder de organieke sterkte. Bij tal van eenheden was de uitrusting ontoereikend of ontbrak geheel. Handvuurwapens waren besteld in

Engeland, doch nog niet afgeleverd. Men had zowel Franse als Engelse handvuurwapens; sommige buitenlandse eenheden hadden bovendien wapens met een afwijkend kaliber. Het niveau van geoefendheid was zeer laag. Toch werden de nieuw geformeerde eenheden zo snel mogelijk ingezet bij het beleg van diverse steden, die nog in Franse handen waren. Zo werden begin februari vrijwel alle Pruisische troepen bij Gorinchem afgelost door ongeveer 3.800 vrijwilligers onder bevel van kolonel De Perponcher.
Drie bataljons infanterie waren begin april wel geformeerd, doch hadden géén uniform noch handvuurwapens. Jonge paarden daarentegen waren er volop en van goede kwaliteit.

Het Hollands Legioen van Oranje te Schwedt aan de Oder

Reeds in september 1813 werden pogingen aangewend om te komen tot oprichting van een "Korps Nederlandse Troepen" te Berlijn. Het initiatief daartoe lag in handen van de moeder van Prins Willem Frederik (de latere Koning Willem I), de Prinses-Douairière van Oranje. Zij had daarbij met name het oog op de Nederlandse militairen, onder Frans bevel, die deel uitmaakten van de ingesloten garnizoenen in Polen en Duitsland. De prinses ontving alleen morele steun.
Haar broer, de koning van Pruisen, ging accoord met de oprichting op Duits grondgebied, doch

> "nur unter dem Beding wenn die dazu gehörige Bekleidung, Bewaffnung und Verpflegung dieser Truppen weder aus den Staatskassen noch aus den Mitteln des Landes gescheht."

Engeland liet het eveneens afweten onder het motto

> "l'Angleterre étant déjà epuisée par les efforts, qui étaient exigés de tous côtes et toutes les puisances."

Ook de ingeroepen hulp van de Nederlandse generaal in Russische dienst Jan Peter graaf van Suchtelen leverde niet het gewenste resultaat op. Teneinde raad deed de prinses wat voor haar Willem van Oranje op 2 mei 1568 te Frankfort had gedaan, te weten: het beschikbaar stellen van alle bezittingen van het Huis Oranje-Nassau, als onderpand voor de oprichting van het Hollandsch Legioen.
Na aankomst van de kolonel De Constant Rebeque kwam er schot in de zaak. Op 6 december 1813 arriveerden de eerste vrijgelaten militairen uit de vesting Stettin, later gevolg door vele anderen. De meesten namen spontaan dienst en keerden lopend in Nederland terug. De inspanningen leverden vier bataljons infanterie van linie (nrs 1, 7, 8 en 9) op; bataljons die Nederland zeer hard nodig had.
Na de eerste vrede van Parijs (30 mei 1814) keerden in het vaderland diverse, van oorsprong Nederlandse, militairen terug uit Franse krijgsdienst. Hierbij behoorde onder andere één bataljon Vélites (Pupillen) van de Garde (±500 man).
Ontslagen van de eed van trouw aan Napoleon vroegen velen om toelating tot de nieuw geformeerde krijgsmacht. Zij werden daardoor zowel de leiders als de leermeesters van het nog jonge leger. Het kleurrijk geheel werd gecompleteerd door eenheden vrijwilligers, ontstaan uit particulier initiatief (regimenten Phaff, Timmermans, Huzaren van Boreel enz), alsmede compagnieën vrijwilligers (schutterijen, scherpschutters enz) uit alle delen van het land.

Het leger van de Zuidelijke Nederlanden

Op 2 februari 1814 werd graaf Van Lothum, door de Verbondenen aangesteld tot commissaris-generaal en militair gouverneur van Brussel. Bij proclamatie van 4 maart daar aan volgende werden de eerste militaire eenheden opgericht.
Eerst nadat op 20 juli 1814 te Londen was ingestemd met de uitbreiding van het Nederlandse grondgebied nam de souvereine Vorst de rol over van genoemde commissaris-generaal (op dat moment baron Van Vincent). Op 18 augustus werd de organisatie van het leger vastgesteld:

- 10 bataljons infanterie van linie
- 2 bataljons jagers
- 2 later 3 regimenten cavalerie
- 1 bataljon artillerie te voet en
- 2 compagnieën rijdende artillerie

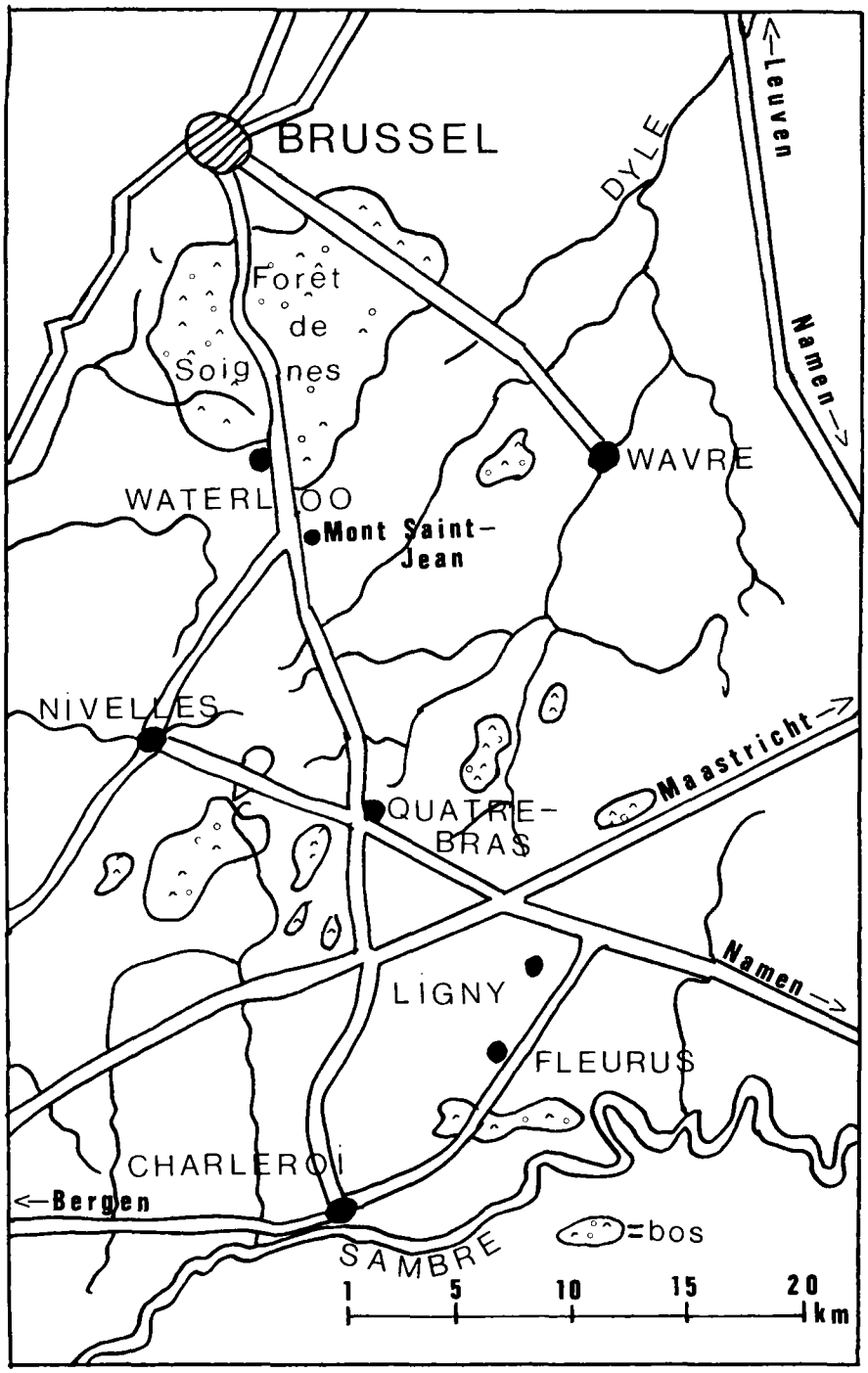

OVERZICHTSKAART JUNI 1815

De zuidelijke eenheden namen op 24 augustus 1814 (verjaardag van de Vorst) de Oranje kokarde aan. Met voortvarendheid werd gewerkt aan het werven en vervolgens oefenen van de nieuw opgerichte eenheden. De eerder in Noord-Nederlandse dienst zijnde twee bataljons Luikerwalen gingen over naar het Zuiden. De wervingspremie bedroeg destijds één gouden dukaat.

De formering van een mobiel corps d'armée

In Wenen probeerden legitimisten intussen de zaken in de Zuidelijke Nederlanden terug te draaien. Onzekerheid bestond er voorts over de houding van de voornamelijk katholiek zijnde Belgen tegenover hun protestantse vorst.

Zekerheidshalve werd daarom besloten tot het oprichten van een mobiel corps d'armée. Dit werd onder bevel geplaatst van Prins Frederik, de 2e zoon van de Vorst.

Het corps d'armée telde drie brigades van elk 3.000 man, met locaties te Den Bosch, Bergen op Zoom en Maastricht. Die van Maastricht werd, na de aansluiting met België verplaatst naar Namen, terwijl die van Den Bosch naar Maastricht verhuisde.

Stormachtige ontwikkelingen

Terwijl de opbouw, onder dekking van de geallieerde legers, nog in volle gang was, kwam op 1 maart 1815 plotseling het bericht, dat Napoleon Elba had verlaten en op weg was naar Parijs. De tegen hem uitgezonden eenheden liepen stuk voor stuk naar hem over. Deze gebeurtenis werd de trigger voor een aantal activiteiten. Op 15 maart nam de Souvereine Vorst de titel aan van Koning der Nederlanden, gevolgd door een bestuursovername van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden. De mobilisatie van in totaal 30 bataljons, tien eskadrons en tien batterijen volgde op 17 maart. De volgende dag werd Napoleon buiten de wet gesteld.

In de daaropvolgende week (25 maart) werden de eenheden ondergebracht in drie divisies van elke twee brigades.

Voorts had men de beschikking over een aantal eenheden, die bestemd waren voor uitzending naar Oost- en West-Indië, destijds aangeduid met de naam Indiaansche Brigade.

Op 26 maart kreeg Prins Willem, de kroonprins, de titel Prins van Oranje. Op 5 april daar aan volgend nam hij het commando op zich van het 1e Legerkorps van de geallieerden. Nadat alle noordelijke en zuidelijke eenheden waren samengevoegd tot één leger (het Koninklijke Nederlandse Leger), werd Prins Frederik benoemd tot opperbevelhebber over alle Nederlandse eenheden. Hij stond, op zijn beurt, onder het oppercommando van de Prins van Oranje. De termen "opperbevel" en "oppergezag" werden vaak verschillend gebruikt.

Op 6 april arriveerde de hertog van Wellington te Brussel en aanvaardde het opperbevel over de geallieerde strijdmacht (Engelse, Nederlandse, Brunswijkse, Hannoveraanse en Nassause eenheden). Daarnaast was er nog een Pruisische strijdmacht, bestaande uit vier legerkorpsen, onder bevel van veldmaarschalk Blücher.

Op 25 april sloot de Koning zich bij de Geallieerden aan en zegde een leger toe van 50.000 man. Op 10 mei 1815 vonden de wederzijdse onderbevelstellingen plaats. In de Generale Order voor de Koninklijke Nederlandse Armée, uitgegeven in het hoofdkwartier te velde, werd de Indiaansche Brigade

> "onder bevel van Z.K.H. Prins Frederik gedetacheerd naar het korps van de armée van de Engelse generaal Lord Hill en de 1e Divisie onder de orders van Z.K.H. de Prins van Oranje".

Men voegde hier aan toe:

> "Hoewel het opperbevel van hoogstdezelver geheele armée te velde wordt opgedragen aan den Veldmaarschalk de hertog van Wellington, dient daarbij in acht genomen, dat alle rapporten betreffende de Nederlandsche Troepen te velde moeten worden gezonden direct aan Z.K.H. de Prins van Oranje generaal en chef van de Nederlandsche Armée."

Op 22 april was nog besloten tot de oprichting van twee compagnieën treinsoldaten (totaal 236 man), waarvan de uitrusting bij onderhandse aanbesteding moest worden

5 a. Napoleon dicteert generaal Berthier, in de nacht van 18 op 19 october 1813, zijn bevel voor de terugtocht uit Leipzig. Potloodtekening door K. van Dam, naar een schilderij van J.A. Meunier.

aangeschaft. Dit gold zelfs voor de pontons die door deze eenheden moesten worden verplaatst. De personele lasten - op jaarbasis - bedroegen in totaal *f* 40.588,–.
De totaalsterkte van het Koninklijke Nederlandse Leger bedroeg op 12 juni 1815; 30.282 man en 6.248 paarden, de Indiaansche Brigade daarbij inbegrepen.
Op die dag ook verliet Napoleon Parijs, om zich aan het hoofd te stellen van de Armée du Nord. Zijn hoofdkwartier vestigde hij te Beaumont, op een dagmars van Charleroi (zie kaartje 1).
Voor het Koninklijke Nederlandse Leger was het uur der waarheid aangebroken. In de daaropvolgende dagen zou over het lot van de volkeren van Europa worden beslist. Napoleon besloot zijn dagorder met:

> "Voor iedere Fransman die hart heeft is het ogenblik gekomen om te overwinnen of te sterven".

De vuurproef glansrijk doorstaan

De uitslag van de Slag bij Waterloo is bekend. Zoals gesteld in mijn inleiding was het niet de bedoeling dieper in te gaan op het gebeurde. Daarvoor ontbreekt de ruimte[1].
Zoals u wellicht bekend is, werd er destijds zeer genuanceerd gedacht over het optreden van het jonge Koninklijke Nederlandse Leger. Een aantal eenheden onderging de vuurdoop op de 16e juni bij Quatre-Bras; een aantal andere op de 18e bij Waterloo.
Ik laat tot besluit enkele schrijvers aan het woord, opdat u zelf kunt oordelen.

Napoleon op St. Helena:

a. "Puis, sur ma gauche, sans les hésitations inaccoutumées de Ney, aux Quatre-Bras, j'anéantissais toute l'armée anglaise."
b. "L'armée anglo-hollandaise a été deux fois sauvé dans la journée (d.w.z. op de 18e) par les Prussiens." (Napoleon doelt hier op de aankomst van Von Bülow om

15.00 uur en van Blücher later op de namiddag met elk respectievelijk 30.000 en 31.000 man).

c. "C'est aux Quatre-Bras qu'a été décidé le sort de la campagne."

Napoleon deed hierbij een constatering achteraf. Eerder op de 17e te 02.00 uur had hij per telegraaf naar Parijs laten seinen:

"Le 16e L'empereur a remporté une victoire complète sur les Anglais, et les Prussiens réunis, commandés par Lord Wellington en le Prince Blücher."

2. E.M. Maxwell:

"Il est vrai que la ténacité des Anglais et leur bravoure, à Waterloo, ont été sans pareilles. Mais ce n'est pas une raison pour certains d'entre eux dénigrer leurs auxilliaires qui leur ont permis de résister jusqu'à l'arrivée décisive des Prussiens et, finalement, de triompher."

3. H. Houssaye: (1815)

a. "L'armée de Cent-Jours était impressionable, raisonneuse, sans dicipline, suspectant ses chefs, troublée par la crainte de trahisons..."

b. "Jamais Napoléon n'avait eu dans la main un instrument de guerre si redoutable ni si fragile."

4. D. Chandler:

"In Great Britain, many a history book vastly exaggerates the British role in the campaign and battle; Belgians, Dutch and Hanoverians - who accounted for almost two-thirds of the Allied manpower - often go unmentioned, and the Prussian intervention is played down in importance."

5. Een grote smet op het blazoen van ons jonge leger werd geworpen door de Britse kapitein William Siborne. Hij was niet aanwezig bij de veldslag, doch zou door zijn modellen van de slag en zijn boek "History of the War in France and Flanders in 1815" het Nederlandse leger in een zeer kwaad daglicht stellen.

David Hamilton-Williams zou in zijn onlangs verschenen boek "Waterloo New Perspectives; The Great Battle Reappraised" de vloer aanvegen met Siborne.

Ook als is het juist, dat de Nederlands-Belgische troepen niet voortdurend in het gevecht zijn geweest op de 18e juni, dan nog is hun optreden bij Quatre-Bras van zo,n doorslaggevende betekenis geweest, dat hun aandeel in de overwinning aanzienlijk mag worden genoemd.

Zonder op orders van Wellington te wachten gaf generaal De Constant Rebeque opdracht opstellingen in te nemen bij Quatre-Bras en deze te behouden. Zowel de Prins van Oranje als Wellington zouden later deze beslissing alsnog goedkeuren.

Bij Quatre-Bras werd aan Maarschalk Ney de voet dwars gezet bij zijn poging op te rukken naar Brussel. Voorts werd de Fransen verhinderd het bij Ligny verslagen Pruisische leger vast te houden en te vernietigen. Het is dan ook schrijnend, dat generaal Gneisenau in zijn "Armeebericht der Preusischen Armee vom Niederrhein" van 20 juni 1815, zelfs het woord Nederlandse leger niet in de mond neemt. Het verslag is acht bladzijden lang en opgesteld in opdracht van veldmaarschalk Blücher.

De geschiedenis herhaalt zich

De periode 1795-1915 en die van 1940-1950 vertoond een groot aantal punten van overeenkomst.

Nadat grote delen van ons grondgebied door de vijand waren bezet, weken zowel de Erfstadhouder als Koningin Wilhelmina uit naar Engeland (17 jan 1795 respectievelijk 13 mei 1940). In beide situaties vormden vrouwen de ziel van het verzet, te weten de moeder van de Erfstadhouder en Koningin Wilhelmina.

Zowel de Erfstadhouder als de Koningin zouden in Engeland een eenheid oprichten, bedoeld om te zijner tijd deel te nemen aan de bevrijding van ons land, De zogenaamde "Dutch Brigade" op het eiland Wight (max sterkte ongeveer 5.000 man) werd vroegtijdig ontbonden, als gevolg van de Vrede van Amiens (25 mrt 1802). De Koninklijke Nederlandse Brigade "Prinses Irene" opgericht op 10 jan 1941) zou later via Normandië - met ongeveer 1.300 man deelnemen aan de bevrijding van ons land.

In beide gevallen trof men een leeggeroofd

5 b. 10 maart 1814; 10 mijl voor Parijs: Generaal Belliard meldt aan Napoleon de op handen zijnde overgave van Parijs. Potloodtekening door K. van Dam, naar een schilderij van R. Desvarreux.

en ontredderd land aan. Tijd om bij de pakken neer te zitten ontbrak. De situatie vanaf eind 1813 is hiervoor uitvoerig beschreven. In 1815 en 1945 moest, naast de wederopbouw van ons land, orde op zaken worden gesteld in Nederlands-Indië. In beide jaren moest de grootste militaire krachtsinspanning uit de Nederlandse geschiedenis worden geleverd. Vrijwilligers en dienstplichtigen vochten daarbij zij aan zij.

In beide gevallen zou het aspect eed van trouw een grote rol spelen zowel van militairen als van de ambtenaren. Het feit, dat gezagsgetrouwe Nederlanders ongeveer achttien jaren ("werkloos") moesten wachten voordat de bevrijding kwam, bracht Koning Willem I ertoe doorgaans te kiezen voor jonge mensen met recente ervaring, opgedaan in Franse dienst. De woorden van de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945, dat "officieren die niet het erewoord hebben gegeven, juist hebben gehandeld en uit dat besef hunne beloning behoren te trekken", gingen slechts ten dele in vervulling.

Koning Willem I gaf blijk van een uitmun-

tend inzicht en gevoel voor timing, toen hij op 30 april 1815 - dus ruim vóór Waterloo - de Militaire Willems-Orde instelde. Koningin Wilhelmina nam tijdens de Tweede Wereldoorlog het initiatief tot het creëeren van enige militaire en civiele onderscheidingen.
Koning Willem I had een tweetal zonen met een uitstekend verstand van militaire zaken, opgedaan in leidende functies in vreemde krijgsdienst. Daardoor konden zij tijdens en na Waterloo militaire topfuncties bekleden. Koningin Wilhelmina had het geluk een schoonzoon te hebben, die Zij met het volste vertrouwen kon belasten met de functie van Bevelhebber de Nederlandse Strijdkrachten. Alle drie hebben - elk op hun eigen plaats - op onmiskenbare wijze bijgedragen aan het herstel van de vrijheid en onafhankelijkheid van ons land.
De lauwheid bij de bevolking in 1813 werd in hoge mate gecompenseerd door de spontaniteit en steun in 1815. Een levend bewijs uit die tijd is het thans nog bestaande en actieve "Fonds ter aanmelding, verering en ondersteuning van een gewapende dienst in de Nederlanden", kortweg het Fonds 1815. Het motto toen was:

"Degenen onder ons, welke in uw gevaren niet persoonlijk kunnen delen, zullen erin delen met hun hart."

Zowel in 1815 als in 1945 zouden zeer velen zich het lot aantrekken van de uitgezonden militairen.
Met het oog op het succesvol optreden van 1815, waardoor ons koninkrijk werd gered en de viering van de 50e verjaardag van onze meest recente bevrijding, neem ik de vrijheid een citaat te lenen. De woorden ervan werden uitgesproken door Perikles tijdens een begrafenisplechtigheid voor de Atheense gevallenen bij het einde van de 2e Peloponnesische Oorlog in 431 voor Christus.
De woorden zijn mijns inziens in gelijke mate van toepassing op onze militairen, die in beide cruciale periodes van de Nederlandse geschiedenis hun leven gaven voor onze vrijheid.

"This kingdom[1] has been acquired by men who knew their duty and had the courage to do it, who in the hour of conflict had the fear of dishonour always present to them, and who if ever they failed, would not allow their virtues to be lost to their country, but freely gave their lives to her as the fairest offer they could present."

Noot:

1. Het oorspronkelijke woord is "empire".

Noot van de redactie:

Over Waterloo werd eerder in Mars et Historia gepubliceerd te weten:
In de jaargang 19, blz 145, 151 en 212 en volgende en jaargang 27 nr 3 blz 15 en volgende.

Literatuur
(overzicht geraadpleegde bronnen)

1. P.H.M. Bosscher. Honderdvijfenzeventig jaar Fonds 1815. Fonds ter aanmoediging en ondersteuning van den gewapenden dienst in de Nederlanden. Den Helder (1990).
2. D.H. Couvée en G. Pikkemaat. 1813-1815 ons koninkrijk geboren. Uitgave Ministerie van Defensie. Den Haag (30 nov 1963).
3. W.E. van Dam van Isselt. De ontwikkeling van ons krijgswezen sedert november 1813. Uitg. V. Loosjes, Haarlem (1902).
4. Idem. Het aandeel der Nederlandsche troepen in den Veldtocht van 1815. Uitg. S.L.van Looy. Amsterdam (1915).
5. D.G. Chandler. The Campaigns of Napoleon. The Mind and Method of History's greatest Soldier. MacMillan Publishing Co.Inc New York (1966)
6. D.G. Chandler. Waterloo. The Hundred Days. MacMillan Publishing Co.Inc New York (1980).
7. de Las Cases. Mémoires de Napoléon Ier (le mémorial de Ste Hélène), deel 1 t/m 3. Cocuaud & Cie, Editeurs, Parijs (z.j.).
8. Correspondence de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, deel 21 en 22. H. Plon en J. Dumaine, Parijs (1867).
9. D. Hamilton-Williams. Waterloo. New perspectives. The Great Battle Reappraised. Arms and Armour Press, Londen (1993).

10. J.M.G.A. Dronkers. De generaals van het Koninkrijk Holland 1806-1810. Uitgave Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel, Den Haag (1968).
11. G.D. Homan. Nederland in de Napoleontische Tijd 1795-1815. Fibula-Van Dishoeck, Haarlem (1978).
12. J.W.A. Naber. Overheersing en Vrijwording. Uitgeverij H.D. Tjeenk Willink, Haarlem (1909).
13. L. Turksma. Admiraal van Napoleon. Het leven van Carel Hendrik graaf Verhuell 1764-1845, Walburg pers, Zutphen (1991).
14. J. von Pfugh-Harttung. 1813-1815. Illustrierte Geschichte der Befreiungskriege, Stuttgart (1915).
15. P. van 't Veer. Daendels maarschalk van Holland. Fibula-Van Dishoeck, Bussum (1983).
16. W.E.A. Wüppermann. De vorming van het Nederlandse Leger na de omwenteling van 1813 en het aandeel van dat leger aan den Veldtocht van 1815. Kon. Mil. Academie, Breda (1902).
17. Idem. Nederland voor honderd jaren. Uitg. A. Vlaanderen (1912).
18. L. van Neck. Waterloo Illustré (Campagne de 1815) Spécialement au point de vue de Belgique. O. Lamberty, Editeur, Brussel (1906).
19. Uit het Algemeen Rijksarchief Tweede afdeling:
    a. Archief van de speciale en personele commissie belast met het ontwerpen van een complete inrichting van het militaire wezen. (1814-1818).
    b. Stukken betreffende de oprichting van de telegraphische beseining (1815-1816).
    c. Archief van de Commissaris-Generaal bij de Russische en Pruisische troepen in ons land in 1813-1814.
    d. Archief van de commissie van onderzoek en verevening der pretensiën, voortspruitende uit gedane leverantiën etc. aan de Geallieerde Legers.
    e. Archief van de Intendant-Generaal van de administratie van oorlog (1815-1818).

Dr. S.J. DE GROOT

KRAYENHOFF - LOBRY - PASTEUR

Het Korps Ingenieurs en de bouwschandalen rond de grensvestingen van het zuidelijk frontier (1816-30)

Luitenant-generaal baron C.R.Th. Krayenhoff (1758-1840) kan gezien worden als één van onze grootste vestingbouwkundigen. Van Meygaard (1988), schreef naar aanleiding van de opheffing van Krayenhoff's functie als Inspecteur-generaal van de Fortificatiën (1826) ". . . . kon hij dan ook met voldoening terugzien op de onder zijn leiding tot stand gekomen werken" 1). In het zelfde gedenkboek van de Dienst Gebouwen, Werken en Terreinen (DGWT), noemt Jongsma (1988) vrijwel in een adem "Zorgvuldige omgang met de beschikbare gelden voor defensie is iets van alle tijden" en dit blijkt ook uit vele aanwijzingen e.d. Als voorbeeld kan een nota dienen van de Commissaris Generaal van Oorlog, gedateerd te Brussel, 22 december 1826, nr. 78 en gericht "Aan de Heeren Directeurs in de zes fortificatie directiën". Deze brief handelt over de voordelen van een goede "Analyse der pryzen van bouwstoffen en werklonen". En een bijzonder particulier initiatief van de majoor-ingenieur J.D. Pasteur, die tussen 1825-27 de drie delen publiceerde van zijn Handboek voor Officieren van het Korps Ingenieurs, Mineurs en Sappeurs (Zutphen, Thieme) 2).

De vraag kan nu gesteld worden of Krayenhoff in 1826 inderdaad met voldoening terug kon kijken na de opheffing van zijn functie toen hij was omgeven door bouwschandalen die aan het licht waren gekomen bij de grensvestingen van het zuidelijk frontier, met name rond de vestingen Ieper, Oostende en Meenen? Of bestaat er nog steeds een zekere reserve rond de schandalen die begin vorige eeuw het Wapen der Genie deed schudden en de publieke opinie in grote beroering bracht? Een groot aantal officieren kwam in opspraak en werd verdacht van corruptie en plichtverzuim. Een generaal-majoor pleegde tijdens gevangenschap zelfmoord, een luitenant-kolonel kreeg 20 jaar gevangenisstraf, een majoor een jaar, en een eerste luitenant een halfjaar gevangenisstraf, een kapitein en een eerste luitenant werden vervallen verklaard van de militaire stand. Drie luitenants werden vrijgesproken. Krayenhoff hoorde een kamer-arrest van hoogstens 2 maanden tegen zich eisen en moest vier jaar wachten tot hij uiteindelijk werd vrijgesproken (1830) 3).

Het is met de verwikkelingen rond de geformuleerde vraag dat dit artikel zich zal bezighouden. Wel zij hierbij aangetekend dat Van den Bergh (1989) zich reeds verdiepend bezighield met het "Proces Krayenhoff" en de "zaak Lobry" 4). De gevolgde rechtsgang heeft geen bijzondere aspecten en heeft zich afgespeeld volgens alle toentertijd geldende voorschriften (zie De Graaff (1957) 5).

DE VESTINGBOUW IN DE ZUIDELIJKE NEDERLANDEN (1814-1830)

Na de samenvoeging van de Noordelijke Nederlanden met België in 1814 en feitelijk in 1815, werden in hoog tempo de vestingen aangepast aan de nieuwe inzichten en hersteld. Het koninkrijk diende over goed bevestigde verdedigingslinies te beschikken. Een nieuwe dreiging uit Frankrijk diende weerstaan te worden, maar ook oostgrens en kust

kregen de volle aandacht.

Wij kunnen denken aan Oostende, Nieuwpoort, Ieper, Meenen, Doornik, Oudenaarde, Antwerpen, Namen en Maastricht wat betreft herstel en vernieuwing in de Zuidelijke Nederlanden. Vestingen als Gent, Dendermonde, Luik, Charleroi, Mons, Dinant werden geheel vernieuwd 6).

In 1815 werd het Korps Ingenieurs op 116 officieren gebracht. Aan het hoofd een chef, luitenant-generaal, Inspecteur van de Fortificatiën en onder hem vallende zes kolonels-directeur. Dit waren de directeuren van de onderscheidene directies, waarvan er drie in de Zuidelijke Nederlanden, te weten Antwerpen, Gent en Namen. Elke vesting of garnizoensplaats kreeg een eerstaanwezend-ingenieur die verantwoordelijk was voor onderhoud, beheer en nieuwbouw van de fortificatiën en overige gebouwen van de Staat. Tevens moest hij begrotingen opstellen en was belast met het toezicht op alle werkzaamheden die waren aanbesteed voor een totaal bedrag of die werden uitgevoerd in daggelden (uurloon). Derhalve diende een eerstaanwezend-ingenieur goed op de hoogte te zijn met de prijzen en gewoonten in de bouwwereld. Gezien het vertrouwen gesteld in de genie-officieren, het grote raakvlak met de bouwwereld, werden genie-officieren in bijna alle rangen beter betaald dan alle overige officieren. Gemiddeld meer dan een rang hoger.

Hierboven werd reeds gewezen op het hoge tempo van de vestingbouw na de hereniging van Noord en Zuid. Het gebrek aan genie-officieren was groot. Zij moesten aangetrokken worden uit hen die dienden in het Bataafse, het Koninklijke Hollandse Leger en die dienden in het keizerrijk na de inlijving, evenals die waren uitgeweken voor de Bataafse omwenteling en inmiddels waren vergrijsd en veel van hun vakkennis hadden verloren. Het moet een heterogeen gezelschap geweest zijn 7). Veel van de aangetrokken officieren hadden derhalve gediend onder een roerig maar dynamisch systeem,

Fig. 1: Portret van de luitenant-generaal baron Krayenhoff. (Bron: Verzameling auteur)

waar veel snel gerealiseerd kon worden met de juiste voorspraak. Eigenmachtig optreden, vaak met uitsluitend goede bedoelingen, en met een zekere naïviteit zal veelvuldig voorgekomen zijn. Dit zal in wezen vaak de sleutel blijken te zijn waarmee veel van de hierna volgende problemen ontstaan zijn en mee te verklaren. Maar beslist ook minder oorbare praktijken zullen zijn voorgevallen die beslist niet door de beugel konden.

Het was de voormalige patriot, C.R.Th. Krayenhoff, die begonnen was als arts, maar onder veldmaarschalk Daendels reeds officier was bij de genie, onder koning Lodewijk Napoleon, minister van Oorlog, die in 1813 belast werd door koning Willem I zich bezig te houden met de vestingbouw. Hiermee werd hij tevens de hoogste genie-officier, de Inspecteur-generaal van de Fortificatiën. Aan hem de taak het gehele apparaat voor de herstelwerkzaamheden en nieuwbouw van

vestingen, verdedigingslinies te realiseren en tevens de uiteindelijke verantwoordelijkheid te dragen voor alle handelingen door de genie vervuld.

DE BOUWSCHANDALEN TE IEPER, OOSTENDE EN MEENEN

Nadat ongeveer 10 jaar met kracht gebouwd werd aan de vestingwerken van het Koninkrijk, meldde de directeur van de 3e Directie Fortificatiën, te Gent, de kolonel P. Hennequin op 25 augustus 1824 dat een nieuw gebouwd bomvrij kruitmagazijn, na verdwijning van de binnenbekisting, in elkaar was gestort. Als verantwoordelijk voor de bouw wees hij aan de eerstaanwezend-ingenieur, de luitenant-kolonel W. Lobry en de luitenant-ingenieur Merkes. Krayenhoff stelde een commissie van onderzoek samen onder leiding van de majoor-ingenieur L. Erpenbeek. De ernst van het ongeval deed Krayenhoff in september afreizen naar Ieper om alles in aanschouw te nemen. Hij deed dit samen met de eerstaanwezend-ingenieur te Ieper, de kapitein E. Bergsma. De verontwaardiging was groot toen hij de inwendige constructie van het dak van het magazijn zag. De gebruikte bouwmaterialen waren van slechte kwaliteit. Wat de ergernis versterkte was dat de zichtbare bouwmaterialen van goede kwaliteit waren en de verwerking met zorg uitgevoerd. Door de intredende winter liep het onderzoek van Erpenbeek uit en rapporteerde deze pas op 18 maart 1825 aan de directeur van de 3e Directie Fortificatiën. Hennequin op zijn beurt stuurde de volgende dag reeds het rapport door naar de Inspecteur-generaal van de Fortificatiën. Tegen het einde van de maand werden de stukken na bestudering doorgestuurd naar het Departement van Oorlog. Dit met de toevoeging dat Krayenhoff "ten volle overtuigd werd van de eerloze behandeling des werks en de menigvuldige afwijkingen van het bestek, zonder de minste daartoe verleende autorisatie". Voorts het verzoek een zwaardere onderzoekscommissie samen te stellen. Krayenhoff vertrok naar Curaçao voor vijf maanden om aldaar de vestingwerken op te nemen en verbeteringen voor te stellen. Een detachement mineurs en sappeurs was toegevoegd met de geheime opdracht naar goud te zoeken op Aruba 8). Op 13 mei 1825 werden de luitenant-generaal A. Croiset en de kolonel M.A. Snoeck, respectievelijk directeur 5e en 1e Directie Fortificatiën, aangesteld de zaak Ieper - Lobry te onderzoeken. Het oordeel van deze commissie was voor Lobry zeer ongunstig, gevolg dat hij per Koninklijk Besluit van 19 augustus op nonactief en op 9 september in verzekerde bewaring werd gesteld. Vervolgens werd hij van Maastricht naar Utrecht overgebracht en aldaar gevangen gezet.

Fraude was duidelijk gebleken, er was geknoeid met bestekken. Zijn onrechtmatig verkregen verdiensten zouden zijn omgezet in meubels en schilderijen 9). Krayenhoff weet nog te vermelden dat Lobry een "Chineesche Koepel" (tuinhuisje) met materialen van het Rijk en door rijkswerklieden had laten bouwen. Het werd dadelijk afgebroken door Lobry toen Krayenhoff te Ieper verscheen en vervangen door een laurierboom in een bak. Toen op 4 november 1825 Krayenhoff aan de kapitein-ingenieur C.J. van Asperen vroeg bij hem te komen in Nijmegen om informatie te verschaffen over de staat en constructie van de werken uitgevoerd te Ieper, toen hij aldaar onder Lobry diende, kwam deze weliswaar te Nijmegen aan, maar veel nut had het niet. Krayenhoff deelt over dit bezoek mee "kwam ook de Capitein van Asperen te Nijmegen, doch in zoodanigen zinneloozen staat, dat men met hem in zeer groote verlegenheid geraakte en niets ter zake uitvoeren kon; waarom hij dan ook na bekomen last van den 11den November, no. 49, onder goed geleide naar Brielle terug gezonden is 10). Dit soort reacties van een officier die door "de rode" ging moeten toch Krayenhoff duidelijk gemaakt hebben dat er veel mis was.

Ondertussen was er weer nieuwe kommer en kwel aan het licht gekomen. Weer was het Hennequin die aan de bel trok. Op 25 oktober 1825 meldde hij dat er scheuren begonnen op te treden in de muren en metselwer-

ken van de vesting Oostende. Het was de eerstaanwezend-ingenieur, de kapitein G.W. Masseur, te Oostende, die een rapport had uitgebracht over de staat van de metselwerken van de vesting. Het bastion nr. 8 begon te werken, de keelmuur van de tenaille 8-9 begon over te hellen, de keel van ravelijn 8-9 werkte, scheuren en barsten traden nu zelfs op in de kanonkelders, reduits van de wapenplaatsen voor front 7-8 (het contrescarp) begon meer en meer te wijken. Voorts waren er problemen rond het kroonwerk en het hospitaal. Aanzienlijke herstelwerkzaamheden werden voorgesteld.

Het Departement van Oorlog verzoekt Krayenhoff op 5 november de gehele vesting Ieper op gebreken te onderzoeken en Krayenhoff zelf stelt voor dit tevens te doen voor de vesting Oostende op 14 november. Reeds voerde hij een briefwisseling over de vesting Oostende met de eerstaanwezend-ingenieur, de majoor J.D. Pasteur, die daar geplaatst was tijdens de uitvoerige herstelwerkzaamheden een aantal jaren hiervoor. Het zou echter tot 25 januari 1826 duren voordat de Prins van Oranje een speciale commissie opdroeg de vesting Oostende te onderzoeken. Het was wederom een zware commissie geformeerd uit Krayenhoff's latere opvolger, de luitenant-kolonel P.S.R. van Hooff, de majoor-ingenieur H. Oortwyn en de kapitein-ingenieur J.P. van Woensel.

Inmiddels was ook de commissie actief samengesteld op 13 november 1825 met het onderzoek naar de bouwschandalen te Ieper. Deze commissie bestond uit de luitenant-kolonel W. Offerhaus, eerstaanwezend-ingenieur te Utrecht 11), de kapitein-ingenieur E. Bergsma (eerstaanwezend-ingenieur Ieper) en de kapitein-ingenieur C. Alewijn (eerstaanwezend-ingenieur Dendermonde). De commissie kwam op 7 december 1825 te Ieper. Alle vestingwerken werden nauwkeurig onderzocht. Fundamenten werden blootgelegd. Het onderzoek verliep vlot en reeds op 15 januari 1826 was het afgerond. Het resultaat kon als geruststellend genoemd worden. Met het herstel zou een *f* 100.000,- gemoeid zijn. Duidelijk was het de commissie gebleken dat Lobry gefraudeerd had met de bestekken. De inspecteur-generaal besloot dan ook op 5 februari 1826, na overleg met het Departement van Oorlog, het Hoog Militair Gerechtshof de zaak in behandeling te laten nemen tegen de luitenant-kolonel Lobry. Inmiddels was de zaak Ieper, en nu ook Oostende, uitgegroeid tot een publiek schandaal. De meeste aandacht trokken Lobry en zijn directe superieur, de generaal-majoor Hennequin. Maar ook Krayenhoff kon niet onbesmeurd blijven. Zijn reis naar West-Indië werd gezien als een vlucht. De echtgenotes van Lobry en Hennequin zouden de minnaressen van de luitenant-generaal geweest zijn. Het schandaal rond de metselspecie verhouding (te veel zand) gaf aanleiding tot tumult tijdens een preek te Den Haag toen de dominee over de muren van Jericho sprak, een man opsprong die riep: "Die muren waren zeker gebouwd met kalk van Krayenhoff" 12). Het geheel werd nog versterkt nu ook bleek dat er onregelmatigheden waren in verband met de bouw van de vesting te Meenen. Hier was het de eerstaanwezend-ingenieur, de kapitein-ingenieur C.G.A. Laurillard Fallot, die als kern van de problemen werd gezien 13).

Maar er zijn meer verdachten, zeker in de zaak Lobry. In april 1826 worden te Utrecht gedagvaard een zestal officieren, de generaal-majoor Hennequin (directeur 3e Directie Fortificatiën, de directie waar de vestingen onder vielen), de kapitein-ingenieur C.J. van Asperen (den Briel), de 1e luitenants Themmen (Dinant), Merkes (Gorinchem, eerst te Ieper) en van de Lande Jackson (Delfzijl) en de 2e luitenant Pierson (Willemstad). Na verhoor werden de eerste drie in arrest gesteld en de anderen vrijgesproken.

Krayenhoff begon zich ongerust te voelen, daar hij nieuws rond de zaak Lobry maar spaarzaam hoorde, "dat hij van het Departement van Oorlog niet dan spaarzame mededeeling omtrent de loopende zaken van dienst, en nimmer omtrent de zaak die hem

zo naauw aanging, ontving, maar ook daarentegen niet de geringste berisping". Het viel hem tevens op dat hij nooit in deze toch zeker voor hem en het Korps zo belangrijke zaak werd opgeroepen voor een verklaring. Erger, "men scheen als in de duisternis te werken, en hem langzamerhand in den geest des Konings en van de geheele Natie te willen bederven". Het was nu tijd voor Krayenhoff de koning op de hoogte te brengen, "met de aanleidingen, die de ontrouwe officieren van het Korps Ingenieurs, tot uitvoering hunner baatzuchtige bedrijven, bij de Administratie van het materieel der genie, en de verkeerde aanwending der instructie voor het Korps Ingenieurs, door den Inspecteur Generaal ontworpen, . . . , aan het Departement van Oorlog zelve gevonden hebben". Hij deed dit via een memorie die hij op 12 mei de koning deed toekomen. Maar dit schrijven zal wel niet geheel spontaan zijn opgekomen. Daags te voren had hij vernomen dat de generaal-majoor Hennequin op 10 mei in gevangenschap te Utrecht aldaar een einde aan zijn leven had gemaakt. Dezelfde 12 mei ontving hij een gedagtekend stuk van 10 mei, waarin hem verzocht werd voor het Hoog Militair Gerechtshof, aan de Wittevrouwenstraat te Utrecht, te verschijnen op 22 mei. Twee dagen later volgde een schrijven dat de beschikking van 21 november 1815, waarbij het personeel van de genie bij de nieuwbouw van vestingen onder de Inspecteur-generaal van de Fortificatiën viel, kwam te vervallen.

Op 21 mei vertrok Krayenhoff van uit Nijmegen naar Utrecht, vergezeld van zijn adjudant de kapitein-ingenieur J.C. Biben. Om 11.00 uur de volgende dag verscheen Krayenhoff voor de rechtbank. Hij werd ontvangen in een donker gemeubileerd klein vertrek, dat uitzicht had op de ramen van de cellen, waarin de officieren die eerder werden genoemd (Lobry, Van Asperen, Themmen) waren opgesloten en waar Hennequin stierf. Deze ontvangst veroorzaakte een schok. De commissarissen waarvoor hij verscheen waren J.G. van Oldenbarneveld, genaamd Witte Tullingh, luitenant-generaal D. Bruce, de Advocaat-Fiscaal (Officier van Justitie) P. Ras en de schrijver Vernede.

Krayenhoff's verzoek om hem te doen laten vergezellen van zijn adjudant, als geheugensteun, werd afgewezen. Waarop hij vroeg, of hij was opgeroepen om inlichtingen te geven, om te getuigen of als beschuldigde? Waarop het antwoord volgde als beschuldigde. Krayenhoff verviel in "allersmartelijkste gemoedsaandoeningen en verontwaardiging wegens eene zoo verbazende vernedering". Hij meende niet te geloven in de competentie van zijn rechters, maar op de vraag van de Advocaat-Fiscaal of hij van dit recht tot afwijzing gebruik wilde maken, zag hij af. Het werd Krayenhoff spoedig duidelijk dat de aanklacht was: nalatigheid en plichtverzuim. Een 92-tal punten in de zaak Lobry werden met hem doorgenomen bij het verhoor. Hij werd met onderscheiding behandeld en na de tweede zitting op 23 mei kon hij huiswaarts keren.

Tijdens het verhoor was Krayenhoff gebleken dat ook de generaal-majoor Doorman, directeur materiaal van de artillerie en genie verdacht werd en ook diens superieur, de luitenant-generaal, Commissaris-generaal van Oorlog, d'Aubremé. Doorman was ernstig ziek, maar werd op 20 en 21 mei op zijn ziekbed aan een verhoor onderworpen. Hij stierf echter pas op 1 juli het jaar er op. Het verhoor bracht te 's-Gravenhage een geruchtenstroom op gang. Krayenhoff merkt op dat de rechters zeer gebeten waren op Doorman, "Opmerkelijk was de verbittering . . . verre afwijkende van de deftige koelbloedigheid, in elken regter, bij het onderzoek der waarheid vereischt". De zaak tegen Doorman werd niet voortgezet, ook niet tegen d'Aubremé. Deze werd vervolgens tot graaf benoemd, en ter beschikking van het Departement van Oorlog gesteld, op wachtgeld zeggen wij thans.

Na ongeveer vijf maanden kwam de commissie Van Hooff gereed met het onderzoek naar de omstandigheden rond de vesting Oostende. Aanleiding om de majoor-ingeni-

eur J.D. Pasteur, verantwoordelijk voor de bouwwerkzaamheden waarbij de gebreken waren geconstateerd, te doen verhoren op 20 juni 1826. Ook de 1e luitenant-ingenieur P.B. van Duyn werd teruggeroepen uit Curaçao om te worden gehoord in verband met de vesting Oostende. Pasteur kon na verhoor terugkeren naar zijn garnizoen te Zutphen. Maar nu wordt ook Krayenhoff viermaal in augustus verhoord in verband met de zaak Oostende.

In augustus doet Krayenhoff een beslist onhandige zet door de majoor-ingenieur Erpenbeek naar Curaçao over te plaatsen. Erpenbeek weigerde deze overplaatsing en Krayenhoff plaatste de majoor op non-actief. Het was Erpenbeek die het eerste onderzoek uitvoerde naar het instorten van het kruitmagazijn te Ieper en het gedrag van Lobry. Geen beter middel om de krachten tegen hem te mobiliseren. Erpenbeek levert een rapport in bij de koning.

Op 14 september bereikt Krayenhoff het bericht dat de koning alle inspecteurs-generaal opheft, die van fortificatiën, infanterie, artillerie en cavalerie. Dit komt als een schok, maar hij ziet het meer dat problemen bij de andere Wapens de oorzaak van deze reorganisatie zijn.

Op 25 september wordt Krayenhoff, die inmiddels 68 jaar oud is, ter beschikking gesteld van het Departement van Oorlog. Een lange periode van wachten breekt nu aan voor Krayenhoff. Maar de onderzoeken tegen de verdachten gaan gestaag verder. Op 3 maart 1827 worden de vonnissen gewezen. Lobry wordt in eerste instantie veroordeeld tot te pronk staan op het schavot, brandmerken en levenslange dwangarbeid. Van Asperen en Themmen worden vervallen verklaard van de militaire stand. Het gratie verzoek van Lobry werd afgewezen, maar op 15 maart komt er een iets minder zwaar vonnis, met het zwaard over het hoofd gestraft op het schavot en twintig jaar opsluiting in een tuchthuis. Op 30 maart staat Lobry op het schavot te Utrecht op de Vreeburg. Op 8

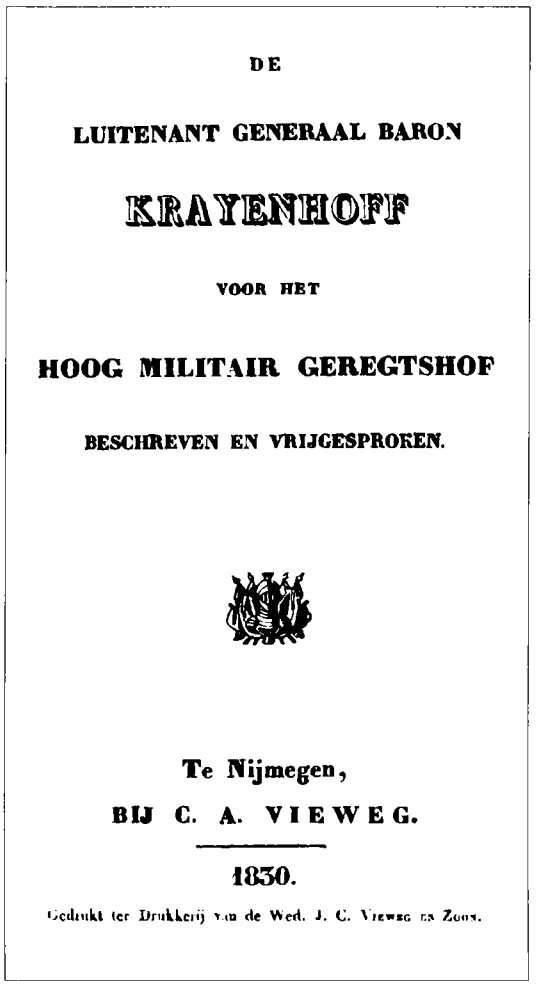
DE

LUITENANT GENERAAL BARON

KRAYENHOFF

VOOR HET

HOOG MILITAIR GEREGTSHOF

BESCHREVEN EN VRIJGESPROKEN.

Te Nijmegen,

BIJ C. A. VIEWEG.

1830.

Gedrukt ter Drukkerij van de Wed. J. C. Vieweg en Zoon.

Fig. 2: Verweerschrift luitenant-generaal Krayenhoff, titelbladzijde. (Bron: verzameling auteur)

april 1835 overlijdt Lobry na een berocrte op 62-jarige leeftijd in de gevangenis van het slot te Woerden. Merkes, Van de Lande en Pierson worden vrijgesproken inzake hun gedrag in de zaak Lobry.
De rechtbank ging verder, op 26 mei werd tegen Pasteur ontslag uit het leger geëist en eeuwigdurende dwangarbeid en openbare tentoonstelling met brandmerk. Voorts voorlezing van het vonnis te Utrecht, Oostende en Zutphen. Tegen Van Duyn werd ontslag geëist. Op 8 oktober dienden zowel Pasteur als Van Duyn hun memorie van verdediging

in. Vonnis werd gewezen tegen beide verdachten op 19 februari 1828. Pasteur is schuldig aan misdaad van oogluiking door het gedogen en niet aangeven van afwijkingen van de bestekken, zowel als verband houdende met heiwerkzaamheden bij het westelijk front van de vesting van Oostende als bij de bomvrije kazernes. De straf is eerloos ontslag en een jaar hechtenis. Van Duyn krijgt zes maanden hechtenis, maar geen ontslag. Voorts dienen beiden de kosten van het geding te betalen en kan de Staat schadevergoeding eisen. Pasteur verzoekt om een revisie en dient een uitvoerige memorie bij de koning in. Het vonnis wordt nu tegen beide opgeschort. Het vonnis wordt uitgevoerd op 8 oktober 1828. Pasteur krijgt een jaar gevangenisstraf zonder eerloos ontslag en Van Duyn een half jaar gevangenisstraf. Pasteur sterft in augustus 1835 te Doesburg. Van Duyn keert na zijn straf terug naar Curaçao en bereikt uiteindelijk de rang van kapitein. In meer detail zal hieronder ingegaan worden op de zaak Pasteur. Eerst zal het relaas vervolgd worden. Krayenhoff wil nu ook weten waaraan hij toe is en verzoekt derhalve op 29 oktober 1828 om nadere inlichtingen. Geen antwoord wordt ontvangen, derhalve volgt op 21 november een gelijkluidend verzoek aan de koning om uitsluitsel over zijn lot. Mocht hij al hoop putten uit het bericht dat in januari 1829 het onderzoek naar onregelmatigheden bij de bouw van vestingen langs het Zuidelijk Frontier was gestaakt, hij kwam bedrogen uit. De kapitein-ingenieur C.G.A. Laurillard Fallot werd in de zelfde maand verdacht van onregelmatigheden tijdens bouwwerkzaamheden aan de vesting te Meenen. Duidelijke beschuldigingen tegen hem ontbreken echter. Hem wordt verzocht voor 1 mei 1829 te Utrecht voor verhoor te verschijnen, en wel met de toevoeging dat indien hij later verscheen dit werd gezien als een schuldigverklaring. De kapitein-ingenieur verkiest weg te blijven. Krayenhoff krijgt na verstrijken van de eerste mei dan ook op 22 mei 1829 bericht van de Advocaat-Fiscaal, dat de rechtszaak zal worden voortgezet. Krayenhoff besluit nu een advocaat te nemen, het is mr. R. Scheers van Harencarspel. Dit is zeker nodig, nu het Krayenhoff duidelijk wordt dat tegen hem, wegens nalatigheid bij het nakijken van begrotingen, contracten en bestekken, een straf van ten hoogste twee maanden kamer-arrest wordt geëist. Hij krijgt echter zes weken de tijd, gerekend vanaf 2 juni een "Memorie van Refutatie" of wel pleit-memorie te schrijven om deze conclusie en eis van de rechtbank tegen te spreken. De memorie telt 156 bladzijden en wordt het hof op tijd toegestuurd. Het bevat een verweer over zijn vermeende nalatigheid verband houdende met het toezicht op de bouwwerkzaamheden te Yperen en Oostende. Weer volgt een periode van wachten. Het Hoog Militair Gerechtshof, met als plaatsvervangend president J.G. van Oldenbarneveld genaamd Witte Tullingh, komt bijeen te Utrecht op 5 en 9 april 1830. De definitieve sententie wordt gewezen en aan de koning opgezonden. Het werd een vrijspraak maar niet direct zoals Krayenhoff uiteindelijk gehoopt had. Het hof blijft hem verantwoordelijk stellen voor de slechte bakstenen van Ieper en het zonder toestemming beheien van het linkse westelijke front van de vesting te Oostende, maar oordeelde dat er geen sprake was van strafbare oogluiking, derhalve vrijspraak. Veertien dagen na het vonnis wijzen op 28 april volgde de finale vrijspraak. Het Departement oordeelde dat nu de tijd rijp was voor pensionering en dit werd Krayenhoff op 10 mei medegedeeld. Krayenhoff meende hier het ongenoegen van de koning in te bespeuren. Maar na een storm in een glas water ging hij op audiëntie. Eerst trad hij in het huwelijk met Johanna Schuyt. Er bleek tijdens de audiëntie niets van enige wrevel en hij kreeg boven zijn "gewoon" pensioen van luitenant-generaal van *f* 3.000,- een toelage van *f* 1.000,-. Deze toelage was gebaseerd op de oude toelage van de Inspecteur-generaal van de Fortificatiën, die hij dus behield. Na afloop van de audiëntie werd hij genodigd de maaltijd bij de koning te gebruiken. Een zeer goed einde voor een heer van stand en men sprak elkaar "even als voormaals gebeurde en als of er niets ware voorgevallen".

DE ZAAK PASTEUR

Pasteur was in 1802 in dienst getreden in het leger van de Bataafse republiek en wel op 10 augustus bij het Corps de Genie als extraordinaris ingenieur. Met hem dienden 72 officieren bij dit Wapen. Opvallend is dat een groot aantal van de hoofdrolspelers van het drama wat zich zou voltrekken binnen het Korps Ingenieurs toen reeds aanwezig was, te weten Croiset, Krayenhoff, Hennequin, Lobry, Valter, Offerhaus, Masseur, Erpenbeek. Al deze genoemd in rangorde. Hekkensluiters waren de in augustus 1802 aangetrokken officieren, behalve de reeds genoemde Pasteur, Van Hooff en Oortwyn. 14) Wij zien derhalve dat Krayenhoff's opvolger Van Hooff een jaargenoot was van Pasteur. Het carrière-verloop gedurende de Bataafs-Franse tijd was voorspoediger voor Pasteur dan voor Van Hooff. Pasteur was duidelijk meer vakman. Ook Krayenhoff duidt hierop "Van Hooff was weinig in de gelegenheid geweest om groote constructiën bij te wonen, en bezat daarvan dus weinige ondervinding" en dit als er een commissie benoemd wordt om Pasteur te beoordelen over zijn vestingbouw-activiteiten te Oostende. Daarom was het goed dat twee leden met ervaring aan die commissie werden toegevoegd, een daarvan was de majoor Oortwyn, Pasteurs jaargenoot. Oortwyn had grote ongelukken gehad bij de bouw van de vesting te Charleroi, maar had geen schuld hieraan. Van Hooff had zijn carrière gemaakt door reeds in 1814 als kapitein met rang van majoor, adjudant van de Prins van Oranje te worden. Pasteur schreef een driedelig handboek voor het Korps Ingenieurs, Mineurs en Sappeurs. Goed genoeg om in 1988 nog eens te vermelden in het gedenkboek van de dienst. Pasteur wist waarover hij schreef.

Pasteur kreeg op 31 december 1815 de opdracht de vesting Oostende over te nemen van de Engelse genie officier, kapitein Gipps (Gibbs?). Inmiddels waren plannen gemaakt door de kapitein-ingenieur W. Valter, die kortstondig de vesting in 1814 bezocht, om de vesting te verbeteren. Plannen en budget werden Pasteur overhandigd. De snelheid waarmee de plannen waren gemaakt, de korte tijd van Valter ter plaatse, waren de oorzaak dat het budget niet zorgvuldig was opgesteld. Had men beter gemeten, gewaterpast en grondmonsters getrokken, dan was volgens Pasteur zeker gebleken dat de geldelijke middelen onvoldoende waren, gezien de ondergrond van de vesting. Dit deelde hij mee aan de generaal-majoor Van der Wijck, de directeur van de 3e Directie van Fortificatiën. Een officier met een lange staat van dienst, patriot, en die gedurende de gehele Bataafs-Franse periode diende bij de genie. Pasteurs bezwaren werden doorgegeven naar de Inspecteur-generaal van de Fortificatiën, Krayenhoff. Echter Van der Wijck en Krayenhoff hadden een gespannen verhouding, vandaar dat van de klachten niets werd aangetrokken. Erger, de plannenopsteller Valter volgde eind 1816 Van der Wijck op. De toen luitenant-kolonel Valter verklaarde zijn vroegere plannen voor goed en uitvoerbaar binnen de toegewezen middelen. Daarmee kon Pasteur het doen. Wel kreeg hij in januari assistentie van de toen 2e luitenant-ingenieur P.B. van Duyn. Wel zeer menselijk, maar kosten verhogend werd de bepaling dat zo veel mogelijk armen en behoeftigen uit Oostende ingeschakeld moesten worden bij de vestingbouw. De werkzaamheden moesten in daggeld worden uitgevoerd en niet voor een bepaalde som het hele werk. Een verstandige maatregel als men het werkvolk bijeen wil houden, die de werkzaamheden zullen gevoeld hebben als een soort bedéling. Op 31 december 1817 verlaat Valter zijn post en wordt de kolonel P. Hennequin aangesteld als directeur van de 3e Directie van Fortificatiën.

In augustus 1818 waren de bestekken gereed. Moeilijkheden leverde het te geringe budget op. Reden dat de Inspecteur-generaal van de Fortificatiën, die de bestekken diende na te lopen, opmerkte "dat de muren wat zwak berekend waren". Pasteur gaf aan zijn directeur (Hennequin) toe "dat de muren gaarne zwaarder gemaakt zouden worden maar dat het beschikbare geld dit niet toeliet. Zij zouden wel houden mits er

geen nadelige omstandigheden bij kwamen". Krayenhoff kon zich uiteindelijk verenigen met het bouwvoorstel daar er "toch geen geld meer toe bestemd was" en in de hoop dat Pasteurs vakmanschap wel het goede resultaat kon opleveren. De metselwerken aan de vesting vonden plaats in 1819 en 1820, de beaarding zou in 1821 geschieden. Nauwelijks was men hiermee begonnen of op 10 april 1821 scheurde een groot gedeelte van een van de muren. Men was bang dat het hier niet toe beperkt zou blijven. De oorzaak bleek een verzakking achter de muren. De veengrond waarop de geheide palen stonden was ondergronds de vestinggracht ingeschoven. De gracht was ongeveer 2 meter ondieper geworden en de heipalen, de fundering van de muur afgebroken door de schuivende grond. Een bewijs dat de palen goed in de grond zaten. Het bleek duidelijk, dat Pasteur geen schuld had aan het gebeuren. Krayenhoff stelde *f* 100.000,- beschikbaar voor het herstel. Het was mogelijk de muren te redden, maar deze bleven wel geknakt en dit bleef zichtbaar. Krayenhoff moet dit minstens drie tot viermaal per jaar gezien hebben tijdens zijn inspectiebezoeken aan de vesting. Pasteur wees er zelfs de koning op toen deze in mei 1823 te Oostende was en kreeg na afloop de Militaire Willemsorde. In juni 1824 gaf Pasteur de vesting over aan majoor-ingenieur Erpenbeek. Dezelfde persoon die enkele maanden later door Krayenhoff naar Ieper werd gezonden voor onderzoek naar het in elkaar gezakte bomvrije kruitmagazijn. Erpenbeek gaf het beheer van Oostende over aan de kapitein-ingenieur Masseur, daar "de zaak Lobry-Ieper" te veel tijd vergde. Deze meldde het geknakt zijn van de muren van het westelijk front waarschijnlijk, om niet een mogelijke "zwarte piet" toegespeeld te krijgen op later datum. Hennequin moet echter de feiten geweten hebben. Maar hij rapporteerde direct aan Krayenhoff. Gezien wat volgde, kan het optreden van Hennequin beschouwd worden als een afleidingsmanoeuvre om de aandacht af te leiden van Ieper. Op formele gronden was er echter niets tegen in te brengen. Masseur rapporteerde aan zijn directe chef en deze aan de inspecteur-generaal. Pasteur gaf opnieuw uitleg over wat er in 1821 was gebeurd en waarover hij rapporteerde. De rapporten waren echter volgens Pasteur bij Krayenhoff blijven steken. Deze had de koning niet ingelicht. Hij was er van uit gegaan dat deze alles wist, van zijn onschuld overtuigd, hem in 1823 de ridderorde had gegeven. De commissie, ingesteld om de klachten over Oostende te onderzoeken onder leiding van Van Hooff en met Oortwyn en Van Woensel, deed haar onderzoek zonder in contact te treden met Pasteur. Deze vond dit vreemd, maar om de objectiviteit juist. Het waren tenslotte twee jaargenoten. Het voorval te Ieper deed echter de stemming binnen het Korps Ingenieurs flink omslaan, zeker binnen de 3e Directie van Fortificatiën. Pasteur was hier zeer duidelijk over, "Doch nu is de geest, bij een ieder, veranderd: men ziet en denkt aan niets dan kwade trouw". Er werd gezocht naar de schuldige van het verzakken van grote delen van de vesting Oostende. Dat deze verzakkingen reeds gemeld waren vele jaren ervoor, speelde geen rol meer. Het feit dat de zwager van Pasteur, de luitenant-ingenieur Noot als derde officier werd toegevoegd aan de vesting Oostende was al verdacht (Noot zal later worden vrijgesproken). De palen die men had geheid zouden te kort zijn, waarop Pasteur als antwoord gaf, dat als de paal niet verder de grond in kon worden geslagen de kop er altijd afgezaagd werd, derhalve de paal korter was dan te voren. De heiblokken waren niet zwaar genoeg en met te weinig man opgetrokken. Dit werd tegengesproken, de heiblokken hadden het juiste gewicht, de val hoogte optimaal (taak pikeur dit vast te stellen). Het heien van de palen ging voor een vast bedrag per paal, het is onbelangrijk, mits blok voldoende zwaar en tot bovenaan opgetrokken, hoeveel man er per heistelling worden gebruikt. Hoe minder werklieden des te hoger is het heigeld per werkman. Men zocht onverdroten verder. Pasteur zou meubels hebben laten maken door werklieden toegevoegd aan de werkzaamheden betrokken bij de vestingbouw en hiervoor geniehout en ander materiaal heb-

ben gebruikt. Zelfs de rechters namen dit niet aan. De bouw van een protestantse kerk te Brugge, ontwerp Lobry, een wens van de koning, leverde ook problemen op. De dominee wees op incorrecte aanbesteding, beter het direct ondershands gunnen. Mogelijk een wraakactie in verband met een wanstaltige preekstoel die de genie in de kerk volgens ontwerp Lobry bouwde. Pasteur deelde de dominee, R.H. Altena, mee dat het gestoelte "waarlijk allesbehalve schoon of sierlijk te noemen was", maar dit het opgedragen ontwerp was, alleen over de wijze van uitvoering was met hem te spreken. De dominee liet de stoelconstructie staken, maar was Pasteur niet vergeten toen de onderzoekscommissie langs kwam.

Pasteur ging te makkelijk met zijn administratie om, zowel van de aanschaffingen als het laten uitvoeren van werkzaamheden in daggeld. Kwitanties gaven geen groot doorzicht om welke hoeveelheden het nu precies ging. Eigenmachtig liet hij werken uitvoeren zonder toestemming van de chef van de directie. Hij huurde heistellingen, zonder gebruik te maken van gratis te gebruiken genie-heistellingen. De uiteindelijke huurprijs overtrof zelfs de nieuwwaarde. Uit ondeugdelijke klei, nabij de vesting, liet hij stenen bakken, om de prijs te drukken, maar zo zagen zijn meerderen het niet en gaven hiervoor geen dekking. Het ging zeker om zo'n negentig miljoen bakstenen. Pasteurs argumenten dat men ver weg in Den Haag moeilijk kon beoordelen wat de prijs per 1000 stenen is plus vervoer per schip naar Oostende, doet heel juist aan. Veel bouwkundige details zijn te vinden in zijn gepubliceerd "Gedenkschrift" gericht tot Krayenhoff, waar de inspecteur-generaal moeilijk omheen kon, dan alleen door zich in zwijgen te hullen. De eerste straf-eis die Pasteur te horen kreeg, zal hem flink geraakt moeten hebben, ontslag uit het leger, eeuwigdurende dwangarbeid en openbare tentoonstelling op het schavot met een brandmerk. Zijn verweer heeft hij goed gevoerd. Wetende wat Lobry had gekregen, ontving Pasteur uiteindelijk een straf van een jaar hechtenis met

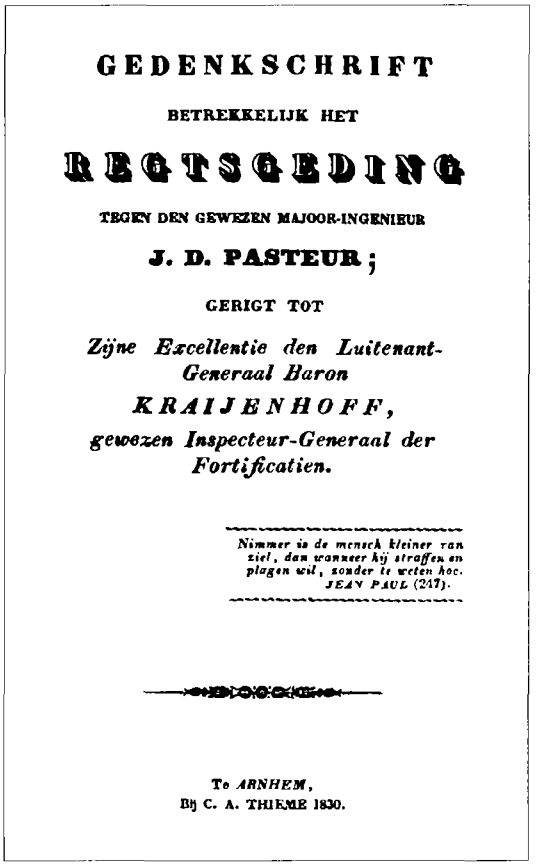

GEDENKSCHRIFT

BETREKKELIJK HET

REGTSGEDING

TEGEN DEN GEWEZEN MAJOOR-INGENIEUR

J. D. PASTEUR;

GERIGT TOT

Zijne Excellentie den Luitenant-Generaal Baron

KRAIJENHOFF,

gewezen Inspecteur-Generaal der Fortificatien.

Nimmer is de mensch kleiner van ziel, dan wanneer hij straffen en plagen wil, zonder te weten hoe.
JEAN PAUL (247).

Te ARNHEM,
Bij C. A. THIEME 1830.

Fig. 3: Verweerschrift van de gewezen majoor-ingenieur J.D. Pasteur, titelbladzijde.
(Bron: verzameling auteur)

ontslag uit de dienst maar niet eerloos. Pasteur was beslist geen misdadiger zoals Lobry er een was. Hij was een kundig officier, beter dan menig jaargenoot die hoger steeg. Met een gebrekkige voorstudie, een te laag budget, heeft hij toch getracht het opgedragene tot een goed einde te brengen. Hij zag de vesting Oostende reeds bezwijken door de fouten in het begin gemaakt en door hem doorgegeven aan superieuren 15). Het vele werk heeft zijn administratie ondoorzichtig gemaakt, zowel naar uitgaven als inzet van arbeidskrachten. Om werk sneller uit te kunnen voeren negeerde hij duidelijk richtlijnen en besliste zelf. Dat waren zijn fouten. Maar of hij schuldiger was dan Valter, Hen-

nequin of Krayenhoff is aan de lezer. Het citaat op het titelblad van zijn Gedenkschrift is informatief over zijn eigen zienswijze, na strafuitzitting "Nimmer is de mensch kleiner van ziel, dan wanneer hij straffen en plagen wil, zonder te weten hoe".

Ook Krayenhoff heeft een openingscitaat in zijn Gedenkschrift weerspiegelende zijn roerselen. Het geeft een goed inzicht in zijn denken "La calomité disparait à la mort de l' homme obscur; mais debout auprès de l' urne du grand homme, elle s' occupe encore, après des siècles, à remuer sa cendre, avec un poignard - DIDEROT".
Of Krayenhoff werkelijk geheel onschuldig is kan niet meer nagegaan worden. De processtukken zijn bij het bombardement op Den Haag in 1945 in rook opgegaan met de overige stukken van het archief van het Hoog Militair Gerechtshof. Maar volgens onze hedendaagse inzichten, en dat was vroeger ook zo, heeft de hoogste gezagsdrager van een dienst ook de eindverantwoordelijkheid van het doen en laten van zijn ondergeschikten voor zover dit de dienst betreft. Het Korps Ingenieurs was niet groot, alle betrokkenen kenden elkaar. Natuurlijk hield zijn funktie de grote lijnen in, de verdediging van het land, het aanleggen van linies, de bevestiging, daar ligt ook zijn blijvende verdienste. Maar het ontslaat hem er niet van de eindverantwoordelijke te zijn en daar heeft hij gefaald.
Krayenhoff was een ijdel man, met beslist tegenstanders. Door zijn onhandig en soms onverstandig optreden zag hij de hoofdlijnen soms niet en dat heeft hij moeten bezuren. De hoge leeftijd zal hem ook parten gespeeld hebben. Het lange verloop van de vele rechtszaken, elk geval met een onderzoekscommissie, de mogelijkheid in beroep te gaan van de verdachten, heeft het leven van Krayenhoff er de laatste vier jaar van zijn dienen niet vrolijker op gemaakt. Hij zegt dit zelf. Een eerder afsluiten van de zaak Lobry en Pasteur zou waarschijnlijk zijn pensionering hebben bespoedigd.
Het uitbreken van de Belgische Opstand, of Vrijheidsoorlog, heeft Krayenhoff gered voor een zaak Laurillard Fallot. Na de afscheiding liep niemand meer warm voor bouwkundige gebreken in Belgische vestingen, waarschijnlijk het tegendeel.

SLOT

Aan het begin werd de vraag gesteld "kon hij (Krayenhoff) dan ook met voldoening terugzien (bij zijn pensionering) op de onder zijn leiding tot stand gekomen werken"? In zekere zin wel, maar de twee boeken die hij vanaf die datum (1830) tot zijn dood in 1840 schreef, laten tevens zien hoe gekwetst in zijn trots hij was door de bouwschandalen rond Ieper, Oostende en Meenen. Mogelijk drong het tot hem door dat dit soort schandalen in de bouwwereld minder zeldzaam zijn, maar wel binnen een goed geleid Korps Ingenieurs. Dat hij zich meer met de dagelijkse leiding van dit Korps had moeten bezighouden, waarvan hij vele officieren reeds meer dan twintig jaar had meegemaakt en mee samen gewerkt had. Dat een veroordeeld officier van dat Korps, na het uitzitten van zijn straf, een helder geschreven verweer tot hem richtte en dat hij hier niet op reageerde is zwak gezegd merkwaardig.
Het heeft er thans zeker nog de schijn van dat het onderwerp van dit artikel in "gedenkboeken" het liefst wordt gemeden. Verheugend is te constateren dat Van Meygaard (1988) in ieder geval het "Handboek" van Pasteur (1825-27) noemt. Dit kon Maschek (1853) nog niet opbrengen in zijn Korpsgeschiedenis, wel noemt hij een uit het Frans vertaald werkje (Manuel du Mineur et du Sappeur, 1830). "Dit leerboek, alhoewel niet in druk uitgegeven was het eerste dat in de Nederlandsche taal voor het onderwijs werd bestemd". 16)

Aantekeningen:

1. Meygaard, C.H. van, 1988. Bouwen voor de landsverdediging in de periode 1748-1840. In: 300 jaar bouwen voor de Landsverdediging Red. F.H. van den Beemt. c.s., 's-Gravenhage, blz.95.
2. Jongsma, J.P., 1988. Van Dienst der Fortificatiewerken tot Dienst Gebouwen Werken en

Terreinen. Beschouwing over de organisatie van de Dienst van 1795 tot heden. In: zie [1], blz. 28.

3. Pasteur, J.D., 1830. Gedenkschrift betrekkelijk het Regtsgeding tegen den gewezen majoor-ingenieur J.D. Pasteur; gerigt tot Zijne Excellentie den Luitenant-Generaal Baron Krayenhoff, gewezen Inspecteur-Generaal der Fortificatiën, Arnhem, pp 231.
Het geraadpleegde exemplaar behoorde eens tot de bibliotheek van het regiment dragonders (boek no. 149).
(Krayenhoff), 1830. De Luitenant Generaal Baron Krayenhoff voor het Hoog Militair Geregtshof beschreven en vrijgesproken, Nijmegen, pp 247.
Krayenhoff, C.R.T., 1844. Levensbijzonderheden van den Luitenant-generaal baron C.R.T. Krayenhoff; door hem zelven in schrift gesteld, en op zijn verlangen in het licht gegeven door mr. H.W. Tydeman, Nijmegen.
4. Bergh, F.J.C.S. van den, 1989. Het Proces Krayenhoff. Militair Rechtelijk Tijdschrift, 82: 288-291.
5. Graaff, H.H.A. de, 1957. De militair-rechterlijke organisatie en haar verband met de bevelverhoudingen bij de Landmacht 1795-1955. 's-Gravenhage, pp 398.
6. Meygaard, C.H. van. Zie [1], blz. 95-96.
7. Lijst van officieren die reeds dienden in het Staatse leger, het Bataafse leger, het Koninklijk Hollands leger, ingelijfd bij het Keizerlijk Franse leger om vervolgens dienst te nemen bij het Nederlandse leger in 1814 bij de Genie.
8. Maschek (1853), blz. 150-153.
9. Van den Bergh (1989), blz. 288 en noot 7 aldaar. Krayenhoff (1830), blz. 105-106.
10. Krayenhoff (1844), blz. 320-231.
11. Janssen, J.A.M.M. (1984) . Willem Offerhaus 1773-1830. Een vergeten genie-officier uit het begin van de vorige eeuw. Parade 5(1): i.v.b. de zaak Lobry, blz. 6.
12. Van den Bergh (1989), blz. 289 en noten 14 en 15 aldaar.
13. Laurillard Fallot, komt ook voor als Laurillard *dit/of* genaamd Fallot *voor in de bronnen.*
14. Zie [6] Naam en Rangregister de Officieren ... in dienst der Bataafsche Republicq, 1803, Den Haag en gehele noot [6] voor meer bijzonderheden betreffende de betrokkenen.
15. Thans ligt er in de buurt van het fort, nu Fort Napoleon genoemd, het Rijksstation voor Zeevisserij. De bouwkosten van dit gebouw bedroegen evenveel voor het gebouw in de grond als er boven. Dit kwam door de funderingskosten in de veengrond. Het lange twee verdiepingen hoge gebouw zou feitelijk nooit op deze plaats gebouwd hebben moeten worden. Andere dan bouwkundige overwegingen hebben er toe besloten (persoonlijke mededeling dr. P. Hovart, Oostende).
16. Maschek (1853), blz. 203.

Alewijn, Cornelis. 18-08-1814 1e luitenant-ingenieur.

Asperen, Cornelis Jacob van. 09-12-1814 1e luitenant-ingenieur.

Bergsma, Eiso. 20-07-1804 extra-ordinaris ingenieur; 08-08-1808 luitenant-ingenieur; 1603-1814 in Nederlandse dienst; majoor 15-041830; overl. 07-01-1837.

Biben, Justinus Christiaan. 09-12-1814 1e luitenant-ingenieur.

Croiset, Arnold. 06-02-1768 extra-ordinaris ingenieur; 21-02-1722 luitenant-ingenieur; 1308-1780 kapitein; 18-07-1793 majoor; 08-07-1795 luitenant-kolonel-directeur; 14-07-1797 kolonel-directeur; 08-12-1807 generaal-majoor; 18-08-1814 weer in Nederlandse dienst; 24-11-1816 luitenant-generaal; 23-12-1830 op non-activiteit gesteld. Waarnemend Inspecteur-generaal van Fortificatiën (1826-1830).

Erpenbeek, Laurens 18-05-1799 extra-ordinaris ingenieur; 01-07-1802 luitenant-ingenieur; 08-04-1808 kapitein-ingenieur 2e klasse; 16-03-1814 in Nederlandse dienst.

Hennequin, Pieter. 03-07-1783 extra-ordinaris ingenieur; 28-12-1789 luitenant-ingenieur; 09-07-1795 kapitein-ingenieur; 08-08-1808 luitenant-kolonel-directeur; 18-08-1814 luitenant-kolonel-ingenieur; 19-08-1815 kolonel; 21-101825 gene-

raal-majoor; 19-05-1826 sterft hij.

Hooff, Paul Statius Reinier van. 10-08-1802 extra-ordinaris ingenieur; 08-08-1808 luitenant; 16-03-1814 kapitein met rang van majoor en adjudant van de Prins van Oranje; in september 1825 kolonel; 29-07-1831 generaal-majoor; 28-03-1841 luitenant-generaal; 01-01-1841 lid van het Hoog Militair Gerechtshof. Chef van de Algemene Directie der Genie (1830-1841).
Krayenhoff, Cornelis Rudolph Theodorus. 2005-1774 extra-ordinaris ingenieur; 30-03-1782; in 1789 ontslagen; 08-07-1795 luitenant-kolonel ingenieur; 30-05-1798 luitenant-kolonel-directeur; 29-04-1806 kolonel-directeur; 02-12-1807 generaal-majoor; 12-03-1814 luitenant-generaal en inspecteur-generaal van fortificatiën; 14-05-1826 ontheven van het commando over het Korps Ingenieurs; 10-05-1830 gepensioneerd, overleden 24-11-1840 te Nijmegen. Inspecteur-generaal der Genie (1807-1810), Inspecteur-generaal van Fortificatiën (1814-1826).

Laurillard Fallot, Charles Guillaume Antoine. 08-08-1808 luitenant-ingenieur; 18-08-1814 in Nederlandse dienst.

Lobry, Willem. 08-07-1795 extra-ordinaris ingenieur; 30-12-1796 luitenant-ingenieur; 1808-1814 weer kapitein-ingenieur.

Masseur, Gerardus Wilhelmus. 05-12-1800 extra-ordinaris ingenieur; 24-06-1802 luitenant-ingenieur; 18-08-1814 in Nederlandse dienst; kapitein 17-04-1832; gep. 27-04-1840.

Offerhaus, Willem. 08-07-1795 extra-ordinaris ingenieur; 12-07-1798 luitenant-ingenieur; 08-08-1808 kapitein-ingenieur 2e klasse; 16-03-1814 in Nederlandse dienst.

Oortwyn, H. 10-08-1802 extra-ordinaris ingenieur; 08-08-1808 1e luitenant-ingenieur; 1808-1814 in Nederlandse dienst.

Pasteur, Jan David. 10-08-1802 extra-ordinaris ingenieur; 14-09-1804 luitenant-ingenieur; 08-08-1808 kapitein-ingenieur 2e klasse; 16-03-1814 in Nederlandse dienst.

Snoeck, Matthias Adriaan. 14-12-1780 extra-ordinaris ingenieur; 23-12-1787 luitenant-ingenieur, in 1795 ontslagen; 16-03-1814 in Nederlandse dienst; 20-12-1826 generaal-majoor.

Valter, Willem. 08-07-1795 extra-ordinaris ingenieur; 12-07-1798 luitenant-ingenieur; 1608-1814 weer kapitein-ingenieur.

Woensel, Johan Pieter. 08-08-1808 luitenant-ingenieur; 18-08-1814 in Nederlandse dienst.

Wijck, Herman Jan van der. 18-04-1787 extra-ordinaris ingenieur, in 1787 ontslagen; 09-07-1795 kapitein-ingenieur; 08-08-1808 luitenant-kolonel-directeur; 16-03-1814 adjudant van Willem I; 21-04-1815 generaal-majoor.

Bronnen:

- Naamregister der Heeren Officieren . . . in dienst der Vereenigde Provintiën, 1794, 's Gravenhage;
- Naam en Rangregister der Officieren . . . in dienst der Bataafsche Republicq, 1803, Den Haag;
- Naamregister der Officieren van de Koninklijke Hollandsche Armee over het jaar 1807, Den Haag;
- Maschek, P.F.H., 1853. Geschiedenis van het Korps Nederlandsche Mineurs en Sappeurs. Van de vroegste dagen tot op den tegenwoordigen tijd, 1852. Zaltbommel, Bijlage 1.
- Ringoir, H., 1980. Atstammingen en voortzettingen der Genie en trein. Militair-Historische Bijdragen van de Sectie Krijgsgeschiedenis, nr. 5, 's- Gravenhage.

Noot:

De schrijver dankt hierbij drs. J.P.C.M. van Hoof, Sectie Militaire Geschiedenis Koninklijke Landmacht, te 's-Gravenhage, voor zijn getoonde belangstelling en het verschaffen van de "nieuwste" literatuur.

TH.L.D. POSTMA

Een raakpunt tussen mijn hobby, zeilende Nederlandse binnenvaartschepen, en de Vereniging Mars et Historia

Bij de herinrichting van de traditiekamer van de Marineluchtvaartdienst op De Kooy heb ik nauw samengewerkt met Koos van den Berg. Na alles wat hij voor de MLD deed, kon ik zijn aanhoudende verzoeken om lid te worden van M.& H. niet meer weigeren. Ik realiseerde me echter dat er binnen de vereniging geen plaats was voor mijn eerste interesse: Nederlandse ronde- en platbodem-vaartuigen. Maar dit bleek niet helemaal waar te zijn. De Nederlandse Zeemacht heeft zelfs het mooiste type in gebruik gehad: het "statenjacht". Later heeft de loodsdienst nog "rinkelaars" en hebben de torpedisten "schokkers" in gebruik gehad. Maar ik wilde me hier beperken tot een verhaaltje over het statenjacht, geen studie: dat hebben anderen voor mij als gedaan, zoals G.C.E. Crone, E.W. Petreus en J. van Beijlen.

Het jacht ontstond aan het einde van de 16de eeuw. Tegenwoordig duidt de naam "jacht" alleen op pleziervaart. Vroeger werd de naam gebruikt in de betekenis van "jagen", snel varen. [In de visserij was een "ventjager" een snel schip dat op zee de vangst van de vissers overnam om die zo vers mogelijk aan wal te brengen]. De admiraliteiten en bevelhebbers gebruikten voor kust- en binnenvaart bestaande scheepstypes zoals vlieboten, wijd- en smalschepen. Maar er was behoefte aan snellere schepen om berichten en personen over te brengen. Voor op zee was het oorlogsjacht ontwikkeld: een kleine, snelle, bewapende, vierkant getuigde driemaster die geheel leek op haar grotere zusters. Voor de smallere en ondiepere binnenwateren was een schip met langsscheepse tuigage veel handiger. Het gebruik van zijzwaarden maakten een kleinere diepgang mogelijk. Dit schip werd het "statenjacht", ook wel "admiraliteitsjacht" genoemd. Het was behalve snel, goed manoevreerbaar en (licht) bewapend, ook rijkelijk versierd. In de sobere levensstijl van Willem van Oranje paste zo'n luxe jacht niet maar Maurits zou als eerste een statenjacht voor zichzelf in gebruik nemen. Sindsdien werd het ook "prinsenjacht" genoemd.

Het statenjacht was een rondbodem met een platte spiegel en een hoog opgebouwd achterschip (paviljoen) zoals de grotere oorlogs- en koopvaardijschepen; daarvan had het ook het galjoen met het boegbeeld overgenomen.

Aanvankelijk had het jacht geen zwaarden en was het voorzien van een spriettuig, waarvoor een zware spriet ('n rondhout van onderkant mast tot bovenkant zeil) nodig was. Door het aanbrengen van zijzwaarden kon de diepgang worden beperkt. Een staande gaffel (korter en lichter dan de spriet), om het grootzeil uit te houden was gemakkelijker te hanteren en zeilde beter. Hierdoor was het schip beter geschikt voor de smalle ondiepe Nederlandse wateren. Voor de mast werd een fok, en op de boegspriet een kluiver, gevoerd. Variaties op de zeilvoering waren een vierkant topzeil aan een steng, op het achterschip een bezaan met driehoekig latijnzeil.

Het roer werd bediend met behulp van een helmstok, die onder de vloer van het paviljoen liep. Later werd het paviljoen verlaagd en liep de helmstok bovenlangs.

Het jacht was rijkelijk versierd, iets wat in de "Gouden Eeuw" in Nederland nog kon, bijv: het paviljoen met beelden van krijgers, het wapen van de admiraliteit en een grote lan-

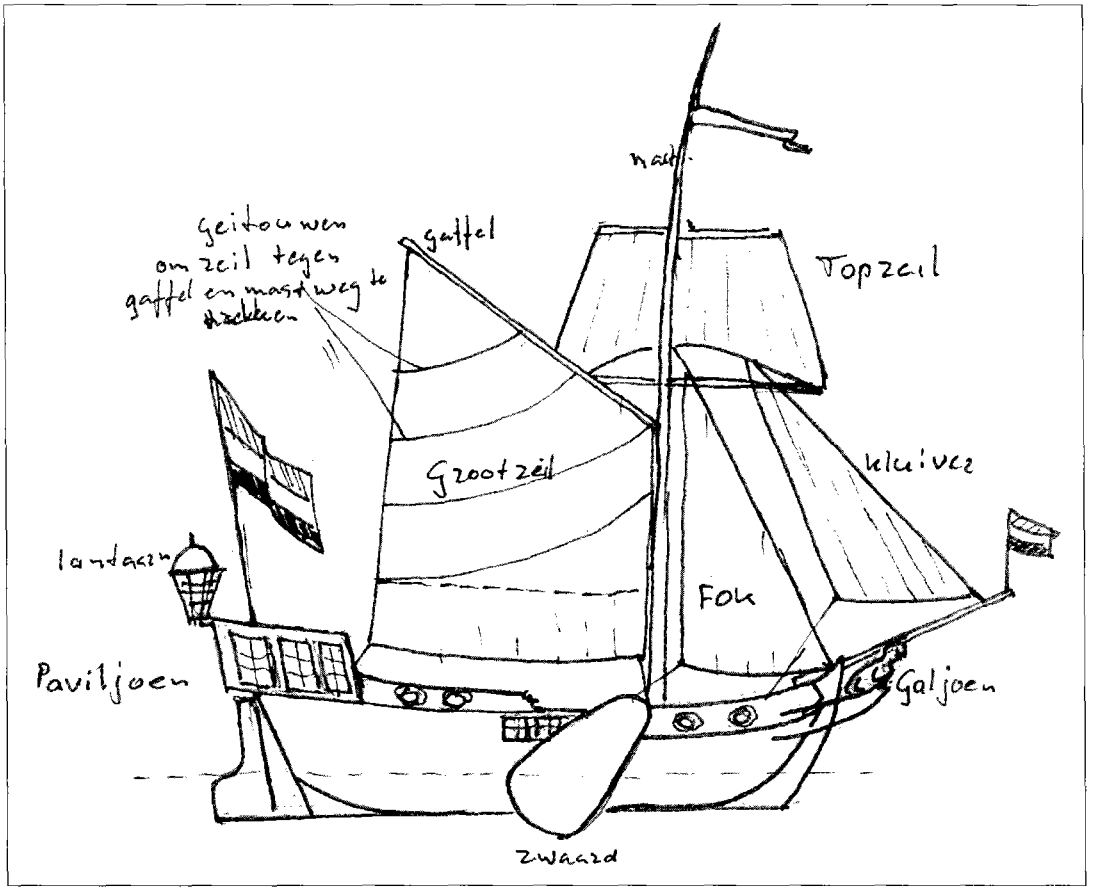

taarn, het galjoen met een leeuw.
Het jacht was met kanonnen bewapend, ook de geschutspoorten waren versierd.

Behalve voor het krijgsbedrijf werden deze jachten in vredestijd gebruikt voor het vervoer van prins en andere hooggeplaatsten bij bijzondere gelegenheden en voor pleziervaart. De burgemeester van Amsterdam gaf zo'n schip ten geschenke aan de Engelse koning Karel II. Het werd "Mary" gedoopt en vormde het eerste Engelse pleziervaartuig.

Het Enkele woord "Yacht(ing)" is dan ook van het Nederlands afgeleid.
Tot het begin van de 19de eeuw zijn statenjachten in gebruik geweest. Heden ten dage wordt de boeier "Friso" het "Friese statenjacht" genoemd.

Vanaf nu kunnen leden mij niet alleen als correspondent van de Koninklijke Marine maar ook als vraagbaak op het gebied van rond- en platbodems aanspreken.

JAARREDE
van de Voorzitter bij de 29ste Algemene ledenvergadering, gehouden op 25 november 1995 te Soesterberg

Van harte heet ik u welkom bij de 29ste Algemene ledenvergadering van onze vereniging, en met name onze ereleden en de spreker van hedenmiddag, de heer C.A. Heshusius.
Gaarne volg ik de traditie van mijn voorgangers om u aan het begin van de Algemene vergadering op de hoogte te stellen van een aantal gebeurtenissen binnen en buiten onze vereniging, die het opmerken waard zijn.

Allereerst dan breng ik u in herinnering het tijdens de verslagperiode juli 1994-juni 1995 overlijden van onze leden Chr. Overhoff en J. van der Houwen RMWO, die beiden reeds tijdens de vorige Algemene vergadering zijn herdacht. Na de verslagperiode overleed ons lid J. Sneep na een korte ernstige ziekte en ons lid P.A. Wells na een langdurige ernstige ziekte. Laat ons hen gedenken . . . Dat zij in vrede rusten.

Het verenigingsjaar was in vele opzichten een opvallend jaar. Laat ik u enkele voorbeelden geven. Het ledental, 519 op 1 juli 1994, daalde eerst scherp, maar herstelt zich thans. De scherpe daling is vooral gelegen in de actie van het bestuur om van 42 personen, wegens het ook na verzoek en aanmaning niet nakomen van de verplichting contributie te betalen, op basis van artikel 6 van de statuten het lidmaatschap te beëindigen. Daarnaast zegden 30 leden hun lidmaatschap op, o.a. vanwege hun vergevorderde leeftijd of financiële situatie. Het dieptepunt in ledental was ruim 450 leden. Zoals u weet, kunnen verenigingen en musea op basis van uitwisseling van publikaties om niet lid zijn van onze vereniging. Na evaluatie van die publikaties heeft het bestuur besloten om per 1 januari a.s. acht uitwisselingen te beëindigen, waardoor 19 verenigingen en musea om niet lid blijven op basis van uitwisseling van publikaties. Door het verspreiden van een nieuwe wervingsfolder krijgt de vereniging gelukkig een aanwas in leden, thans op basis van die folder ruim 20 leden. Een belangrijke bijdrage daarbij komt van ons verenigingslid, het Legermuseum, dat alweer enige tijd geleden toestemming vroeg de ledenlijst te mogen gebruiken voor een mailing over één van de tentoonstellingen. Bij het geven van die toestemming bleek het Legermuseum bereid om onze folder bij de sluiten bij een omvangrijke mailing, hetgeen vervolgens geleid heeft tot veel aanmeldingen! Ook wordt de folder uitgereikt bij gelegenheden als de Open dagen van de krijgsmacht, waar de vereniging met een informatiestand aanwezig is. Centrale figuur bij deze acties tot ledenwerving is sinds jaar en dag en nog steeds bestuurslid J. van den Berg.
De folder is overigens gemaakt in verband met de Nationale Manifestatie 50 jaar Bevrijding, waar onze vereniging zich kon presenteren, dankzij een aantal leden, dat bereid was een of meer dagen een informatiestand te bemannen. De stand werd gedeeld met de Traditiekamer Marineluchtvaartdienst met aanpalende, ook in historie geïnteresseerde verenigingen e.a. Graag meld ik u dan ook dat de Nederlandse Vereniging voor Zeegeschiedenis, die in 1996 35 jaar bestaat, en onze vereniging voornemens zijn om op 12 oktober volgend jaar een gezamenlijke dag over de Marineluchtvaartdienst te hebben in, natuurlijk!, het Militaire Luchtvaart Museum, waar wij zo vaak te gast mogen zijn.
Voorts zijn er plannen voor een gezamenlijke dag over de Eerste Wereldoorlog, met de Western Front Association te houden 80 jaar na 1918, in 1998. Ook dit jaar weer waren bestuursleden ter vertegenwoordiging van de vereniging aanwezig bij openingen van tentoonstellingen en boekpresentaties, maar ook bij de uitreiking van de Schouwenburgprijs voor wetenschappelijk militair-historische studies, bij de academische oraties van twee bijzondere hoogleraren militaire geschiedenis en, zeer recent, bij een militair-historisch colloquium. Uit de laatste voorbeelden mag u tevens afleiden, dat in Nederland de belangstelling voor de militaire geschiedenis toeneemt. Nu het aantal leden van deze vereniging voor militaire geschiedenis nog!
Volgend jaar bestaan we, zoals u weet, 30 jaar. De voorbereidingen voor dit 6e lustrum zijn in volle gang. De tentoonstelling, "De militair leert", gaat over de opleiding van militairen van 1815 tot 1950 en wordt gehouden in Museum Flehite te Amersfoort en vervolgens in Museum Bronbeek

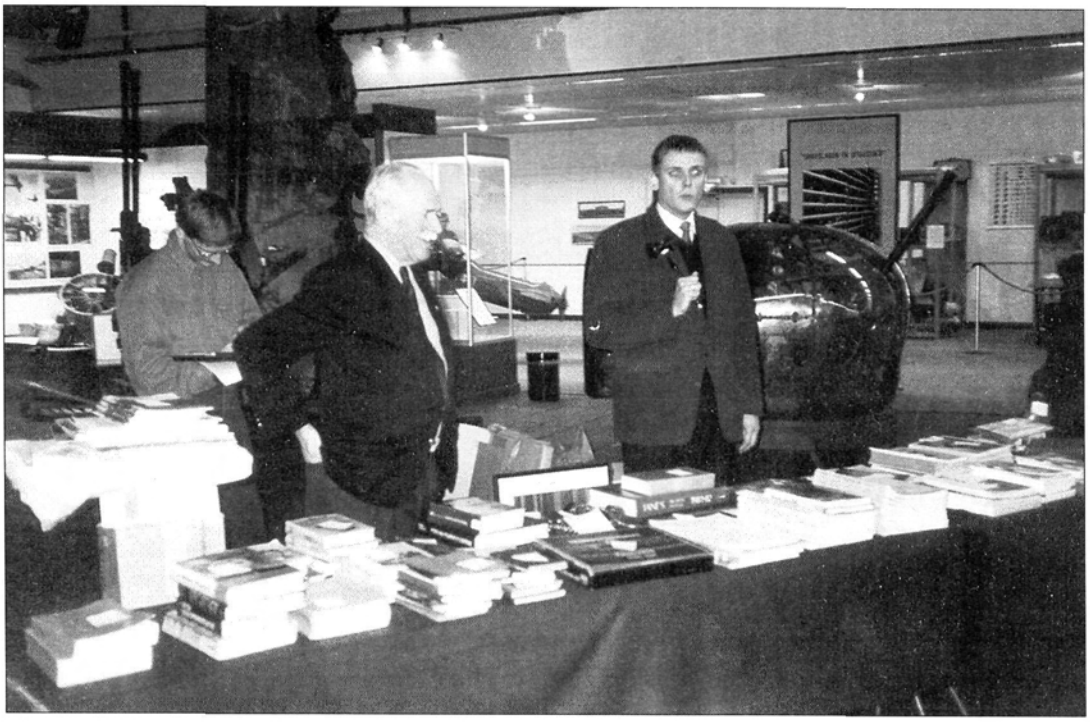

"Laat de bieders maar komen!"
Oud-voorzitter H. Muller en penningmeester W.J. Zaagman zijn gereed voor de veiling ten bate van het "Diekerhoff-fonds", jaarvergadering 1995. *Foto: A.P. Hamakers.*

te Arnhem. De lustrumcommissie, de inrichtingscommissie voor de tentoonstelling en de redactiecommissie voor het lustrumnummer van Mars et Historia zijn zeer actief bezig. Daarnaast wordt op bestuursniveau getracht lustrumnummer en tentoonstelling financieel mogelijk te maken. Het is het voornemen van Z.K.H. Prins Bernhard, onze Beschermheer, de tentoonstelling in Flehite op 1 oktober te openen. Ook nu kan op zeer gewaardeerde externe contacten gewezen worden, namelijk met de hoofden van de historische secties van de drie krijgsmachtonderdelen, die voor het lustrumnummer van Mars et Historia in totaal vijf bijdragen over opleidingen hebben toegezegd.

Tijdens de vorige Algemene vergadering en in Mars-berichten 1995-1 is u door middel van een enquête gevraagd uw oordeel te geven over de activiteiten op de dag van de Algemene vergadering, dit omdat het bestuur, en vooral bestuurslid Van den Berg, de organisator van deze dag, de indruk kreeg dat de belangstelling voor de ruilbeurs gaandeweg terugliep. In totaal werden een kleine 500 formulieren verspreid, waarvan er 38 ingevuld geretourneerd werden, 30 tijdens de dag zelve, 8 uit Mars-berichten. Ondanks deze lage respons hecht het bestuur en de organisator van deze dag toch waarde aan de uitkomsten, omdat de inzenders behoren tot de groep van leden, die deelnemen aan veel activiteiten van onze vereniging. Samengevat zijn vier van de vijf leden voor het voortbestaan van de ruilbeurs, voor een kleine expositie uit de verzameling van een verenigingslid of van een afdelingscorrespondentschap, voor een film- of videovoorstelling en voor een lezing, maar tegen een tweede lezing op die dag.

Een andere zaak, die het bestuur is opgevallen, is de geringe aanmelding voor de activiteiten van dit najaar. De belangstelling voor de excursie naar Brussel was zelfs zo laag, dat de heer Van den Berg deze niet kon laten doorgaan. De naar

verhouding geringe belangstelling voor de themadag Vestingbouw in Naarden had als voordeel, dat de deelnemers nu in de smalle kazematten meer bewegingsvrijheid hadden. Mogelijke reden voor dit verschijnsel zou kunnen zijn, dat de leden van onze vereniging, geïnteresseerd als zij zijn in militaire historie, in dit bevrijdingsherdenkingsjaar heel veel gelegenheid hebben gehad hun belangstelling overal te tonen en na de hausse aan activiteiten nu de laatste maanden van het jaar even kalm aan doen. Als dit de reden is, is er weer hoop voor volgend jaar! Als de reden maar niet gezocht moet worden in de toenemende ouderdom der leden!
Voorts is het niet te hopen, dat de reden in de financiën moet worden gezocht. Vergeleken met andere excursies op ons terrein liggen de deelnamekosten bij ons beslist niet aan de hoge kant, maar de organisatoren merken, en daarmee ook de deelnemers, dat overal, o.a. door privatisering, de kosten langzaam omhoog gaan. Dat geldt ook voor andere zaken, zoals de papierprijzen, waardoor het bestuur zich genoodzaakt ziet u een contributieverhoging voor te stellen. Het alternatief zou zijn u minder papier toe te sturen, ofwel ons tijdschrift minder frequent en/of dunner te laten verschijnen. Het bestuur meent dat, waar Mars et Historia voor onze vereniging uitermate belangrijk is, dit alternatief in een verkeerde richting gaat en niet meer te keren is.
Sprekend over Mars et Historia, merk ik graag op, dat het de redactie en natuurlijk de auteurs van de artikelen steeds weer lukt met een interessant nummer te komen en, na een moeilijk jaar, thans weer als vanouds op tijd. Dank daarvoor aan de redactieleden, die zoveel energie in het tijdschrift stoppen!
Met betrekking tot de afdelingscorrespondenten kan ik u melden dat de heer Kl. Sierksma deze zomer de wens te kennen heeft gegeven zijn correspondentschap "Vaandels en standaarden" te beëindigen en dat de heer W.L. Plink bereid is gevonden dit over de nemen, daarbij het correspondentschap "Militaire genealogie", dat hij samen met de heer G. van Zuijdam voerde, beëindigend. Door opzeggen van het lidmaatschap door de correspondent "Militaire en civiele miniatuurfiguren" is recent een vacature ontstaan. Ik dank de scheidende correspondenten voor het werk, dat zij in hun correspondentschap verricht hebben en wens de nieuw optredenden succes!

Tenslotte iets over het bestuur. Het bestuur vergaderde tot voor kort zes maal per jaar. Door het in de statuten gedefinieerde dagelijks bestuur een taak te geven bij de voorbereiding en uitvoering van bestuursbesluiten is de vergaderfrequentie verlaagd tot vier maal per jaar, waarbij het dagelijks bestuur tussendoor nog een avondvergadering houdt. Nog net in de verslagperiode trad de tweede secretaris af, terwijl na die periode de eerste secretaris en een derde bestuurslid aftrad, allen om persoonlijke redenen. Het bestuur dankt hen voor datgene dat zij voor de vereniging gedaan hebben. Het bestuur zal u voorstellen het aantal bestuursleden te verminderen. Het prijst zich gelukkig u voor het vervullen van twee interessante voorstellen te kunnen doen.
Ik dank u voor uw aandacht en wens u een goede vergadering.

DE DONDERBUS

Inkoop - Verkoop - Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie Eerste en Tweede Wereldoorlog, Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres:
Oostzeedijk beneden 213 A
3061 VW Rotterdam
Geopend vrijdag van 19-21 uur
zaterdag van 10-18 uur
Telefoon: 010-4140267
01862-2338
3274 ZJ Blaaksedijk - NL

4e Opgave van wijziging en aanvulling op de ledenlijst november 1994

Nieuwe leden:
Boeke, S., K.I.M., Het Nieuwe Diep 8, 1781 AC Den Helder 1b, 9, 15 X
C-13 BRIGPAGNCIE, t.a.v. SMOO, Genm. De Ruijter van Steveninckkazerne, Postbus 90152, 5600 RD Eindhoven Algemeen
Doorn, J. van, Prins Hendrikstraat 27, 4797 HA Willemstad 1a, 8a, 11 X
Feijst, R. van der, Van Beuningenstraat 4b, 3039 WD Rotterdam 1a, 10 X
Haaren, W.A. van, Keizersgracht 140, 1781 BD Den Helder 8, 9, 11, 14, 15, 22, 23 X
Hartkamp, B., Zuiderkruis 255, 3902 WH Veenendaal 2, 5, 7, 10, 13, 17, 19
Kraft van Ermel, M.A., Rederserf 22, 2586 KA Den Haag Algemeen
Molman, H., Oeverlanden 10, 8332 KN Steenwijk 1a, 2, 3, 4, 5 X
Neidig, H.W., Sir Winston Churchilllaan 597, 2287 AK Rijswijk 1a, 20
Peet, Drs A.J. van der, Loperstraat 14-1, 3553 EN Utrecht 8a, 9, 15 X
Pernice, C., Prinses Beatrixlaan 80, 2286 LB Rijswijk 1, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 18, 21 X
Sikkes, J.H., Aronskelkweg 14c, 2555 GH Den Haag 1, 2, 3, 6, 8, 9, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23
Vermeer, Mr M., De Ruwiellaan 7, 1181 PS Amstelveen 1a, 10, 11, 14
Vos van Steenwijk, G.W. de, Postbus 20061, 2500 EB Den Haag 1a, 2, 9, 21
Welsen, H.J. van, Nieuwe Raadhuisstraat 14, 1404 KH Bussum 1a, 2, 3, 4, 5, 8, 10, 13, 14, 16, 20, 21

Adreswijzigingen:
Boo, W. de, Am Rehmenfeld 95, 27404 Zeven BRD
Dollekens, G.H.J., Prins Hendriklaan 91, 1781 KB Den Helder
Edens, G.J., Pierre Kemphove 24, 2726 BB Zoetermeer
Hoeven, E. van der, Westhaven 42, 2801 PL Gouda
Patist, C.R., Hartenseweg 50, App. 428, 6704 PZ Wageningen
Römelingh-Höpink, C.A., Lottinglaan 10, 9451 KM Rolde
Savornin Lohman, Jhr M. de, A. Noordewierstraat 28, 2551 GA Den Haag
Stuit, B.E., Hoenderhoeve 31, 3992 XK Houten (U)
Vereniging van Officieren der Genie, Secretariaat, Plecht 21, 5345 BT Oss
Wagenaar, B.W., Burg. Nieuwenhuisenstraat 43, 1906 CJ Limmen

Rectificatie:
Beeksma, Drs O., Prins Mauritslaan 15, 2012 SN Haarlem

Overleden:
Boerma, M., De Ruijterstraat 68, 2518 AV 's-Gravenhage
Kruyt, Mr A., Adr. Moonenweg 12, 2597 KN 's-Gravenhage
J. Sneep, John F. Kennedylaan 128, 3931 XM Woudenberg
Weekenstroo, A.J., Korshof 12, 4171 BJ Herwijnen
Wels, P.A., Waarschapsstraat 21, 1382 EG Weesp

Opgezegd:
D.E.J. Stoot, De Wouden 87, 9405 HC Assen

Aantal leden op 24-8-1995	466
Nieuwe leden	15
Overleden	5
Opgezegd	1
Aantal leden op 23-11-1995	475